

**Východočeské
listy
historické**

44/2020

Univerzita Hradec Králové
Historický ústav Filozofické fakulty

VÝCHODOČESKÉ LISTY HISTORICKÉ
EAST-BOHEMIAN JOURNAL OF HISTORY
44/2020

Redakční kruh | Editorial Committee of the Board of Editors

- prof. Ondřej Felcman **předseda redakční rady | Chairman of the Board of Editors**
(Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Tomáš Hradecký **vedoucí redaktor | Editor-in-Chief**
(Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Ryszard Gładkiewicz (Uniwersytet Wrocławski, Polsko | University of Wrocław, POL)
- Dr. Vlastimil Havlík (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- doc. Martin Šandera (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Jiří Štěpán (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)

Další členové redakční rady | Other Members of the Board of Editors

- prof. Petr Čornej (Česká republika | Czech Republic)
- Dr. Daniel Franzkowski (Spolková republika Německo | Federal Republic of Germany)
- doc. Jiří Hutečka (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- prof. Zenon Jasiński (Uniwersytet Opolski, Polsko | University of Opole, POL)
- Mgr. Monika Kabešová **redaktorka | Editor**
(Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- doc. Karel Konečný (Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University Olomouc, CZE)
- doc. Jiří Kubeš (Univerzita Pardubice, ČR | University of Pardubice, CZE)
- prof. Milena Lenderová (Univerzita Pardubice, ČR | University of Pardubice, CZE)
- Dr. Miroslav Londák (Slovenská akadémia vied, Slovensko | Slovak Academy of Sciences, SVK)
- doc. Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni | West-Bohemian University in Plzeň)
- doc. Jaroslav Pažout (Technická univerzita v Liberci, ČR | Technical University in Liberec, CZE)
- doc. Veronika Středová (Univerzita Hradec Králové, ČR | University of Hradec Králové, CZE)
- Dr. Ondřej Tikovský (Parlamentní knihovna, ČR | Library of the Parliament, CZE)

ISSN 1211-8184

MK E 21784

ERIH Plus ID 487694

Recenzenti 44. svazku | Reviewers of Volume No. 44

prof. PhDr. **Jaroslav Čechura**, DrSc.

PhDr. et PaedDr. **Jiří Dvořák**, Ph. D.

prof. dr hab. **Zenon Jasiński**

PhDr. **Jan Květina**, Ph.D.

Mgr. **Klára Mezihoráková**, Ph.D.

prof. PhDr. **František Musil**, CSc.

PhDr. **Martin Musílek**, Ph.D.

doc. PhDr. **Marie Ryantová**, CSc.

PhDr. **Karel Řeháček**, Ph.D.

doc. JUDr. PhDr. **Jan Štemberk**, Ph. D.

studie

Králova vilikační města a majetky královen. Glosa ke středověké urbanizaci Čech

JOSEF ŽEMLIČKA

Abstrakt | Abstract

Na zlomu 13. a 14. století, zrovna v čase, kdy historickou scénu opouštěli Přemyslovci, se dovršil počet královských měst v Čechách. Po smrti Václava II. v červnu 1305 a brzy i jeho syna hned v srpnu příštího roku jako by se dlouho nic nedělo – až Nové Město pražské (1348) učinilo důstojnou tečku za královskými městskými obcemi českého jádra regnum Bohemiae. Jejich „úřední“ seznam se objeví zřídka, i proto číslo kolísá a obtížně se hledá úplný badatelský soulad.

At the turn of the 13th and 14th centuries, just at the time when the Přemyslids were leaving the historical scene, the number of royal towns in Bohemia was completed. After the death of Václav II. in June 1305 and soon his son in August next year as if nothing had happened for a long time – until the New Town of Prague (1348) made a dignified end behind the royal urban villages of the Czech core of Regnum Bohemiae. Their «official» list rarely appears, which is why the number fluctuates and it is difficult to find complete research compliance.

Klíčová slova | Key words

*Čechy, středověk, město, král, královna, panovník
Bohemia, Middle Age, town, king, queen, sovereign*

Jak chápat vilikační města

Jedním z takových, třebaže pozdních výčtů je „Souhrn královské berně od klášterů a měst království Čech“ (*Summa integra berne regalis a monasteriis et et civitatibus regni Boemie*), kladený k roku 1406 či 1418. Vedle klášterů eviduje královská města i výši zvláštní berně, kterou mají odvádět. Z 22 měst nejvíc platila Čáslav (220 kop), za ní Plzeň (200 kop, sníženo z 260), Budějovice a Litoměřice (200), Písek (175), v rozrůzněném sledu Menší Město pražské, Beroun, Tachov, Stříbro, Domažlice, Klatovy, Slaný, Louny, Žatec, Kadaň, Most, Ústí, Kolín, Kouřim, Nymburk, Sušice, nejméně Vodňany (30 kop) – v součtu 3013 kop grošů. Marně hledáme Staré i Nové Město pražské a Kutnou Horu, řídící se jiným režimem, chybí i věnná města. Odjinud víme, že Hradec (Králové) odváděl berně 341 kop, Chrudim 170 kop, Jaroměř 100 těžkých hřiven (těžká

hřivna = cca 64 groše na kopu), Vysoké Mýto 230 kop a Dvůr (Králové) 14, vcelku 755 kop a 100 hřiven. Nenajdeme Mělník a Poličku, činži však odváděly. Dohromady v Čechách na 30 měst, jistěže bez Moravy.¹

Při trpělivosti se dají nalézt další, ba časnější generální soupisy. Patří k nim listiny krále Jana z 5. července 1337 pro královská města Čech, které jim mají ulehčit vůči nárokům komory. Následuje jejich seznam ve třech samostatných privilegiích. V první výsadě čteme města ze západních a jihozápadních Čech, ve druhé z českého východu a ve třetí ze středních, severních a severozápadních krajů. Integrovaná součást královských měst tvoří i věnná města. Opět se blížíme k číslu 30, drobné pohyby obraz příliš nemění. V listinách z roku 1337 přibývá Mělník, čteme i Ostrov a Loket. Poté se tato tři místa ztrácejí, naopak v roce 1337 ještě chybí Vodňany, Dvůr Králové a pochopitelně Nové Město pražské, diskutabilní jsou Karlovy Vary.²

Města se dají různě členit. K základním patří dělba na královská a poddanská (nekrálovská), ta druhá se mohou dělit na města šlechty a církve (biskupská, klášterní, kapitulní). Z jiného úhlu se mluví o horních, pohraničních, lázeňských či rezidenčních městech. V jakém okamžiku se však město „stává“ městem, jak zacházet s pojmy *oppidum*, *forum*, *villa forensis*? Patří k městu nebo k jejich zárodku? Vždyť v plně město se taková místa ani nemusela vyvinout. Nabídka urbanizačního rastru se tím obrací k sociálně ekonomickým změnám na hraně staršího a mladšího středověku. A smí se výrazu „městečko“ korektně užívat nejen ve smyslu malého města, nýbrž i svébytného vývojového druhu?³

Ale to nechme stranou. Soustředme se na segment, který zná a rozvádí pouze Julius Lippert (1839–1909), autor nedoceněných dvoudílných „Sociálních dějin Čech“ (1896–1898). Vedle královských, duchovenských a šlechtických měst věnoval celou jednu kapitolu „královským vilikačním městům“ (*Königliche Villicationsstädte*). Na jeho vývody nereagují ani Georg Juritsch, ani Adolf Zycha, přestože jejich obsažné práce vyšly nedlouho po vydání Lippertova díla. Jen zpovzdálí se tématu dotkl Zycha, mluvící o „hradních městech“ (*Burgstädte*). K pojmu vilikačních měst se nevrátila ani poválečná literatura.⁴

1 *Codex juris municipalis regni Bohemiae*, II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225 až 1419, ed. J. Čelakovský, Praha 1895 (dále *CIM*), č. 701, s. 901–903, pro věnná města srov. Josef EMLER, *Něco o bernictví českém*, Památky archeologické 8, 1868–1869, s. 28, pozn. 1. „Summa integra“ se dočkala několika vydání, edice shrnul Kamil KROFTA, *Začátky české berně*, Český časopis historický 36, 1930, s. 467–468, který spisek vročil k roku 1418, za rok 1406 ho vřadil Jaromír Čelakovský v *CIM* II, s. 903.

2 *CIM* II, č. 199–201, s. 321–326.

3 Kompendium o městech ve středověkém českém státě představil František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, 2. vyd. Praha 2009, z diskusí, co ve středověku činilo město městem, kupříkladu *Was machte im Mittelalter zur Stadt?* Selbstverständnis, Aussensicht und Erscheinungsbilder mittelalterlicher Städte, hrsg. K.-U. Jäschke und Ch. Schrenk, Heilbronn 2007. K procesu „změny“ a urbanizace srov. Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, 2. přepracované vyd. Praha 2012 (v anglické verzi: *The Czech Lands in Medieval Transformation*, Leiden – Boston 2012).

4 Julius LIPPERT, *Social-Geschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit*, II. Der sociale Einfluss der christlich-kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation, Prag – Wien – Leipzig

Tyto pasáže Lippert sevřel jednak výkladem o sociálních důsledcích zřizování městských obcí, jednak pojednáním o městech duchovních korporací. Nebyl sám, kdo si povšiml, že kromě „plných“ královských měst (*die richtigen Städte*) se objevují i jiná králova města a městečka. Hledí ke králi, ale svými právy a pozicí se blíží spíš městským a tržním střediskům šlechty a církve. A proč vilikační města? Zatímco královská města vybavená privilegii a svobodami, o jejichž výčtu jsme v úvodu pojednali, podléhala úřadu podkomořího a náležela do panovníkovy komory, tak vilikační města zůstávala ve správně organizačním ohledu spojena s vilikačními úředníky (*Villications-Beamten*). Skrývají se pod nimi typově skromná urbánní centra na půdě ořezávaných zeměpanských držav. Král s nimi zacházel jako se svým majetkem, takže se často stávala objektem pronájmů či odprodejů. Bezmála dvacet let před prvním svazkem *Dvou knih Josefa Šusty* vnesl Julius Lippert do oběhu fenomén vilikací.⁵

Odkazem na přemyslovské vilikace vstupujeme na důvěrně známou půdu. Ve své pozdní fázi náležely k průvodním jevům zralého 13. a počátků 14. století a vřadily se k nástrojům královské moci, jak využít pořad ještě značné relikty zeměpanských statků. Vystupují pod různými názvy a s různým obsahem, kromě vilikace, purkrabství, advokacie se mihne provincie, újezd (*circuitus*), distrikt, lovčovství čili lesní revír (*forestaria*). V roce 1325 mluví královské privilegium o vilikaci města Ústí (nad Labem) a jejích městečkách a vsích (*quod in nostre vilicationis Vscensis opidis aut villis*), pod čímž se rozuměl městský okruh snad s náběhem k vikbildě. Místní tradice se mísily s novými sociálně ekonomickými impulzy a s pohyby osídlení. Kromě volnějších okruhů povstávaly sevřenější okrsky. Podléhaly purkrabím, vilikům, správcům a svoje závazky odváděly panovníkovi nebo jeho zmocněnci, nehledě na viliky v hradských strukturách. Koncem přemyslovské doby, kdy Václav II. nestačil vykrývat stoupající náklady, se množily pronájmy celých vilikací, tvořených jak z králova zbytkového jmění v odumírajících hradských obvodech, tak z vilikací okolo starších dvorů. Doklady většinou pocházejí z formulářů. Snižuje to sice věrohodnost, jde-li o konkrétní příklady, ne však podstatu jevu. Naopak, zastoupení ve formulářových sbírkách objektivně ukazuje na zájem o tento způsob transakcí.⁶

1898, s. 300–317, srov. Georg JURITSCH, *Die Deutschen und ihre Rechte in Böhmen und Mähren im XIII. und XIV. Jahrhundert*, Mies 1905 (= Programm des k.k. Staats-Ober-Gymnasiums in Mies 1904–1905), s. 1–183; Adolf ZYCHA, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 52, 1914, s. 2–76, 263–307, 559–605; 53, 1915, s. 124–170.

5 Josef ŠUSTA, *Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308*, Praha 1917 (= Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje 1), s. 267–269.

6 K Ústí srov. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, III, ed. J. Emler, Pragae 1890 (dále RBM), č. 1082, s. 421–422 (CIM II, č. 133, s. 221). O vilikacích a podobných útvarech srov. Josef ŽEMLIČKA, *Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich pozdní monarchie*, Praha 2020, s. 204–211, v širším kontextu TÝŽ, *Kasteláni, vilikové a beneficia v netransformované transformaci*, Český časopis historický 106, 2008, s. 109–136. Odlišně a hlavně na moravském materiálu Libor JAN, *Královské vilikace za vlády Václava II.*, in: Ad vitam et honorem. Profesoru J. Mezníkovvi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, k vydání připravili T. Borovský,

Téma vilikačních měst má hodně zákrutů. Vhodnou cestu nabízejí případové sondy, které by jako *pars pro toto* mohly dát představu o celku.

Budyňsko a Křivoklátsko

Jedna z typických králových vilikací se hlásí k Budyňsku, žírnému kraji na dolní Ohři, kde odedávna působil knížecí dvůr. Druhý český král Vladislav si Budyni vymíňoval pro své dožití, i poté vystupuje jako okruh se zázemím. Vícekrát zde pobýval Přemysl Otakar II. a v roce 1263 jako správce okrsku úřadoval v Budyni vilik Prosimír (*Procemerio villico in Budyn*). Zda byl jeho předchůdcem Ludolf, spolu s bratrem Heřmanem vzpomenutí k začátku roku 1253 jako litoměřičtí měšťané (*Ludolpho, advocato de Budin dicto, et Hermanno de Porta, similites dicto, fratribus, civibus in Lutmerizt*), nebo se může dvojsmyslný obrat vyložit jinak, se nedá bezpečně říci. V každém případě si Budyně udržela spádovou pozici. Přitažlivost dvora uspíšila zřízení městského střediska. Buď k budyňským vilikům, nebo k rychtářům vznikajícího města patřil *Wlaztiborius advocatus de Bvdin* (1282). Za Václava II. se již Budyně jako město ustavila, lidský kádr poskytlo předlokační sídliště v předpolí dvora, snad s účastí Němců. V devadesátých letech král propůjčil Budyňsko míšeňskému biskupovi Bernardovi z Kamence (1293–1296). Za něho proběhlo emfyteutické vysazení celého okrsku (*iure teuthonico locata et mensurata*), za příštího uživatele, Václavovy tety Gryfiny Sandžské, král potvrdil nové vyměření lánů v Budyni a sousedních vsí (1302). Kterých míst se dotklo, se dá usoudit z králový směny se Zajíc z Valdeka v roce 1336. Jako součástí budyňského hradu (*ad dictum castrum Budynie spectantibus*) se tehdy i s městečkem Budyní jmenují Žabovřesky, Břežany, Pistry, Vrbka, Roudníček (*cum oppido Budynye [...] villis Zabobrzisky, Brzezanie, Pystie, Brwyczie et Rudniczek*). Jen v mírné obměně (navíc zaniklé Miletice) se též výčet objeví v dubnu 1376, kdy Vilém Zajíc z Házmburka lidem v Budyni a k městu náležitých vesnicích měnil obilní dávky v peněžitě (*incole et suburbani in et extra muros Budine, civitatis nostre [...] villarum ad civitatem eandem spectancium*). Souzní s tím tvary jejich plužin, spolu s Budyní příznačných dlouhými a vzájemně navazujícími pásy. To již Budyňsko vstoupilo do tržního okruhu ekonomicky silných Litoměřic. Dřívější vilikace, jejíž správce se objeví ještě roku 1311 (*et villico in Budin*), se přetvářela v regulérní panství.⁷

Proto má rok 1336 takové místo v budyňské historii. Hrad, městečko i okolní vesnice ztratily přímou vazbu k panovníkovi a (v Lippertově vidění) se „královské vilikační město“ ubíralo jinou cestou. Jeho nevelký areál dostal

L. Jan a M. Wihoda, Brno 2003, s. 247–259; TÝŽ, *Václav II. Král na stříbrném trůnu 1283–1305*, Praha 2015, s. 447–455.

7 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, IV.1, Pragae 1962 (dále CDB), č. 261, s. 444; CDB V.1, č. 397, s. 592–593; CDB VI.1, č. 217, s. 268–269; CIM IV.1, č. 17, s. 31–33, č. 110, s. 158–159; RBM III, č. 38, s. 15; RBM IV, č. 265, s. 106; srov. František VACEK, *Emfyteuse v Čechách ve XIII. a XIV. století*, Časopis pro dějiny venkova 7, 1920, s. 54–56; Oldřich KOTYZA – Jindřich TOMAS, *Počátky Budyně nad Ohří*, Litoměřicko 27–29, 1991–1993, s. 19–56; TÍŽ, *K otázce problematiky panovníckých dvorů na dolním Poohří a počátku města Budyně n. O.*, Vlastivědný sborník Podřípsko 4, 1994, s. 20–40.

tvár lichoběžníku, což dodržel i rynek s kostelem sv. Václava (i jeho patronát získali Házmburkové). Na severozápadní okraj se napojoval hrad s čtverhrannou dispozicí, jeho opevnění tvořilo součást městského obranného systému. Městečko, vystupující jako *oppidum* (ojediněle v pozdním 14. století *civitas*), získalo v házmburské enklávě na Ohři slušné rozvojové šance, muselo se ovšem setrvale vyrovnávat jak se svou vrchností, tak s blízkostí Litoměřic.⁸

S Budyňskem patřil k zeměpanské oharské doméně i Slavětín, směnou postoupený Přemyslem Otakarem II. pražskému biskupství (1268). V té chvíli se označuje jako trhové městečko (*Slauetin videlicet opido forensi*), společně s tím se převod dotkl Obory a části Blšan (*Obora et parte ville Blsan*). Zeměpanský náboj se vytrácel, nemalý papežský desátek (21 gr.) naznačuje důkladnější sídelní ukotvení této nevelké trhové lokality poblíž Loun, odňatých prý králem Přemyslem rodu Žerotínských. Do románského farního kostela sv. Jakuba Většího ve Slavětíně uváděli plebány po roce 1360 opati z Postoloprta, v městečku působila i jedna z větví Rvenických (od Ervěnic).⁹

Přetvoření vilikace, purkrabství, lovčovství, újezdu, teritoria, provincie nebo distriktu v panství (*dominium*) bylo jednou z cest tvorby středověkých regionů. Spádová ústředí, dvůr či hrad, mohly přibírat znaky „městskosti“. Jejich vývin obvykle končil na stupni *oppidum*, dosáhnout vyšší příčky urbánní škály bývalo obtížné. Příčin se rýsuje víc. I ta, že vilikační svazky roztávaly pozdě a jejich centra neměla sílu uplatnit se v konkurenci „plných“ měst, jejichž počty se uzavřely na přelomu 13. a 14. století. Ani král o to důrazně neusiloval, činžovní příjmy z jeho městeček a panství byly dostatečnou náhradou.¹⁰

V této optice může být ilustrativní vývoj knížecího loveckého hvozdu na střední Mži (dnes Berounka), zprvu s těžištěm ve Zbečně. Odtud se přeneslo na Křivoklát, zvaný Hrádek neboli Burglin. Jeho rozlehlý obvod s převahou lesů, sahající z Nižborska až k Týřovu a po Rakovnickém potoce na Jesenicko, neměl pevné označení, později by se dalo mluvit o hrádeckém purkrabství. Nepřímou, byť mladší indicií o jeho prvotně zeměpanské náležitosti jsou farní

8 Budyňské začátky J. ŽEMLIČKA, *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*, Praha 1980, s. 147–149, o propojení hradu a městečka Dobroslava MENCLOVÁ, *České hrady*, II, Praha 1972, s. 454–459; Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, s. 90–92.

9 CDB V.2, č. 565, s. 136, k církevním poměrům Zdeněk BOHÁČ, *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech*. Pražský archidiakonát, Praha 2001 (rukopis z autorovy pozůstalosti k vydání připravili P. Boháč – R. Šimůnek), s. 157, k avizovanému odejmutí Loun J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 363, o majetkovém vývoji ve Slavětíně August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, XIV. Litoměřicko a Žatecko, Praha 1923, s. 424–425.

10 Z námětově široké palety Rostislav NOVÝ, *Poděanská města a městečka v předhusitských Čechách*, *Československý časopis historický* 21, 1973, s. 73–109; Jindřich TOMAS, *Litoměřický městský region ve středověku*, *Ústecký sborník historický* 1979, s. 61–82; Peter JOHANEK, *Die Entstehung der südböhmischen Städtelandschaft*, in: *Zentrum und Peripherie in der Germania Slavica. Beiträge zu Ehren von W. Schich*, hrsg. von D. Bulach und M. Hardt, Stuttgart 2008, s. 295–316.

kostely, v nichž prezentují čeští králové (Běleč, Hředle, Lišany, Lužná, Městečko, Nezabudice, Panoší Újezd, Rakovník, Senomaty, Zbečno).¹¹

Větší oživení zaznamenal až stranou vysunutý Rakovník, po němž se začal zvat celý kraj (1252: *nec in Misa, nec in Racovník*). Vstřícně znějící privilegium krále Jana ze srpna 1318, odkazující na Václava II. (nedochováno), zná Rakovník jako *civitas* a vazbu k Hrádku nepřipomíná. I pokud by mělo dojít k jeho zastavení, má se dotknout jen platu z města, ničeho víc (*censum dumtaxat predictum et nichil amplius recipiet ab eadem*). O jiných „právech“, co běžně k městům patřila, není řeč. Přes slibné náběhy se Rakovník z pout k Hrádku nevyvázal, trpěl s ním a podléhal jeho úředníkům. I dosazování popravce pro rakovnický kraj (*in prouincia Racobnicensi prouincialem iudicem seu poprabtzonem*) se dalo z vůle hrádeckého, nezřídka zástavního držitele (1343). Rozpor mezi snahou Rakovníka a realitou se odráží i v kolísání mezi střídáním pojmů *oppidum* a *civitas*. Přes nabývané výsady, lidnatost a velký rynek se Rakovník až v závěru 15. či v plně šíří koncem 16. století dočkal vstupu mezi svobodná královská města.¹²

Chápeme-li Rakovník jako „královské vilikační město“, skrze hrádeckého purkrabího spojeného s králem, bude užitečně se také ptát, proč vzhledem ke své poloze a správní úloze ani v přemyslovské, ani v lucemburské době nevniklo „město Raka“ do ranku královských měst. Vstup do jejich společenství se neřídil jasnými regulemi, přesto musela královská *civitates* naplňovat určité znaky. Nehledě na podmínku, že jen král mohl formálně svolovat k jejich ustavení, patřila k atributům obec měšťanů (*universitas, communitas*), schopných si řídit svoje záležitosti a dbát o společný zdar. Nechybělo vymezení městského obvodu, v němž by platilo městské právo. Mluví se o městském zřízení a s ním spojených svobodách, o městském míru i právech. K tomu se družily královské milosti a privilegia. O ně musely městské subjekty usilovat každý zvlášť, za sebe. Vnější účinek dotvářely hradby, brány, případně farní kostel, později radní dům. Nejlepší podmínky k naplnění mívaly obce, které se ustavovaly v podhradích správních *civitates* (Litoměřice, Kouřim, Znojmo apod.) či v jejich areálech (Hradec, Žatec, Chrudim aj.). K nim se připojovaly fundace na zeleném drnu (Budějovice, Polička, Uherské Hradiště aj.). Pojem *civitas* ve smyslu správního hradu se tak jako další termíny (*miles, servus* aj.) překlápěl do nové polohy. Ohlašuje město, nejlépe institucionální město. Přejde-li do oblasti králova zvláštního panování, stáhne se do kompetencí podkomořího a odvádí zvláštní berni.¹³

11 Z novější literatury Alena NACHTMANNOVÁ – Vladislav RAZÍM, *Křivoklát a lovecký hvozd v době přemyslovské*, in: Přemyslovské Křivoklátsko. 900 let hradu Křivoklátku, Praha 2010, s. 12–34, k patronátům Z. BOHÁČ, *Topografický slovník*, s. 108, 112, 117–125, 131.

12 CDB IV.1, č. 233, s. 403; CIM II, č. 107, s. 181–183; RBM IV, č. 1291, s. 518–519, z literatury A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení Čech na kraje*, Praha 1921, s. 96–98; Josef V. ŠIMÁK, *České dějiny*, I.5. Středověká kolonizace v zemích českých, Praha 1938, s. 975–977; Martin JEŽEK, *K prvotní poloze Rakovníka*, *Archaeologia historica* 20, 1995, s. 141–146.

13 Ke znakům městského zřízení a jeho formám zásadně Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998 (v německé verzi: *Die mittelalterlichen Städte in den böhmischen Ländern*. Gründung – Verfassung – Entwicklung, Köln u. a. 2010).

Kamýcko

Shodné prvky se zbečensko-hrádeckým revírem vykazuje další z honebních okrsků, totiž kamýcká vilikace. Označení jí vtiskl knížecí dvůr v Kamýku na střední Vltavě. Poprvé vystupuje snad k roku 1186 (*in loco [...] Nacamic*), najisto roku 1236 (*Datum apud Camik*). Když v lednu 1218 Přemysl Otakar I. v knínském dvoře činil dar Milevsku, čteme mezi svědky vilika Předvoje (*Preduvoy villico*), asi správce Kamýcka, neboť jiný místní zástupce chybí. Ve skoupě zalidněném kraji se usadilo víc knížecích dvorů (Živohošť, Knín, Kamýk), sama kamýcká vilikace se ohlašuje zkraje 14. století (*villicationis et forestarie Kempnicensis*). V jejím okrsku (*in districtu Kemnicensi*) král v roce 1304 potvrdil Zbraslavi řadu vesnic, v příbuzných modifikacích se Kamýcko objevuje roku 1313 (*olim villiacioni Kemnicensi pertinetem*), dále 1326 (*fore Kamycensis sive silvae Lowczie*) a dvakrát 1336 (*in villicatione Kamicensi; williacionem Camygensem*), nevyjímaje formuláře (*villicationis et forestarie Kempnicensis*). Střední Povltaví sloužilo jako dodavatel stavebního i palivového dřeva pro Prahu. Z Kamýku se plavilo do Podkalí, kde s ním vznikl rozsáhlý trh. V údajném mandátu krále Václava, snad k roku 1284, čteme o kamýckém vilikovi Heinlinovi (*Heinlino villico in Kamik*). Po vodě (*per aquam*) měl dopravit sto kmenů jedlí a 40 dubů předepsané míry ke svatotomášské bráně Nového Města pod Pražským hradem (Malá Strana). S instrukcemi, jak příkaz naplnit. Když se vilik zdráhal, přišla upomínání, do nichž se zapojil i podkomoří Vítek z Krumlova.¹⁴

Oživení do kraje vnesl královský hrad, situovaný na levý vltavský břeh západně od Kamýka. Byla to honosná stavba, zahájená asi Václavem I. a dovršená v pohodlnou rezidenci Přemyslem Otakarem II. (zvaný i Vrškamýk nebo Hunec). Právě zajíždkami do kamýckých lesů motivoval Ota Durynský směnu biskupské Zbraslavi s králem Přemyslem, který zde poté zřídil opevněný dvůr. K hradu Kamýku, či lépe k panovníkovi se začala vázat manská soustava. Sám Kamýk, organizační uzel v obchodu se dřevem a jeho říčním transportem (ještě v polovině 19. století se jako hlavní zdroj obživy uvádí *Schiffahrt*), přerůstal ve

14 CDB I, č. 311, s. 284, č. 287 (f.), s. 387; CDB II, č. 153, s. 144; CDB III.1, č. 135, s. 169; RBM III, č. 139, s. 59, č. 1112, s. 433–434, č. 1186, s. 460; RBM IV, č. 253, s. 100, č. 361, s. 144; *Listy kláštera zbraslavského*, sebral F. Tadra, Praha 1904, č. 15, s. 9; *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–45)*, hrsg. von F. Tadra, Wien 1882, č. 200, s. 237–239; *Fragmente eines böhmischen Formelbuches aus dem 13. Jahrhundert*, hrsg. von W. Wattenbach, in: *Forschungen zur Deutschen Geschichte* 15, 1875, s. 237. O pozici Kamýcka čili Kamenicka Josef PEKAŘ, *O správním rozdělení země české do polovice 13. století*, in: *Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvorního rady profesora doktora J. Golla*, red. J. Bidlo, G. Friedrich, K. Krofta, Praha 1906, s. 111–112, příběh vilika Heinlina rozvedl L. JAN, *Václav II.*, s. 452–453, ohledně zásobování Prahy stavebním dřívím František HOLEC, *Obchod s dřívím v Praze ve 14.–17. století*, *Pražský sborník historický* 6, 1971, s. 8–13; J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014, s. 430–431.

vyšší sídelní formu, aniž by to navenek posvětil nějaký akt. Roku 1336 se Kamýk poprvé nazývá městečkem (*in Kamyk oppido*).¹⁵

Za půlkou 14. století soudržnost vilikace roztávala, přesto si v městečko vyrostlý Kamýk své lokální prvenství udržel. Dostředivá síla Příbrami i Sedlčan ho vtahovala slabě, takže se dá s Lippertem mluvit o vilikačním ne-li městě, tak městečku. Do husitství zůstával Kamýk královským, byť zastavovaným zbožím. Složitější je to s kamýckou topografií. Podle listiny Václava II. z 29. září 1285 (text v inzertu listiny krále Jana z roku 1337), dosvědčené i formulářově, král daroval Milevsku „patronáty kostelů sv. Petra a sv. Mikuláše ve Starém a Novém Kamýku“ i s jejich desátky (*ius patronatus, quod habemus in ecclesiis b. Petri et Nicolai in Antiquo et Novo Kamik, případně in ecclesia sanctorum Petri et Nycholai in antiquo et novo Kamnit*). Starý a Nový, levobřežní a pravobřežní Kamýk se dá ztotožnit s Velkou a Malou Stranou, nicméně městečko reálně zná pouze kostel Narození P. Marie se stopami rané gotiky. Co je jisté, do plebánie uváděl kněze v letech 1407 a 1408 milevský opat (*ad eccl. in Camyk; ad eccl. in Camik*). Pokud vložíme důvěru v údaj k roku 1285, snad s výstavbou hradu nakrátko v Kamýku působily dva kostely, nebo – což by vzdáleně mohl evokovat formulář – to byl jeden kostel s dvojím, leč nezvyklým zasvěcením. Stěží lze do rozvah zapojit hradní kapli.¹⁶

Zatímco Kamýk těžil z Vltavy, v severní výspě Kamýcka vděčil zlatu za svůj růst Nový Knín. Lovecký dvůr ve (Starém) Kníně pronikl do historie v roce 1186 dohodou knížete Bedřicha se znojemským údělníkem Konrádem, budoucím Konrádem II. Otou (1189–1191), v lednu 1218 zde pobýval Přemysl Otakar I. (*Actum Kníne*). Při dvoře působil kostel, snad sv. Benedikta, později sv. Františka Serafinského, pod jehož barokní přestavbou se zachovala torza gotiky. Ve 13. století začala v Kníně nápadnější těžařská aktivita. Vilikace se tříštila. Závažné je svědectví z roku 1321, kdy Štěpán z Tetína emfyteuticky vysazoval vsi Kytín, Dobříš, Libčice a Knín, ten o 7½ lánu (*villam Knyn*). Regulovaný tvar získalo obdélné novoknínské náměstí s původně (asi pozdně) románským sv. Mikulášem při severním okraji. Nejasný vztah mezi knínskými svatyněmi neřeší ani prameny 14. století, v roce 1423 se mluví o farním kostele svatých Benedikta a Mikuláše. Prezentovala tam místní šlechta, výše papežského desátku (1352: 1 kopa) napovídá, že místo se odedávna vyjímalo z venkovského okolí. I když se těžařské výnosy neukázaly slibné, jak se zdálo, tak stačily, aby v roce 1331

15 RBM IV, č. 361, s. 145. O kamýcké vilikaci a manech Markéta NOVOTNÁ, *Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace*, Mediaevalia Historica Bohemica 11, 2007, s. 117–136, k ocenění hradu T. DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie*, s. 241, nověji Jiří ÚLOVEC, *Kamýk nad Vltavou*, Podbrdsko 9, 2002, s. 21–34. K vltavské plavbě Johann G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*, XVI. Berauner Kreis, Prag 1849, s. 172.

16 RBM II, č. 1355, s. 585 (srovnej i *Katalog listin a listů k VII. dílu českého diplomatáře*, I. Zpracování diplomatického materiálu pro období květen 1283–květen 1297, sestavil D. Havel, Brno 2011, č. 152, s. 66 /dále KLL/; *Das urkundliche Formelbuch des königl. Notars Henricus Italicus aus der Zeit der Könige Ottokar II. und Wenzel II. von Böhmen*, hrsg. von J. Voigt, in: *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 29, 1863, č. 82, s. 95–96); *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim*, VI, ed. J. Emler, Pragae 1883 (dále LC), s. 230, 248.

král Jan spolu s Jílovým také Knín zastavil Oldřichovi Zajícovi z Valdeka. Málo později (1339) se vzpomínají královští urbureři z Knína (*urburariis nostris in Knyna*). Na úrovni ne zrovna výnosného, v konečném součtu se však asi vyplácejícího podnikání zůstal Knín po zbytek předhusitské doby. Poté se v několika vlnách dočkal stvrzení dřívějších privilegií.¹⁷

Volně se ke kamýcké vilikaci, do Kamýčka, počítala Dobříš s loveckým dvorem Václava I. a emfyteuticky vysazená Štěpánem z Tetína v roce 1321 spolu s Kytínem, Knínem a Libčicemi (*villam Dobrziss cum XII laneis*). Poté se Dobříš ubírala vlastními cestami. Kamýcká vilikace, protkaná soustavou lén, zčásti prosákla do manské soustavy Karlštejna, sám Kamýk se uskrovnil v roli „vilikačnického městečka“ přilehlého Povltaví.¹⁸

Bezdězsko

Jinak se formoval kraj pod Bezdězy. Jeho lesnatá vilikace patřila k výbavě zeměpána, od půlky 13. století ji počali nahlodávat Ronovci a Markvartici. Strategickou oblast na hraně staré ekumeny a příhraničí si chtěl pojistit a uchovat Přemysl Otakar II. Nejenže zahájil budování velkého hradu na temeni vyššího z bezdězských kopců. Listinou z 22. října 1264, která se řadí ke sdělným lokačním písemnostem, svolil k založení stovkou lánů (zhruba 20 km²) vybaveného města „v našem lese v Bezdězu při vodě řečené Doksy s vesnicí zvanou Chlum“ (*de silva nostra in Besdhetz sita circa aquam dictam Dogs una cum villa, que Clumen dicitur*). Mezi svědky *Ia. villicus de Besdetz*, správce bezdězské villikace (snad Jakub či Jan), jehož sídlo hledíme při románském kostele sv. Jiljí ve vsi Bezděz. Dílo král svěřil Konrádovi a Hertvíkovi z Kravař. Při váhání, zda listina ohlašuje městské počátky Doks nebo Bezděze, se rýsuje spíš druhá možnost. Chystané město by se mělo rozložit pod hradem, něco západněji od jilského kostela, kde se dá na indikační skice rozpoznat obdélný rynek městského typu. Urbanizační počín byl zároveň součástí velké kolonizační akce, která měla „bezdězský les“ zalidnit a kultivovat. Dřívějšího vilika střídal purkrabí královského hradu, dění na nižších úrovních přebírali lokátoři a vesničtí rychtáři. Vznikaly nové a rozšiřovaly se starší vesnice, v některých se usazovali manové příslušní k hradu. Ačkoliv první údaj o manství se váže až k roku 1324 a některá zřídil Karel IV., nese celek otakarovskou pečeť.¹⁹

17 CDB II, č. 153, s. 144; RBM III, č. 697, s. 291, č. 1827, s. 712; RBM IV, č. 674, s. 264–265; CIM IV.2, č. 359, s. 63–65, č. 462, s. 194–195, č. 641, s. 390–391, k dataci mikulášského kostela Anežka MERHAUTOVÁ, *Raně středověká architektura v Čechách*, Praha 1971, s. 179. O knínském historii Stanislav POLÁK, *Přehled dějin města Nového Knína*, Vlastivědný sborník Podbrdsk 18, 1980, s. 17–26, církevní poměry Z. BOHÁČ, *Topografický slovník*, s. 94.

18 CDB IV.1, č. 234–235, s. 404–407; RBM III, č. 697, s. 291. O Kamýcku A. SEDLÁČEK, *O starém rozdělení*, s. 99–101, s oceněním role Kamýka J. LIPPERT, *Social-Geschichte II*, s. 313. Ke karlštejnským manstvím M. NOVOTNÁ, *Karlštejnská manská soustava*, in: Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře, Praha 2010, s. 110–127.

19 CDB V.1, č. 423, s. 627–629, v souhrnu J. V. ŠIMÁK, *České dějiny I.5*, s. 751–764; J. ŽEMLIČKA, *Bezdězsko – „královské území“ Přemysla Otakara II.*, Československý časopis historický 28, 1980, s. 726–751; Petr MEDUNA – Jiří SÁDLO, *Bezdězsko – Dokesko. Krajina mezi odolností a stagnací*,

Civitas Bezdez sub ipso castro mohla začít fungovat a těžit i z možností nabízených stavbou velkého hradu (asi 1265–1278). Jakmile za vleklých rozbrojhů nastal útlum, postihl i *civitas* pod Bezdězem. Stále chybělo venkovské zápolí, od nejbližšího sídelního pásu (Okna, Luka, Žďár, Bezdědice) dělil „město Bezděz“ široký lesní pruh. Souběžně se vzámaly „na vodě“ situované Doksy, okolo nich nové osady s účastí Němců. Tento druhý z „bezdězských“ městských útvarů se snad napůl živelně ustavil v ozvuku králova privilegia z října 1264. Městečko, zprvu jako Hirschberg, se soustředilo okolo čtvercového rynku.²⁰

Severozápadní cíp Bezdězska ovládly Kuřívody, původně Freistadt (prvně 1279), též s výrazným náměstím a prvky regulace. Dnes zůstávají Kuřívody, či spíše co po nich zůstalo, jediným vizuálním svědkem dříve poměrně hustého osídlení v lesích mezi Bělou, Mimoní a Hlavicí na jihozápadě Česko-dubského. Zdejšímu, později z valné míry německému osídlení uštědřil poslední ránu vojenský újezd pod Ralskem. Středověk podává jiný obraz. Východně a severovýchodně od Kuřívod se v pozdním 13. nebo ve 14. věku rozsadila síť vesnic s několika farními místy (Kuřívody, Dolní Krupá, Svěbořice, Jablonec čili Jabloneček, na okraji Hlavice). Před půlku 13. století se hlásí pouhé výjimky, snad Chlum (1225) a Krupá (1229), z roku 1325 pochází údaj o Svěbořicích (Schwabitz). Jihovýchod Kuřívodska posléze tíhnul k cisterciákům v Hradišti nad Jizerou. Zlomek jejich urbáře sepsaný okolo roku 1400 poznamenává díl Židlova, plně Dolní a Horní Krupou, Rokytou, Jezovou, Olšinu a Okna (*Rokyta, Krupa superior, Zydlow, Krupa inferior, Gyezwe, Olssyna, Okna*), přičemž Krupou a Rokytou získal klášter v roce 1358 směnou s Haškem z Lemberka, jedním z Markvarticů. Od severu se tlačili Vartenberkové, jen místy se uplatnila nižší šlechta. Celá málo úrodná oblast se vyznačuje silným, téměř absolutním zastoupením příkladných lesních lánových vsí, někde v radiálním provedení (Jablonec, Okna, Proseč aj.). Celý tento výsek „bezdězského lesa“ volá po moderním sídelně historickém zpracování.²¹

Velký kolonizační záměr „zlatého krále“ zůstal napůl cesty. Městečka Doksy (Hirschberg) a Kuřívody (Freistadt, Hühnerwasser, Libera Civitas) nepřesáhla úzce regionální stín. Urbánnímu sídlišti pod hradem nepomohly injekce Vác-

Historická geografie 35/1, 2009, s. 147–160; Helena PIKOROVÁ, *Manský systém hradu Bezděz* (Vznik, rozsah, vývoj a zánik), *Confluens. Vlastivědný sborník Mělnicka* 7, 2010, s. 74–110. K přelomu 13. a 14. století klade manskou soustavu A. SEDLÁČEK, *Hrady X*, s. 11. O jilském kostele ve vsi pod hradem Lucie KRACÍKOVÁ – Jan SMETANA, *Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa*, Praha 2000 (= Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností 9), s. 24–29.

20 Jistou roli mohla v rozpolcení urbanizačního plánu sehrát dvojice lokátorů. Linie Konráda se dá v pokračování vytušit ve směru Starého Bezdězu, Kuřívod a Bělé, Hertvík z pramenů mizí.

21 O Kuřívodech poprvé *Vypravování o zlych letech po smrti krále Přemysla Otakara II.*, in: *Fontes rerum Bohemicarum II*, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 348, srov. i Marie VOJTÍŠKOVÁ a kol., *Osídlení českolipského okresu ve světle archívních dokladů*, Česká Lípa 1978, s. 122–123. Výsek hradištského urbáře *Zlomek urbáře kláštera hradištského*, vydal J. Emler, Praha 1884, s. 12–19, srov. J. V. ŠIMÁK, *Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského*, I, Mnichovo Hradiště 1917, s. 84–94, k časnějším dokladům CDB II, č. 270, s. 263 (Chlum), č. 324, s. 328 (Krupá); *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae a. MDXLI igne consumptarum*, I, ed. J. Emler, Praegae 1870 (dále RTT), s. 67. S doklady o prezentaci farářů LC Kuřívody, Svěbořice, Jablonec, Dolní Krupá, případně Hlavice (podle rejstříků), o Krupě a Rokytě RTT I, s. 420.

lava II., provázené novým vysazením a přiřčením velké půdní výměry, místy daleko za bezděžským obvodem (166½ lánu). Svě sehrála absence vydatnější vodoteče i stíněná poloha bez výhledu půdní expanze. Od konce 13. století přecházely výseky „bezděžského lesa“ a nakonec i sám hrad do rukou Ronovců, a sice odnože pánů z Dubé, kteří se také zasadili o změnu církevních poměrů. Svatý Jiljí v Bezděžu přestal být centrem velké farnosti. Svěbytnost získaly jeho filiálky v Chlumu, (Dolní) Krupé a Kuřívodech, jejichž patronáty k sobě potáhli Dubští, za což Václav II. odškodnil bezděžský kostel vsí Zbyny o 10 lánech (objevuje se i forma *Ludwigsdorf*). Současně ji vyňal z jurisdikce Doks (1293). Městečko pod hradem ustrnulo a v další generaci ukončili páni z Dubé (stávají se Berky z Dubé) jeho přesunutí do Bělé. V roce 1336 uvedl Habarta, plebána v Bezděžu, do úřadu Hynek ml. Berka z Dubé, souhlas dal král Jan, jemuž „podle práva“ zdejší prezentace formálně stále náležela (*ad nos de iure spectare dinoscitur*). Ještě roku 1396 se připomíná „Staré Město řečené Bezděz pod hradem Bezdězem“ (*antiqua civitas dicta Bezděz, sita sub castro Bezděz*).²²

Městská trojice pod Bezděží pasuje do souřadnic Lippertových králových vilikačnických měst, spíš městeček. Impuls k rekonstrukci „bezděžského lesa“ vzešel od Přemysla Otakara II., který listinou z října 1264 hodlal zřídit „plné“ královské město (*civitas*). Vývoj se ubíral jinak, oblast ležela opodál větších tras a v další generaci se ocitla v zájmovém poli Ronovců. Převahu krále na půl století vystřídal panský rod. Neukončenou proměnu „bezděžského lesa“ a translaci z Bezděžu do Bělé završilo privilegium Hynka Berky z Dubé z roku 1337. Agrární ráz zůstal pro Doksy, Kuřívody, Bezděz či nakonec Bělou natrvalo příznačný.²³

Polabské pásmo

V přímém dosahu krále a někde i královen se udržel široký pruh úrodného Polabí se sadou královských měst. Jako korálky se navěsily na velký říční tok, začínaje Ústím, Litoměřicemi, Mělníkem a přes Nymburk a Kolín s průnikem k Hradci. O tuto bázi se odedávna mohla opřít výživa Čech, vznikaly tam vstřícné podmínky k ustavování městských obcí. Ve 13. století tam královu pozici narušila šlechta i církev, navzdory tomu si Přemyslovci i Lucemburkové v Polabí udrželi dobré pozice více než jinde. Rastr královských měst rozředila síť „vilikačnických“ městeček, jichž se nejednou ujímali zástavní páni.²⁴

22 *CIM IV.1*, č. 18, s. 33, č. 63, s. 100–103, č. 153, s. 226–228; *RBM IV*, č. 353, s. 142, ke Zbynům *RBM II*, č. 1634, s. 701. K pronikání Ronovců, zejména odnože z Dubé, do kraje pod Bezděží nedávno i L. JAN, *Václav II.*, s. 182–184.

23 *CIM IV.1*, č. 44, s. 62–67 (*RBM IV*, č. 419, s. 169–172), potvrdil Karel IV. v roce 1348 (*CIM IV.1*, č. 62, s. 99), srov. i *Listiny a zápisy Bělské o věcech městských i sedlských*, vydal J. Kalousek, Praha 1889 (= *Rozpravy Král. čes. spol. nauk VII.3*), č. 2. Z literatury J. LIPPERT, *Social-Geschichte II*, s. 304–308, o počátcích Bělé i František ZUMAN, *Bělské privilegium Hynka Berky z Dubé z roku 1337*, *Bezděz 8*, 1937, s. 65–72, tím však začíná jiná kapitola bezděžské oblasti. S dílčím přehodnocením dění v bezděžském lese J. ŽEMLIČKA, *Districtus Policensis a „bezděžský les“*. Dva příklady z urbanizace Čech (v tisku).

24 *K váze starého sídelního území J. KLÁPŠTĚ, Proměna*, s. 161–283, srovnej i J. ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253*. Proměna státu a společnosti, Praha 2002, s. 230–263.

Míříme-li proti labskému proudu, přibývají tato místa za „věnným“ Mělníkem. Ke jmění královen vykazoval těsný vztah i Kostelec nad Labem, též s říčním mlýnem o čtyřech kolech. Když ho v prosinci roku 1317 královna Eliška darovala zbraslavskému klášteru, vynášel ročně čtyři hřivny. Vzpomíná i milosti, jimž se mlýn těšil od jejích předchůdkyň (*quas molendinum memoratum ab aliis reginis habuit*). Roku 1327 král Jan zastavil *civitatem Kostelec super Albea* Hynkovi Berkovi z Dubé, k žádosti jiného uživatele, saského vévody Rudolfa, obnovil Karel IV. městečku Kostelci mílové právo (1364). Poté došlo k vyplacení, takže roku 1371 vedle Hradce, Mýta a Chrudimi také *vniversitas ciuitatis Kostelycz* složila poslušensství Alžbětě, manželce císaře Karla IV. Začátkem 15. století opět vidíme Kostelec (*civitatís nostre Kostelec, que est sita in litore fluminis Albee*) v zástavě pánů z Dubé.²⁵

Listina ohlášená k 1. prosinci 1290, kterou měl vydat Václav II., patří až jeho synovi (1305), nic to však nemění na obsahu, v němž král mluví o „našich městečkách“ Čelákovcích a Dymokurech (*oppida nostra Selakowitz super flumen Albeam et Dimocur iuxta Podebrad*) i mlýnech u Nymburka, to vše za 3 500 hřiven prodáno Sedlci.²⁶

V pokračování upoutá Lysá, součást odvěkého zeměpánova zboží v lužních lesích při Labi. Roli ústředí tam plnil dvůr ve Staré Lysé, postoupený ve 13. století k užítku královen. V roce 1244 prodala Kunhuta Štaufská, manželka Václava I., pražským johanitům dvůr s polnostmi v Týnici čili Týnci (*in Tiněc*), tvořící příslušenství královniny kaple sv. Desideria v Lysé nad Labem (*pertinentem ad capellam nostram in Liza sancti Desiderii*). Sám posléze zaniklý dvůr stával na katastru Kounic u Českého Brodu, důležité je pro nás sdělení o královniných zájmech na Lysecku.²⁷

Těžiště okrsku se přesouvalo blíž k řece. Radikální krok učinila královna Guta, manželka Václava II., když v březnu 1291 pověřila svého „služebníka“ Rudlina, aby Lysou i její vsi převedl na německé právo, tj. aby lyský statek emfyteuticky reorganizoval (*locacionem bonorum nostrorum in Lissa et in uniuersis villis ibidem ad Lissa spectantibus ad jus theutonicale*). V listině se dočteme o lokační praxi i zatížení nových osadníků, sám Rudlin měl za svou námahu získat dědičné fojstství, tři lány, krčmu i třetinu soudních poplatků. Do lyské „proměny“ dává nahlédnout i Gutina listina o úpravě majetků zdejšího kostela (1293), v níž se nové sídliště zve trhem (*in foro nostro Lyssa*). Zda se ambiciózní projekt zdařilo ve všem naplnit, se dá pochybovat, k roku 1341 městečko najisto trvalo (*oppidum dictum Lis*). V královském lese zvaném Lipanský, mezi „městem Nymburkem a městečkem Lysá“ (*civitas, oppidum*) dal tehdy král Jan skupině

25 CIM II, č. 406, s. 588–590; RBM III, č. 406, s. 163, č. 1251, s. 487; CIM IV.1, č. 88, s. 135–136, č. 182, s. 261–262.

26 RBM II, č. 1523, s. 656 (oprava datace KLL I, s. 414). K odprodeji ještě se starým vročením Jana HYNKOVÁ, *Heidenreich Sedlecký*, in: 900 let cisterciáckého řádu, red. K. Charvátová, Praha 2000, s. 135, už nověji J. ŽEMLIČKA, *Do tří korun*. Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301), Praha 2017, s. 88.

27 CDB IV.1, č. 57, s. 143, o poloze týnického dvora František ROUBÍK, *Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách*, Praha 1959, s. 23.

pražských měšťanů svolení k založení vsi, asi Mladé v pozdějším milovickém vojenském újezdu (zanikla).²⁸

Když Guta označila Rudlina za svého služebníka (*servitor*), zdůraznila osobní rozměr jejich vztahu. V dané chvíli se stával lokátorem, mohli bychom ho nazvat i správcem, vilikem nebo vladařem, jak definuje i Mistr Klaret (*villicus est wladarz*). Pokud by se věc zdařila, měnil by se v dědičného fojta lyského okrsku (*aduocaciam ibidem in Lissa et in villis ibidem spectantibus*), nadřazeného přílehlým vesnicím.²⁹

V návaznosti na lyské zboží pokračovalo královo panství v kraji svíraném Mrlinou, Cidlinou a Labem. Pozornost přitáhne Nový Bydžov, snad právě on vzbudil v Lippertovi ideu vilikačnických měst. Regulérně založený útvar by se řadou rysů mohl směle vřadit ke královským městům, způsob vzniku dal však bydžovskému vývoji jiný směr.

U počátku stojí listina z června 1305. Král Václav II. chtěl těsně před smrtí odčinit újmu, která stihla kostel ve Starém Bydžově přeložením „města“ do míst, „kde se nachází nyní“ (*ciuitatem ipsam de loco antiquo ad illum, in quo nunc est, transtulisse*). Poškodilo to kapitolu v Sadské, k jejíž výbavě bydžovský kostel náležel (*cuius Saccensis ecclesie prebende ipsa ecclesia in Bytzow ab antiquo est adiuncta*). Kdy se translace měla udát, text neříká, snad v devadesátých letech. Výšinná, ba „hradištní“ poloha Starého Bydžova bránila rozvinutí náročnějšího urbanismu, nové město s velkým rynkem a šachovnicovým uspořádáním se proto usadilo blíže k Cidlině.³⁰

Původně se měl Nový Bydžov stát správním bodem okolního kraje. O váze, jež se mu přikládala, by svědčila jména prvních přísežných spolu s bydžovskými úředníky (*beneficiarios Bidzowienses*), dosvědčenými roku 1324. Městský ráz podtrhlo usazení minoritů, přesto městský kostel P. Marie (dnes sv. Vavřince) zůstával podřízen farnímu ústředí ve Starém Bydžově. Jeho patronát stále držela kapitula v Sadské i její právní nástupce u kostela sv. Apolináře na Novém Městě pražském. Novému městu byly přiměřeny lány v sousedství, nicméně až privilegium Čeňka z Vartenberka z roku 1407 (Bydžovští jím získali odúmrtní právo) vypočetlo místa, *ježto nyní s městem Bydžovem trpie*: Starý Bydžov, Pařeč (zaniklý), Skřeněř, Humburky, Prasek, Zdechovice. Neboť po srpnu 1306 se vše stočilo jinak. Nehotového města se ujal mladý Lucemburk. *Knihá svědomí* vyzdvihuje roli hradeckého vilika Henlina (Linkova), z králova pověření seniora města (*auxilio Henlini, villici Gradicensis, qui ex parte domini regis Bohemie, datus in seniore et promotorem*). Bydžov mezi královská města nevstoupil, přešel do rukou Vartenberků a toliko z jejich „milosti“ se dobíral královských výsad. I v roce 1415, kdy mu Václav IV. na přímělu Čeňka z Vartenberka obnovil mílové právo po vzoru Hradce. Sám Bydžov se pohyboval na rozhraní města a městečka

28 RBM II, č. 1534, s. 661, č. 1624, s. 697–698; RBM IV, č. 1032, s. 414, srovnej J. V. ŠIMÁK, *České dějiny I.5*, s. 816–819, aktuálně J. KLÁPŠTĚ, *Proměna*, 222–223; J. ŽEMLIČKA, *Království v pohybu*, s. 186–187.

29 Klaret a jeho družina, I. Slovníky veršované, vydal V. Flajšhans, Praha 1926, s. 143, verš 1001.

30 CIM II, č. 78, s. 143–144.

(1415: *civibus et incolis in opido Bidzow; prefatum oppidum Bidzow aj.*), až v roce 1569 získal statut královského věnného města.³¹

Ustavení Nového Bydžova, klasického „vilikačního města“, ohlásilo královskou rekonstrukci okolního Polabí. Její počátky sahají k zisku Poděbrad, podle Dalimila odňatých Přemyslem Otakarem II. dřívějšímu majiteli. Král tu vystavěl hrad nového stylu a již v prosinci 1268 v Poděbradech hostil Oldřicha Korutanského (poděbradská smlouva). Souběžně klesl význam dvora v protilehlé Sadské, známé vyhlášením *Statut Konráda II. Oty* (1189). Ustavení Nymburka zvýšilo ekonomickou a správní váhu tohoto labského úseku, jehož rozptýlené královské majetky se propojily v poděbradské hradní panství, ve vilikaci. Do ní v roce 1294 patřila i Činěves u Městce Králové (*Chwineuez, sitam in villicatione Podebradensi*). Poděbradský obvod byl načas dán k užítku pražskému purkrabství (Hynek ml. Berka z Dubé cca 1320: *nos, qui villicationis ipsius curam gerimus*), jeho správu řídili vilikové. Nemístné požadavky poděbradského vilika a dílem purkrabího, obdařeného popravou, nutily břevnovský klášter, aby roku 1328 žádal o vynětí svých vesnic z jeho pravomocí (*a castri nostri Podiebrad sev villicationis*). Rozsah poděbradského panství, i v roce 1327 označeného za vilikaci (*nostre villicationi Podebradensi*), přibližuje listina z roku 1345. Král v ní poděbradské zboží udělil v léno šlechtickému zájemci.³²

Ohlasy poděbradské vilikace pronikly na Městecko. Protáhlé *oppidum* Městec Králové s kostelem uprostřed kupodivu nemělo s královnami nic společného, adjektivum je pozdější. K vysazení patrně došlo za přemyslovských králů, v roce 1360 získal Městec (*Kynygfeld*) od Karla IV. nejen práva Nymburka (*aby všech a každých práv, jichžto město naše Nymburk požívá*), ale i 18 emfyteutizovaných lánů, mílové právo a posílení role rychtáře a městského soudu. V roce 1395 to potvrdil a rozšířením odúmrti vylepšil Václav IV. Něco prozradí zázemí. Navršení svatojiřských majetků může svědčit o původně zeměpanských a posléze církevní rozdaných statcích, svědectví z let 1291 a 1294 o Úmyslovicích a Činěvsi ukazují na emfyteutický ruch i prvotnost královského zboží. Do roku 1305 náležely králi Velenice, Podmoky a Vrbice, v pozdním 14. století se v městeckém dosahu vzpomínají jiné duchovenské položky. Josef V. Šimák přikládá tyto úpravy „jedné

31 *CIM II*, č. 820, s. 1086–1088, č. 861, s. 1162–1163; *Liber Conscientiae civitatis Novobydžoviensis – Kniha svědomí města Nového Bydžova z l. 1311–1470 s výsadami a akty o výkupu svobody*, vydal J. Kapras, Nový Bydžov 1907, s. 11, 14, 24–26, 30; *RTT I*, s. 64. K církevním poměrům ve městě Josef KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská* (místopis církevní do r. 1421), Praha 1914, s. 516–518 příklady z prezentací *LC I.1*, s. 79; *LC II*, s. 63. Srovnej J. LIPPERT, *Social-Geschichte II*, s. 309–310, nejnověji *Historický atlas měst České republiky*, č. 29 Nový Bydžov, Praha 2017.

32 *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, sv. 2, vydali J. Daňhelka, K. Hádek, B. Havránek, N. Kvitková, Praha 1988, kap. 86, s. 404; *CDB V.2*, č. 573, s. 152–154; *Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II.*, hrsg. von J. Loserth, Prag 1896, č. 90, s. 79; *RBM III*, č. 555, s. 233, č. 1403, s. 551 (*CIM II*, č. 149, s. 254–255), č. 1469, s. 574–575; *RBM IV*, č. 1602, s. 639. K okolnostem proměny Poděbrad J. ŽEMLIČKA, *Epizody z vládní praxe Přemysla Otakara II. O revindikacích, hradech a nucené směně*, in: *Mezi raným a vrcholným středověkem*. P. Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci, uspořádali J. Doležel a M. Wihoda, Brno 2012, s. 526–527.

a téže zakladatelské práci královských lidí“. Víc ji tušíme, než prokážeme. Hlavní směry proměn, jednak z Poděbradska a Nymburska, jednak z Hradecka, se potkávaly v Bydžovsku. Obloukem se vracíme na střední Cidlinu.³³

Organizační role hradeckého vilika, zjištěná v Novém Bydžově, nebyla osamocená. Z formuláře, svázaného se sklonkem 13. století, se dá vysoudit jeho součinnost při osazování královského lesa severovýchodně od Hradce Králové. Instrukci, jak má konat vilik Gundakar „ve své vilikaci“ (*in tua vilicatione*), udílí sám král. I toto dílo, na němž se podíleli němečtí osadníci, zůstalo neukončeno. Zbytky králova hvozdu zvaného Bor získalo v říjnu 1307 od římského krále Albrechta a rakouského vévody Fridricha město Hradec, v roce 1318 to potvrdil král Jan (*silvam nostram seu rubetum Bor nuncupatam*). Starší podklad někde převrstvily německé názvy. Příkladně *Slakendorf* a *Hengstberch*, zastavené Václavem II. za 900 hřiven, se dají vztáhnout k Černilovu, pod Hengstberkem se může skrývat Jasenná. K této akci se asi váže i další ulicovka s uspořádáním pluziny do dlouhých pásů, totiž Králova Lhota. V dalších generacích celou soustavu převrstvily mladší situace.³⁴

Odskok k Jičínu

Podobných situací by se napočítalo v Čechách (nehledě na Moravu) mnohem víc. Ne vždy se daří vniknout do smyslu převodů s účastí krále. Jak rozumět směně Václava II. se Lvem (někdy se mluví o Lévovi) z Konecchlumí? Král ji potvrdil v listopadu 1304, již po uherské výpravě a odražení Albrechtova nájezdu. Na Václava by přešly hrad Brada a město Jičín se 100 lány (*castrum, quod dicitur Brada, et ciuitatem Gyczyn cum centum laneis*), naopak ve Lvův prospěch se král vzdal Stítar s rychtou a 16 obdělanými a osmi neobdělanými lány (nejistá poloha, snad Kolínsko) i „se všemi právy, užitky, řekami, loukami a jinými náležitostmi“ (*ipsam villam Sczithar cum omnibus iuribus, vtilitatibus, fluiuis*). Na první pohled král získal, i když jedním dechem prohlásil, že Bradu a Jičín Lvovi „odňal“ (*abstulimus*). O motivech se lze dohadovat. Skrýval se v nich trest, kompenzace? Nebo držel Lev tyto položky jako propůjčený, možná lenní nebo zástavní majetek? Má to opodstatnění, neboť v roce 1293 královna Guta mluví o svých jičínských mensálních statcích (*in bonis dictis Giczin ad mensam*

33 RBM II, č. 2038, s. 881, č. 2043, s. 883. Výsadu z roku 1360 známe z českého opisu 16. století, ten je překladem latinského originálu, spolu s Václavovou konfirmací CIM IV.1, č. 75, s. 117–119, č. 149, s. 220–221. O Královéměstecku J. V. ŠIMÁK, *České dějiny* I.5, s. 828–829, kde odkazy k dokladům o Úmyslovicích a Činěvsi (s. 828, pozn. 2), viz také KLL I, č. 770–771, s. 302; F. VACEK, *Emfyteuse* (1920), s. 54. O svatojiřských majetcích v kraji Ferdinand KLOSS, *Das räumliche Bild der Grundherrschaft in Böhmen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Gablonz a. N. 1934, s. 131.

34 RBM II, č. 2065, s. 891, č. 2367, s. 1027, k lesu zvanému Bor CIM II, č. 83, s. 148–152 (RBM II, č. 2149, s. 927–928), č. 103, s. 177–178 (RBM III, č. 470, s. 194). Povšechně o této polozapomenuté kolonizaci J. V. ŠIMÁK, *České dějiny* I.5, s. 843–846, poněkud odlišně František MUSIL, *Vrcholná kolonizace a východní Čechy*, in: *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku* (do roku 1526), editor O. Felcman, vedoucí autorského kolektivu F. Musil, Praha 2009, s. 351–352, srov. i J. ŽEMLIČKA, *Do tří korun*, s. 205–211.

nostram spectantibus). Možná nechybělo mnoho a Jičín se k věnným městům opravdu zařadil. Geograficky by k nim neměl daleko.³⁵

Obě zprávy, první k roku 1293, druhá z listopadu 1304, jsou klíčové. Jejich zdroje se obtížně dají zpochybnit, a věříme-li posunu z *bona* v konkrétnější *civitas*, dá se vznik Jičina jako města spojovat s koncem 90. let a se Lvem z Konechlumí, jehož sídlo leželo necelých 10 km na jihovýchod. Nejspíše právě Lev se postaral o první kroky městské obce a nechal k ní přiměřit 100 lánů. Znovu se vrací otázka, z jakého titulu Bradu a Jičín vůbec držel. Kromě naznačených řešení se vtírá i další, zda nezřizoval město z pověření krále, jako lokátor, aby poté za náhradu ze svých nároků ustoupil. Ani urbánní začátky Jičina se neobešly bez translace, bez přesunu ze Starého Místa do vhodnější polohy na říčce Cidlině. Za rok poté, 7. června 1305, se projasnilo. Na smrtelném loži Václav II. přikázal farnímu kostelu v Lysé šest hřiven z činže, placené ročně jeho „městečkem Jičín“ (*sex marcas in decimis de censu, qui de oppido nostro Giczin solvitur annuatim*).³⁶

Spojení Brady a Jičina se ztrácí, hrad se stává součástí veliško-jičínského statku. Protože Jičín se propojuje s blízkým, a právě budovaným královským hradem Veliš. Nezvažovali královi ekonomové větší projekt v podobě vilikace nebo provincie? Obojí, město i hrad s příslušenstvím (*castrum suum Weluss et ciuitatem suam Giczin cum omnibus pertinenciis suis*), ale již v roce 1316 Jan Lucemburský v sumě 2000 kop grošů zastavil Půtovi z Frýdlantu, jednomu z Ronovců. Poté zboží přešlo do rukou Vartenberků, vlastně již v roce 1327 (zástava včetně Jičina s výbavou za 1300 kop). V lednu 1337 jim ho král odprodal za 2200 kop. Mluví se nejen o Veliši a Jičíně (*castrum nostrum Belusch [...] ciuitatem Gytzin*), též o vsích „odedávna“ náležejících k hradu a městu: o Starém Místě, Holíně, Veliši, Bukvici, Hlásné Lhotě, Vokšicích, Čejkovicích a Ohavči (*Antiquum Gytzin, Holy, Belusch, Bukwicze, Lhota, Okschicze, Tzaykouicz, Ohawecz [...] que ab antiquo ad castrum et ciuitatem villasque predictas spectabant*). Spojení se zeměpanským majetkem se ztrácelo, Jičín se přetvořil v běžné nekrálovské (poddanské) město.³⁷

A závěr?

Nejen v případě Jičina, i jindy se s translacemi občas pojila historie „králových vilikačnických měst“. Bádání obohatil touto skupinou Julius Lippert, nicméně jeho doširoka roztažená kategorizace postrádá srovnávací měřítko, pevná vymezení

35 RBM II, č. 1624, s. 697–698, č. 2015, s. 872.

36 RBM II, č. 2037, s. 881.

37 RBM III, č. 319, s. 129–130; RBM IV, č. 2159, s. 841–842, č. 2188–2189, s. 852–854, potvrdil Karel IV. v srpnu 1348, srovnej *Listy archivu někdy Olešnického*, in: Archiv český XIV, red. J. Kalousek, Praha 1895, č. 1, s. 495–496. K počátkům města s různými akcenty J. V. ŠIMÁK, *České dějiny* I.5, s. 865–866; *Historický atlas měst České republiky*, č. 18 Jičín, Praha 2008; Jindřich FRANCEK, *Dějiny Jičina*, Praha 2010, s. 26–38. Někdy býval s Jičínem spekulativně spojován listinný text z roku 1302 vztahený k Židněvsi u Mladé Boleslavi, o tom s dalším komentářem CIM IV.1, č. 15, s. 28–29.

a vstřebává leccos. V dalším bádání se pojem vilikačnických měst neujal, nemluvě o Lippertových věcných omylech, daných stavem výzkumu i úrovní edičního zpřístupňování. Proto berme jeho výklad jako další z impulzů dnes široce rozvinutých urbánních dějin. S vilikačnickými městy se vyplatí pracovat a věnovat jim pozornost, včetně podprahového tázání, jak dalece poskytovala živnou půdu středověkým městům a městečkům primární náležitost k zeměpanskému jmění. Včetně poznání, zda je panovník skutečně bral za „své“, nebo sloužily především jako rezervoár pro obligace a finanční záplaty.³⁸

Autor | Author

Josef Žemlička

Historický ústav
Akademie věd ČR
Prosecká 76
190 00 Praha
hostivit@centrum.cz

prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc., (* 1946), je dlouholetým pracovníkem Historického ústavu AV ČR, činným rovněž na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Zabývá se dějinami středověkého osídlení a kolonizace, vznikem a počátky měst, sociálními a hospodářskými dějinami přemyslovského období, vztahem panovníka a šlechty. Autor řady publikací, z posledních: *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014; *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*, Praha 2017; *Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich pozdní monarchie*, Praha 2020.

Summary

The king's vilic cities and the estates of queens. Gloss to the medieval urbanization of Bohemia

Medieval cities in the Czech lands can be classified according to a number of aspects. The basic division speaks of royal and non-royal (serf) cities, the latter were informally divided into cities of nobility and ecclesiastical institutions (bishop cities, monasteries, etc.). In another perspective, and also for the younger period, there is sometimes talk of mining, spa, residential or dowry towns, to which the queens applied. In addition to cities with fully developed urban features, the term town is often used for smaller cities. In his Social-Geschichte Böhmens (1896–1898), the historian Julius Lippert (1839–1909) introduced another category, namely vilication towns, but subsequent research did not follow his suggestions.

---

38 Studie vznikla jako součást záměru *Věnná města českých královen* (Živá součást historického vědomí a její podpora nástroji historické geografie, virtuální reality a kyberprostoru), NAKI č. DG18P02OVV015, nositel: Univerzita Hradec Králové.

In Lippert's conception, it was urban formations that arose on the monarch's land. These cities also belonged to the king, but the local frameworks did not outgrow them and they did not rank among the „full“ royal cities. They were not endowed with royal privileges and used to be smaller and less populous, so it is not often talked about cities but towns. The monarch used them as objects of pledge and they often passed into the hands of the nobility. The study looks in more detail at some typical examples by region. These included the area of Budyně nad Ohří, Kamýk nad Vltavou and then small urban foundations under Bezděz Castle (Bezděz, Doksy, Kuřívody). The interest continues in the belt around the Elbe, in fact from Mělník to Hradec Králové, with an emphasis on the establishment of the town of Nový Bydžov at the beginning of the 14th century. Since there, Jičín was a town with a primary connection to the queens. In the end, the text returns to the „king's vilic cities“ in the eyes of Julius Lippert. Reminds that some of these urban organisms changed their original position (the „town“ of Bezděz was transferred to Bělá pod Bezdězem, hereinafter Nový Bydžov). Although Lippert did not firmly and systematically define the category of „vilic cities“, it is one of the important accompanying features of the king's landed property. Some of these localities became part of medieval colonization activities, some of them showed a relationship with queens. It pays to work further with the concept of „vilician cities“ and anchor them more firmly in the categorization of medieval cities

Vilém Konecchlumský z Konecchlumí (* 21. 6. 1621). Rytíř a povstalec

JAN KILIÁN

Abstrakt | Abstract

Vilém Konecchlumský z Konecchlumí byl jednou z obětí staroměstské exekuce a příslušníkem drobného rytířského rodu, který se, až na něj samotného, do českých dějin nijak výrazněji nezapsal. I Vilém vlastnil jen drobné nemovitosti, zpočátku na Jičínsku, později na Kutnohorsku a Čáslavsku. V roce 1605 se účastnil uherského tažení proti Štěpánu Bočkajovi, přičemž velel menšímu oddílu vojáků najatých městy Kutnou Horou a Čáslaví. Podobná role mu připadla také o třináct let později, a ačkoli jeho provinění ve srovnání s jinými byla zanedbatelná, stála jej život, čest i majetek. Vilém Konecchlumský of Konecchlumí was one of the victims of the „Old Town execution“ and a member of a small knightly family, which, apart from himself, did not make a significant contribution to Czech history. Vilém also owned only small properties, initially in the Jičín region, later in the Kutná Hora and Čáslav regions. In 1605 he took part in the Hungarian campaign against Stephen Bocskai, commanding a smaller unit of soldiers hired by the towns of Kutná Hora and Čáslav. He had a similar role thirteen years later, and although his transgressions were negligible compared to others, they cost him his life, his honor, and his possessions.

Klíčová slova/Key Words

Třicetiletá válka; české stavovské povstání; staroměstská exekuce; turecké války; Vilém Konecchlumský z Konecchlumí; východní Čechy; Jičínsko; Čáslavsko; nižší šlechta The Thirty Years' War; Czech Estate Uprising; Old Town Execution; Turkish Wars; Vilém Konecchlumský of Konecchlumí; Eastern Bohemia; Jičín Region; Čáslav Region; lower nobility

Letošní rok je rokem čtyřstého výročí staroměstské exekuce, při níž rukou kata Jana Mydláře zahynuli tři páni, sedm rytířů a sedmáct mužů měšťanského původu. Na Viléma Konecchlumského z Konecchlumí přitom upomíná nejen jedna z pražských ulic poblíž bělohorského bojiště a druhá v Jičíně, ale také památník, který by mu ostatní oběti staroměstské exekuce mohly jen závidět. A to i takové postavy jako Václav Budovec z Budova, Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic či Jan Jessenius. V Konecchlumí na Jičínsku, u lesa nad kostelem, stojí od roku 1907 mohyla z lomového pískovce. S myšlenkou jejího vzniku přišli místní o rok dříve, bez souvislosti s nějakými jubilejními daty. Stavbu provedl J. Kozák z Lužan a sochařskou výzdobu Oldřich Jedlička z Vojic podle modelu mladého pražského sochaře a malíře Václava Antoše, rodáka z nedale-

kých Chomutiček.¹ Pět metrů široký jehlan zdobí 2,4 metru vysoký lev, symbol české státnosti, s korunou mezi svými předními tlapami. Pomník byl odhalen 14. července uvedeného roku za účasti předního českého politika Václava Klofáče, který tu pronesl památnou řeč, zakončenou přáním, aby mohla sloužit i jako památník svobody a státní samostatnosti. Při stoletém výročí vzniku k mohyle přibyla pamětní lípa. Důvod, proč se takového památníku dočkal právě Vilém Konecchlumský, bychom kromě vzepnutého patriotického citění místních rodáků hledali marně. Konecchlumský se nezapsal do dějin žádným výrazným činem, nepatřil mezi stavovské direktory ani předáky a nezanechal po sobě ani výraznější stopy v psaných dokumentech. Byť rytíř, majetkovým zázemím se nemohl měřit nejen s nikým z kolegů odsouzenců ze svého stavu, ale většinou ani s těmi stavu městského. Nejsou tedy slova Pavla Ješina z Bezdězí, že šlo o muže slavného ve válce i míru,² poněkud nadnesená?

Rytíři s přídomkem z Konecchlumí³ se v pramenech objevují již od 13. století, ale podle všeho se nejednalo o Vilémovy předky, nýbrž jen o držitele stejnojmenného statku ve východních Čechách.⁴ Historie Vilémovy rodiny se začíná psát zřejmě až s Janem (I.) z Konecchlumí, který roku 1464 získal od Viléma Krušiny z Lichtenburku tvrz Mokřice s poplužním dvorem a několika selskými dvory v Lužanech. Obojí leželo východně od Jičina, mokřická tvrz ale dávno zanikla a zůstaly po ní jen terénní nerovnosti, resp. oválná plošina s valem po okrajích. V 16. století je známo již několik větví rodu Konecchlumských z Konecchlumí, z nichž některé sídlily ve východních Čechách, jiné dokonce ve Slezsku. Vilémova linie byla usedlá od Janových (I.) dob v Lužanech. Jan (I.) měl syna Aleše, doloženého roku 1476 a zesnulého počátkem 16. století, Aleš syna Jindřicha. Teprve s tímto Jindřichem se dovídáme první detaily o rodinných majetkových poměrech. K roku 1511 vlastnil Jindřich statek Konecchlumí s tvrzí, vsí, dvorem, patronátním právem ve vsi, chomutické louky, poplužní dvůr a několik selských dvorů v Lužanech. Jindřich ovšem právě onoho roku skoro celé své zboží prodal švagrovi Janu Kapříkovi z Lesonic a ponechal si pouze Lužany, podle nichž se také psal jako Jindřich Konecchlumský z Konecchlumí a na Lužanech.⁵ Měl dva syny, Jana (II.) a Mikuláše (I.). Mikuláš byl zřejmě tím starším, protože na otcovském dědictví zůstal a přikoupil od své švagrové tu část Lužan, kterou jí jeho bratr Jan (II.) po svatbě připsal.⁶ Z jiných větví rodu

1 Antošův medailonek srov. *Biografický slovník českých zemí* 1, Praha 2004, s. 108.

2 Karel HRDINA (ed.), *Pavel Ješín z Bezdězí. Posmrtná pamět*, Praha 1938, s. 27. Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1971 (1. vydání) nevěnoval Konecchlumskému **výraznější pozornost**.

3 Srovnej NA Praha, Wunschwitz, inv. č. 553, karton 17 a tamtéž, SM, inv. č. 1771, sign. K 193/1-5, karton 1240.

4 Václav OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, Sborník Historického kroužku 28, 1927, s. 83. Právě Václav Oliva (1870–1943), třebonínský rodák, katolický kněz a regionálně významný církevní historik a překladatel, přinesl společně s Františkem Škrdlem dosud badatelsky nejhodnotnější informace jak o Vilémovi Konecchlumském, tak o jeho rodu.

5 Josef LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, Jičín 1923 (2. vydání), s. 24–26.

6 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 83.

známe také Hynka Vlka Konecchlumského z Konecchlumí, jehož syn Bernard v roce 1577 studoval na pražské univerzitě.⁷

Jindřichův syn Jan (II.) byl dvakrát ženatý, nejprve s Eliškou z Ledec, posléze se Salomenou ze Ctiněvsí. Z jeho druhého sňatku vzešli synové Adam (I.), Vilém a snad také Mikuláš (II.?),⁸ Jan (III.) a dcera Kunhuta.⁹ Jan (II.) je doložen v roce 1565 jako relátor českého zemského sněmu a ve druhé polovině šedesátých let také dvakrát jako přísedící českého komorního soudu. Lužany nevlastnil celé, pouze jejich část, protože se psal „v“ Lužanech, nikoli „na“.¹⁰ Měl jisté vazby k majiteli úlibického statku Fridrichovi z Valdštejna, který mu a jeho ženě Salomeně odkázal svou poslední vůlí sto kop grošů.¹¹ Salomena zemřela údajně roku 1599.¹² Jan (II.) Konecchlumský z Konecchlumí se na sklonku svého života přestěhoval, kolem roku 1575, do dříve slavatovského Třebonína na Čáslavsku. Byl tu i kostel sv. Matouše, poměrně nedávno obnovený, v němž měla vzniknout hrobka rodiny Konecchlumských. Prvním pohřbeným se v roce 1578 stal sám Jan (II.). Třebonín zdědil jeho syn Adam (I.), který brzy ho prodal jménem všech dědiců Janovi Chotouchovskému z Nebovid, ale vymínil si zdejší poplužní dvůr a v třebonínském kostele pohřebiště pro celou svou rodinu. Oženil se s Voršilou, vdovou po Janu Balbínovi z Vorličné, a zůstal v Třeboníně na onom poplužním dvoře.¹³ Lužanský dvůr, zvaný Pavlátovský, po Janovi (II.) držel zřejmě jeho syn Mikuláš (II.),¹⁴ ale v roce 1593 jej prodal. Vlastnil pak jen drobné zboží, přičemž se přesunul na Kutnohorsko a sídlil na dvoře v Církvicích, nejpozději od počátku 17. století v Orli. Když mu na samém sklonku předchozího století zemřel syn Adam (II.), vypravil mu pohřeb při románském kostele sv. Jakuba v Jakubu.¹⁵ Třetí z Janových synů, Adam (I.), se měl oženit s Voršilou Balbínovou z Vorličné, zemřít kolem roku 1600 a být pohřben v kostele v Třeboníně.¹⁶ To by znamenalo, že také on přesídlil na Čáslavsko. Posledním z Vilémových bratrů byl Jan (III.) Konecchlumský z Konecchlumí, který v době stavovského povstání z blíže neznámých příčin zranil jednoho chrudimského souseda¹⁷ a žil ještě roku 1623.¹⁸

7 Martin HOLÝ, *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620)*, Praha 2010, s. 112.

8 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 24–26.

9 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 84.

10 Petr MAREŠ, *Soupis přísedících komorního soudu Českého království v letech 1527–1620*, Praha 2013, s. 122.

11 Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002, s. 179.

12 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 26.

13 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 83.

14 Pokud nešlo o mladšího bratra, doloženého v 50. letech 16. století.

15 *Ottův slovník naučný* 14, Praha 1899, s. 677.

16 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 29.

17 Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války III*, Praha 1951, s. 44: Dne 29. listopadu 1619 čeští místodržící Janovi Konecchlumskému z Konecchlumí.

18 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 84.

Vilém Konecchlumský z Konecchlumí se tedy narodil jako syn Jana (II.) a Salomeny Konecchlumské ze Ctiněvsi v Lužanech v polovině 16. století, podle některých autorů roku 1551.¹⁹ Své dětství a mládí prožil na Jičínsku, nic konkrétního k tomu však nedokážeme říci, což platí i pro jeho výchovu a vzdělání. Možná ještě za otcova života dostal k užívání mlýn v Lužanech, na němž je doložen v roce 1587.²⁰ Jde současně o první doklad Vilémovy existence. Není vyloučeno, že se jednalo o tzv. Lucký mlýn, ležící na samotě severně od Lužan, i když historii této stavby poznáváme až od počátku 19. století.²¹ Buď, jak buď, k životu vyšších urozených vrstev měl Vilém Konecchlumský velmi daleko a jeho všední den se jen málo lišil od starostí okolních venkovanů. Snad někdy v devadesátých letech 16. století svůj mlýn prodal a odstěhoval se na Kutnohorsko. Nevylučoval bych ani souvislost s výše uvedeným prodejem lužanského dvora – bratři se mohli dědictví po rodičích zbavit najednou a do vybraného regionu zamířit společně.

V Kutné Hoře se ale Vilém pohyboval již roku 1592, kdy se tu v červnu nepohodl s jistým mužem jménem Vranovský, který do stříbrnosného města přijel z Moravy. Podle všeho se tak stalo v jednom z kutnohorských šenků. Vyzvali se na souboj, jenž následně proběhl za Kouřimskou bránou a v němž Vilém svého soka zranil natolik, že ten sotva došel zpátky do města, kde zanedlouho zemřel.²²

V roce 1598 Vilém údajně „seděl“ v Jakubu.²³ Tj. ve stejné vsi, kde měl být o rok později pohřben jeho synovec Adam (II.), syn Mikuláše (II.?), sídlícího na dvoře v sousedních Církvicích. Předpokládejme, že podobnou nemovitost, spadající pod novodvorský statek Kašpara Melichara ze Žerotína, vlastnil také Vilém. Prodal ji podle všeho v roce 1600²⁴ – přesněji řečeno, byl Žerotínem donucen ji prodat, ačkoli se tomu bránil a suplikoval i císaři Rudolfovi II. Novodvorský pán však trval na svém a Konecchlumskému nevystavil právě nejlepší vysvědčení: *„Abych já skrze ničemné klevety za jeho věrné služby, jakž on dokládá, o kterýchž já nic nevím, své grundy, příčinu k němu vzavši, zapověděti měl, jemu se vyprodati poručil i jiné mnohé příkoří beze vsí příčiny sobě dané veliké zkrácení a ublížení proti vsí spravedlnosti činil, toho se nenajde, aniž toho nikdy týž Vilém Konecchlumský za pravdu provésti a prokázati pořadem práva moci nebude. Nýbrž to Vaší Císařské Milosti za pravdu psáti a oznámiti mohu, což poctivým lidem dobře jest vědomé: že týž Vilém Konecchlumský na onen čas, nechťc já ho na grundy své, vědouc o jeho nezbednosti, přijíti, jest se skrz poctivé lidi, abych mu zakoupení přál, vprosil, mnoho připovídajíc, jak mi chce dobře a platně sloužiti, což se málo skutkem nalezlo. Já pak maje sobě od něho veliké a znamenité příčiny v přítomnosti dobrých*

19 Naposledy třeba Miroslav ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Štastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610*, České Budějovice 2015, s. 563.

20 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 26.

21 <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/2987-lucky-mlyn> [cit. 12. března 2021].

22 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 84. Událost zachytil Mikuláš Dačický.

23 *Ottův slovník naučný* 14, s. 677.

24 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 84.

a poctivých lidí (i jinak v mém doma nebytí) dané, nemohouc ho na gruntech svých trpěti, a od nich takových věcí snášeti, kteréž mi činil, a ještě řečí i skutkem činiti nepřestává, chtíc mne rád vsudy zoškliviti, čehož mu Pán Bůh nedá, že takovými nenesitelnými příčinami jsem jemu grunty své zapověděl a vedle zřízení zemského čtyři neděle napřed věděti dal, aby mi grunt, na kterýmž jest, člověkem robotným osadil. I poněvadž se to od něho nestalo, k němu jsem pořadem práva přikročil a jeho do soudu Vaší Císařské Milosti komorního pohnal, kterýžto půhon již i vyhlášen jest.“ Proto také Žerotín nehodlal Konecchlumského **žádost nijak zohledňovat.**²⁵

Asi tehdy se přestěhoval do nedaleké Kutné Hory. Když totiž v roce 1604 Šťastný (Felix) Václav Pětipeský z Chýš a Egrberku kupoval od majitele brocenského statku ves Chodeč na Mělnicku, byl mezi čtyřmi prostředníky této transakce i Vilém Konecchlumský z Konecchlumí „*a v městě Hoře Kutné*“.²⁶ Nemůže být pochyb, že rytíř z Jičína v tu dobu žil měšťanským životem v některém z kutnohorských domů. I to ale bylo v porovnání s dosavadními poměry jasným polepšením jeho hmotného zázemí. To, že byl ke smlouvě přizván, navíc svědčí i o jeho určitém společenském kreditu ve stavovské společnosti. V neposlední řadě by nám neměla uniknout ani jména zbývajících tří prostředníků kupní smlouvy – vedle Pětipeského příbuzného to byli Václav Budovec z Budova a Kašpar Kaplíř ze Sulevic. Konecchlumský se s nimi nemusel vidět poprvé... a rozhodně ne naposledy.

V roce 1601 se rytíř z Konecchlumí oženil s ovdovělou Kristýnou Studeneckou z Ostředku.²⁷ Chobotští z Ostředku byli rytířským rodem, majetkově svázaným především s Benešovskem, kde leží jak Ostředek, tak Chotýšany, na jejichž tvrzi ve druhé polovině 16. století žili. Kristýna se poprvé provdala za Jana Studeneckého z Pašiněvsí, majitele krchlebského statku v sousedství města Čáslavi. Svatba s Konecchlumským proběhla roku 1601 v Praze a byly kolem ní jisté potíže, protože paní prý předtím přislíbila svou ruku Hynkovi Haugvicovi z Biskupic.²⁸ Otázkou je, kolikátou Vilémovou manželkou Kristýna vlastně byla, nechceme-li předpokládat, že až do svých padesáti let zůstával svobodným mládcem. Soužití s Konecchlumským bylo krátké, Kristýna zemřela již tři roky po svatbě. Místo svého posledního odpočinku nalezla v kostele v Třeboníně.²⁹ Že by po prvním manželovi či po rodičích zdělila nějaké deskové nemovitosti, není známo, ale díky věnu v podobě finanční hotovosti, si mohli manželé v roce 1602 zakoupit poblíž vsi Štrampouch na jih od Čáslavi nedávno vybudovaný dvůr, zvaný Nový dvůr žitenický (dnes samota Nový Dvůr).³⁰ Sotva v něm však

25 NA, SM, inv. č. 1771, sign. K 193/1, karton 1240 (korespondence z roku 1600 mezi císařem a Kašparem Melicharem ze Žerotína).

26 M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610*, s. 461–462.

27 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 28.

28 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 85.

29 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 28.

30 *Ottův slovník naučný* 14, s. 677 a V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 84.

trvale bydleli, kutnohorský dům nabízel větší pohodlí. Potomků se nedočkali, Vilém nadále zůstával bezdětný.

V tu dobu se ke svému konci chýlila dlouhá válka habsburské monarchie s Osmanskou říší probíhající na uherských bojištích. Jenže k Turkům se nově přidal sedmihradský Štěpán Bočkaj a válku přenesl i na Moravu. V Čechách proto byla roku 1605 svolána zemská hotovost. Kutnohorští a Čáslavští vypravili své muže společně, celkem šlo o sedm rejtářů a devět mušketýřů. Velením byl pověřen Jan Max, jenže ten údajně záhadným způsobem zmizel, takže o to, aby jej zastoupil, byl požádán Vilém Konecchlumský z Konecchlumí.³¹ Že by velení a podobně zodpovědný úkol dostal bez předchozích zkušeností u vojska, si lze stěží představit. Spekulace, že se do bojů na uherské frontě zapojoval již dříve, jsou proto zcela na místě. Podle M. Žitného sloužil v císařské armádě dokonce už od roku 1594,³² tedy de facto od začátků habsbursko-turecké války. Nebylo by na tom nic překvapivého, naopak, u nemajetných rytířů šlo o velmi běžný způsob uplatnění.

Dne 20. června 1605 byla s Konecchlumským sepsána příslušná smlouva³³ a o pouhé dva dny později se již nový velitel vydal spěšně na cestu do Brna. V hodnosti fenricha (praporčíka) velel jednomu vojenskému praporci. Ke kutnohorsko-čáslavskému oddílu byli přiřčeni také tři mušketýři vypravení sedleckým opatem a jeden mušketýř vyslaný snad Janem Šatným z Olivetu, pánem na Hlízově.³⁴ U Brna ale česká hotovost nečinně ležela a vzdorovala se u ní nekázeň, na niž si Vilém ve svých listech stěžoval svým zaměstnavatelům.³⁵ Uváděl také, že opat a Šatný zanedbávali platit žold svým lidem. Sám žádal, aby adresáti vojákům přilepšili, stejně jako o dodávku prachu a olova. Vylíčil také, jakých hrůz se dopouštěl nepřítel – nikoli Turci, ale Bočkajovci – na východní Moravě, zvláště na Hodonínsku a Hustopečsku.³⁶ S přibývajícím dny v ležení se situace zhoršovala, opat a Šatný vojáky nadále neplatili a nestarali se o ně, takže je Vilém musel finančně založit, každého půl kopou grošů. Vojsko bylo v neutěšeném stavu a množily se případy dezercí. Konecchlumský adresáty zno-

31 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 27.

32 M. ŽITNÝ (ed.), *Korespondence Šťastného Václava Pětipeského z Chýš a Egrberku z let 1600–1610*, s. 563.

33 Její edici viz František ŠRDLE (ed.), *Listy p. Viléma St. Konecchlumského z Konecchlumí r. 1605 z Moravy do Kutné Hory a Čáslavě poslané*, *Věstník Královské české společnosti nauk* 9, 1928, s. 22–24. František ŠKRDLE (1888–1958), středoškolský učitel a čáslavský regionální badatel, zasvětil nemalou část svých studií poznání osobnosti Viléma Konecchlumského z Konecchlumí. Bohužel, do širšího povědomí se jeho drobné články na toto téma nedostaly.

34 Tamtéž, s. 25.

35 Edičně je vydal F. ŠRDLE (ed.), *Listy p. Viléma St. Konecchlumského z Konecchlumí r. 1605 z Moravy do Kutné Hory a Čáslavě poslané*. Na s. 1–22 obsáhla úvodní studie. Na s. 27–35 Vilémovy dopisy z ležení a z tažení, celkem 5, poslední ze 14. srpna 1605 z ležení u Skalce. Na s. 35–36 říjnový dopis Jana ml. z Bubna Vilémovi ohledně jednoho domnělého dezertéra. Na s. 36–37 list sepsaný Konecchlumským 11. října 1605 v Kutné Hoře, jímž Kutnohorským a Čáslavským potvrdil, že splnili vše, na čem se dohodli.

36 Srovnej František KAMENÍČEK, *Vpády Bočkajovců na Moravu a ratifikace míru Vídeňského od zemí koruny České roku 1605–1606*, Praha 1895.

vu žádal o peníze, střelivo a o podkovy pro koně rejtarů. Zřejmě také povýšil, jelikož již koncem července se podepisoval jako nejvyšší proviantmistr českého vojska, s měsíčním platem sto zlatých.³⁷ Nečinnost už tehdy byla minulostí. Konecchlumský se přesunul se svojí jednotkou blíže k moravsko-uherské hranici a dostal se zde do prudkých bojů. Při obléhání uherské Skalice utrpěl začátkem srpna vážné poranění – nepřátelská kulka mu prostřelila dolní končetinu („... uhozen jsem... v nohu...“).³⁸ Nejen, že tím byl vyřazen z dalších bojů, ale následky si zřejmě nesl po zbytek svého života, a i před staroměstskou exekucí o sobě mluvil jako o chromém člověku. V říjnu (1605) byl Vilém Konecchlumský zpět doma v Kutné Hoře. Pravdou je, že v tu dobu skončilo i celé neslavné české tažení.³⁹

Dva roky po návratu z bojiště Vilém prodal Nový Dvůr.⁴⁰ Zřejmě díky tomu a díky našetřené hotovosti mohl kolem roku 1609 koupit dva drobné statky, Spytice a Zehuby (poblíž Žleb), i dvůr v Pukšicích u Uhelné Příbrami. V uvedeném roce, v červnu, se totiž znovu oženil, když si za nevěstu vyhlédl Annu z Remeru,⁴¹ mladou dívku z fraucimoru žehušické paní Elišky Žerotínové z Valdštejna. Její věno ve výši 2500 kop grošů míšeňských jí pojistil na Spyticích.⁴² Ke spytickému statku tehdy náležela tvrz a ves s poplužním dvorem a ves Zvěstovice s poplužním dvorem a třemi mlýny. Celkem tu Vilém Konecchlumský vykazoval sedmáct osedlých.⁴³ Pukšice roku 1610 vyhořely, ohni padly za obět čtyři dvory a nešťěstí si vyžádalo i oběti na životech.⁴⁴ Obnova byla nepochybně náročná. Zehub se jejich majitel zbavil snad v roce 1615, Spytic o rok později (kdy je prodal Hertvíkovi Myškovi ze Žlunic za 13 000 kop grošů míšeňských) a podobně i pukšického dvora.⁴⁵ Annina pohledávka zůstala na Spyticích i po bělohorské bitvě. Po uvedených prodejkách se manželé Konecchlumští uchýlili do Kutné Hory, kde žili ze svého kapitálu. Vilém tehdy jako poručník spravoval drobný statek Dálčice u Uhelné Příbrami a údajně do něj investoval vlastní prostředky, takže přirozeně projevil zájem o jeho koupi. K záležitosti prodeje nařízení císařští komisaři nedokázali najít jiné kupce, kteří by dali víc než na-

37 Tak jej eviduje i Adam ml. z Valdštejna. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (ed.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602–1633*, Praha 1997, s. 99.

38 F. ŠRDLE (ed.), *Listy p. Viléma St. Konecchlumského z Konecchlumí r. 1605 z Moravy do Kutné Hory a Čáslavě poslané*, s. 15.

39 Srovnej J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 27–28.

40 *Ottův slovník naučný* 14, s. 677.

41 Po rodině takového jména pátráme v Čechách marně. Snad šlo o příslušnici nějakého říšského rodu (kupříkladu Remmerové jsou v raném novověku doloženi v Oldenbursku), spřízněného se švábskými Aichlery z Aichelbergu, v jejichž prospěch se Anna po Bílé hoře vzdala své pohledávky. I Dačický ji ostatně označil za „Němkyni“ a hovořil o ní jako o Anně „Remin“. V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 85.

42 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 28.

43 František ŠKRDLE, *Nové příspěvky k životopisu Viléma staršího rytíře z Konecchlumí*, Kutná Hora 1925, s. 17.

44 Václav OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 85.

45 Tamtéž, s. 28–29; *Ottův slovník naučný* 14, s. 677.

bídnutých šestnáct set kop grošů míšeňských, proto panovník s prodejní částkou souhlasil. Kupcem se však nestal Vilém Konecchlumský, ale jeho choť Anna.⁴⁶

Doufal-li stárnoucí rytíř, že mu mladá žena konečně dá vytouženého dědice, doufal marně. Už rok před svatbou (1608) se nicméně rozhodl, že ke svému erbů a predikátu přijme staroměstského měšťana Adama Cyrila, což mu císař Rudolf II. povolil.⁴⁷ Nová rodina Cyrilů Konecchlumských z Konecchlumí přesto nikdy nevznikla. Možná proto, že Vilém od svého předsevzetí po svatbě ustoupil.

Z roku 1611 se dochoval list české komory kutnohorským mincovním úředníkům, podle nějž Konecchlumský poskytl svou pohledávku na 700 kop grošů míšeňských Adamovi Slavatovi z Chlumu a Košumberka. Pohledávka měla být uhrazena z výnosů mincovního úřadu.⁴⁸ Nejvyšším českým mincmistrem se sídlem v Kutné Hoře se v roce 1612 stal bigotní katolík Vilém Vřesovec z Vřesovic, kterému na jméno nemohl přijít ani Mikuláš Dačický z Heslova. A jelikož Vilém Slavata Konecchlumského označoval za stoupence Jednoty bratrské a kalvinismu,⁴⁹ mohli se další dva Vilémové dříve či později dostat na kutnohorské půdě do střetu. Po Bílé hoře Vřesovec jistě rád vykonal příkaz, který dostal od knížete Karla z Lichtenštejna.

Drobné marginálie ze všedního života Viléma Konecchlumského na Čáslavsku přinášejí jiné dva dochované písemné dokumenty. Prvním z nich je jeho svědectví, které v lednu 1612 sepsal na Sptycích ve prospěch Johany Hanušové ze Stropína (či Stropin) v jejím sporu se Zuzanou Salavovou ze Šaratic o dědictví po bratrovi. Oním bratrem byl Jan Hanuš ze Šaratic, majitel tvrze Chlum a asi dobrý Vilémův známý, protože znal jeho rodinné poměry, účastnil se jeho pohřbu koncem září 1610 a byl přítomen i otevření truhly na chlumské tvrzi a nalezení nebožtíkovy závěti.⁵⁰ Druhým případem je porovnání z konce září 1616 (kdy Konecchlumský ještě stále vlastnil Sptyce) mezi Václavem Chotouchovským z Nebovid a městem Čáslaví. Vilém prostředkoval jejich vzájemnou dohodu. Chotouchovský býval majitelem Žleb, ale roku 1615 je musel kvůli dluhům prodat a odstěhoval se do Kutné Hory. O rok později zemřel jeho bratr, který vlastnil Hostačov, a Václav se stal poručníkem jeho dětí. Spor s Čáslaví měl kořeny již v události z roku 1610, kdy Chotouchovský násilím ujal tři poddané Čáslavských ve vsi Vrdech, za což byl zažalován. Žlebský pán místo omluvy Čáslavské svým listem ještě urazil na cti a hrozil mu další soud. To už sám poznal, že přestřelil a začal hledat prostředníka ke smíru. Vilém Konecchlumský byl jistě jeho známým, pokud ne přítelem. Hostačov a Sptyce ležely nedaleko od sebe, navíc se mohli znát i z Kutné Hory. Obě porovnané strany si díky sptyc-

46 NA, SM, inv. č. 1771, sign. K 193/3, karton 1240. Vilém v souvislosti s prodejem statku své ženě upustil od náhrad za vlastní investice.

47 *Ottův slovník naučný* 14, s. 677.

48 NA Praha, SM, inv. č. 1910, sign. K 331/1, karton 1248.

49 Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty II. 1611, 1615, 1617–1619*, Praha 1868, s. 315.

50 Podrobně o tom František ŠKRDLE, *Nové příspěvky k životopisu Viléma staršího rytíře z Konecchlumí*, Kutná Hora 1925, s. 9–19.

kém pánovi slíbily vzájemný respekt i to, že si proběhlou kontroverzi nebudou vzájemně připomínat. O přináležitosti sporných poddaných měl rozhodnout komorní soud.⁵¹

Podle Viléma Slavaty se Vilém Konecchlumský z Konecchlumí angažoval již v bouřlivých událostech let 1608 a 1609, kdy měl dokonce patřit k největším náboženským buřičům a strhávat ostatní rytíře.⁵² K tomu ale nedokážeme nic dalšího říci. Lépe jsme informováni až o jeho počínání v době stavovského povstání. A to přesto, že se do něj nezapojil nijak horlivě – s ohledem na pokročilý věk a zdravotní hendikep vcelku pochopitelně. Možná už v tu dobu opět bydlel v Kutné Hoře, ale jistotu nemáme. Vlastně v této době nepoznáváme vůbec žádný Vilémův nemovitý majetek.

V listopadu 1618 byl Konecchlumský stavovskou vládou vybrán mezi šestici sekvestorů majetku Albrechta Šebestiána z Leskovce. Leskovec byl nesmiřitelným, útočným katolíkem, vychovaným u jezuitů, který silně brojil proti českým povstalcům.⁵³ Proto mu byly jeho statky, v první řadě Horní Cerekev, zkonfiskovány. Pověřená šestice měla zabavené nemovitosti společně prohlédnout, ocenit a prodat tomu, kdo by nabídl nejvyšší cenu.⁵⁴ Naproti tomu, jiného Leskovce, Jana Kryštofa, měl vzít Vilém z pověření direktorů o necelý rok později v ochranu i s jeho majetkem.⁵⁵ I Vilém Konecchlumský se v srpnu 1619 účastnil sněmovního usnesení o tom, zda má či nemá být Ferdinand II. přijat za českého krále. Podle V. Slavaty přitom prohlásil na místě celého Časlavského kraje (roli jeho mluvčího si prý ale uzurpoval), že souhlasí se slovy Václava Viléma z Roupova, že Ferdinand nemůže a nemá být přijat. Současně stavy upozornil, aby si dávali pozor na nepřátelské vpády.⁵⁶ Tato slova jistě souvisela s jeho hodností vojenského komisaře nad zemskou hotovostí z Časlavského a Chrudimského kraje, jímž byl jmenován společně s Janem Jiřím z Vartemberka právě roku 1619.⁵⁷ Pavel Ješín z Bezděží uváděl, že byl i členem generálního stavovského poselstva (?) a že státu v tu dobu sloužil již osmnáct let.⁵⁸ Podle badatele Františka Škrdleho měly jisté indicie naznačovat Konecchlumského

51 František ŠKRDLE, *Smírce. Kterak urovnal r. 1616 p. Vilém Starší Konecchlumský spor mezi Časlavskými a Václavem Chotouchovským z Nebovic, Podoubraví I*, č. 6, 1924, s. 68–71 a 81–84.

52 J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty II*, s. 315.

53 V Cerekvi Leskovec zahájil rekatolizaci za pomoci jezuitů již před defenestrací, po Bílé hoře se sem vrátil, obnovil zdejší zámek a v roce 1655 zemřel jako poslední příslušník svého rodu.

54 V. LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války III*, s. 43 – Dne 22. listopadu 1618 nejvyšší zemští úředníci Janovi nejst. z Říčan, Bohuslavovi Vítovi ze Rzávěho a Janu Chvataliovi. Jako sekvestory statků Albrechta Šebestiána z Leskovce jim dali k ruce Viléma Konecchlumského, Ladislava Vostrovce z Kralovic a Petra Pešíka z Komárova.

55 J. PROKEŠ (ed.), *Protokol vyšlé korespondence kanceláře českých direktorů z let 1618 a 1619*, s. 136: V září 1619 stavovští direktori Vilémovi Konecchlumskému a Ladislavu Vostrovci z Kralovic.

56 J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty II*, s. 302–303 a 315.

57 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 29; Tomáš BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, Praha 1882, s. 291

58 K. HRDINA (ed.), *Pavel Ješín z Bezděží. Posmrtná pamět*, s. 27.

účast na Thurnově tažení k Vídní v čele příslušných oddílů krajské hotovosti,⁵⁹ ale jak s ohledem na jeho zdravotní stav, tak na absenci konkrétních zmínek, to považují za nepravděpodobné.

Po Bílé hoře, koncem února 1621, byl Vilém zajat nejvyšším mincmistrem Vilémem z Vřesovic asi přímo v Kutné Hoře. Odsud byl následně převezen do Prahy a uvězněn spolu s Kryštofem Harantem na Hradě v budově purkrabství. Zatčení starý pán stěží očekával, a i poté doufal v milost a v přímluvu saského kurfiřta, jemuž někteří uvěznění, včetně Konecchlumského, adresovali příslušnou prosbu. Mezitím byl vyslýchán. Protokol jeho soudního výslechu sice neznáme, ale dle zápisu exekuční komise se mu kladlo za vinu, že se stal komisařem krajské hotovosti, že zastával i jiné komise a že zpečetil a podepsal konfederaci. Sám Vilém měl pak v rozhovoru s kališnickým knězem Janem Rosaciem doplnit, že se mu kladlo za vinu také spojení s Janem Jiřím Krnovským, kterému prý dělal agenta vyzvědače.⁶⁰ Obvinit ho z toho měl Burian Chuchelský z Nestajova, pán na Malči a Předboři, v době stavovského povstání hejtman Časlavského kraje za rytířský stav, tudíž osoba také poměrně zdiskreditovaná. I pokud Chuchelský Vilémovi svým (křivým?) svědectvím přitížil, ten mu to odpustil. Možná to vše vyplynulo z nějaké sousedské nevraživosti, jelikož Chuchelského Maleč a Konecchlumského dvůr v Pukšicích spolu sousedily. Mohlo ale jít i to, že Chuchelský ještě v době stavovského povstání pomáhal na svých statcích císařským vojákům,⁶¹ s čímž stavovský komisař Konecchlumský nemohl souhlasit, zvláště když se tak dělo v kraji, pro nějž byl služebně kompetentní. Rozhodující vliv na verdikt však tato kauza neměla.⁶² Vilémova exekuce byla císařskou rezolucí potvrzena. Měl být stat, hlava ponechána při těle.⁶³ Slavata později na Konecchlumského adresu připsal, že šlo sice o muže již v pokročilém věku, ale o rebela, který si pro svá mnohá těžká provinění trest smrti zasloužil.⁶⁴

Jako člen Jednoty bratrské, byl-li jím skutečně, nemohl dostat poslední zaopatření od kněze své víry. Zastoupil jej kališnický duchovní Jan Rosacius, který se ovšem nad případným jinověrectvím Konecchlumského (na rozdíl od jiných) kupodivu nepozastavil. Když jej 20. června navštívil ve vězení v budově purkrabství i se svými pomocníky, aby mu poskytl velebnou svátost, řekl mu prý starý rytíř toto. Nevěděl, proč by měl zemřít. Dávali mu za vinu, že podával zprávy vyzvědačům Jana Jiřího Krnovského a že zrazoval svou zemi. Jak by ale mohl, vždyť byl chromý a uvedeného knížete nikdy neviděl. Ba dokonce ani nevěděl, kdo to je (čemuž lez ovšem těžko věřit). Obvinění si prý vymyslel pan Chuchelský, ale on mu to odpustil. Těsně před exekucí již měl mít Ko-

59 F. ŠKRDLE, *Nové příspěvky k životopisu Viléma staršího rytíře z Konecchlumí*, s. 6.

60 R. Fukala ve své knize ale Viléma vůbec neuvádí a takovou jeho roli nezná, viz Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005.

61 T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 211.

62 Srovnej František ŠKRDLE, *O tak zv. aféře Konecchlumský – Chuchelský*, *Časopis Národního musea* 98, 1924.

63 J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 29–33.

64 J. JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty II*, s. 315.

necchlumský mysl potěšenou. Větší zarmoucení tehdy údajně jeví Rosacius a jeho doprovod (čemuž při takovém „divadle“ naopak uvěřit lze). Chuchelského manželka odsouzení vzkazovala po Rosaciově prosbu o odpuštění toho, čím se proti němu provinili – oni mu také odpustili. Vilém na to měl odvětit, že již včera před přijetím svátosti tak učinil, a to směrem ke všem svým nepřátelům. Jen Rosacia požádal o vyřízení vzkazu, nechť se modlí k bohu, aby je kvůli němu netrestal, protože Chuchelští jsou příčinou jeho neštěstí. Pokud je nebude trestat na věčnosti, věděl, že tomu tak bude ještě na tomto světě, tak ať svůj úděl nesou trpělivě. Když Konecchlumského zavolali, zopakoval, že neví, proč má zemřít, ale ať jej tedy Kristus nechá zemřít smrtí spravedlivých a přijme jeho duši do svých rukou. Nakonec se společně s Rosaciem pomodlil a poté byl stát.⁶⁵

Dačický ve svých pamětech uvedl, že Vilémovo tělo (i s hlavou) bylo po exekuci dopraveno do Kutné Hory a odsud do Třebonína, kde bylo v kostele sv. Matěje pohřbeno. Hlava k tělu měla být údajně přišita Konecchlumského služebníkem, který byl krejčím.⁶⁶ Na stejném místě spočívalo už několik Vilémových příbuzných. Jeho hrobka a pozůstatky dosud nebyly objeveny, zato jeden náhrobní kámen Konecchlumských se tu dochoval do dnešních dob. Ně kterými autory býval mylně považován za náhrobník Vilémův. Je 1,9 m vysoký a 1,05 m široký, zhotovený z pískovce. Ještě začátkem dvacátých let minulého století byla třetina kamene zapuštěna do země, dnes je celý nad ní, při kostelní zdi v exteriéru. Figurální náhrobník schematicky zobrazuje rytíře ve zbroji, který levou rukou přidržuje kord a pravou si zakládá v bok. V jednom dolním rohu je erb Konecchlumským, ve druhém přilbice. Písmo je ještě dobře čitelné, část jej však chybí, a to právě ona část s letopočtem a křestním jménem. Zemřelého uvádí jako (pána) na Třeboníně. Starší autoři se domnívali, že jméno na náhrobníku bylo poškozeno záměrně – aby se poškodila památka na jednoho z exekurovaných povstalců.⁶⁷ Po osobní návštěvě a prohlédnutí jinak jistě pozoruhodné sepulkrálie musím konstatovat, že Vilémovi Konecchlumskému ji v žádném případě připsat nemůžeme. S ohledem na uvedení Třebonína, s nímž Vilém majetkově neměl vůbec nic společného, i na to, že náhrobník typologicky odpovídá druhé polovině 16. století, se lze ztotožnit se závěrem V. Olivy, podle něhož jde o památku na Vilémova otce Jana. Oliva prý dokázal ještě celý nápis přečíst, včetně Janova jména a letopočtu 1578.⁶⁸

Majetek Viléma Konecchlumského z Konecchlumí byl po jeho exekuci zabaven.⁶⁹ Mnoho toho však po něm nezůstalo, nemovitost žádná, pouze jedna jistina na 736 kop grošů míšeňských. Kam se Vilémův majetek rozplynul? Vždyť jen o několik let dříve disponoval hodnotným nemovitým zbožím, z nichž jedno

65 *Historie o těžkých protivenstvích církve české. S připojením historie o persekuci Valdenských roku 1655 stalé a Jana Rosacia Koruny neuvadlé mučedníků Božích Českých*, Praha 1902, s. 336 a 360.

66 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 85. Informace o krejčím podle Olivy ve svém díle zmiňoval Václav František Kocmánek.

67 Srovnej J. LIŠKA, *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 33–34.

68 V. OLIVA, *O Konecchlumských z Konecchlumu na Třeboníně u Čáslavě*, s. 83.

69 NA Praha, SM, inv. č. 660, sign. C 215/K 56, karton 426 – konfiskace.

prodal za třináct tisíc kop grošů míšeňských. Přišel o vše špatným hospodařením, či měl jen hotovost, rozkradenou po bělohorské bitvě, nebo dokázal vše včas převést na příbuzné a přátele? Zatím víme pouze tolik, že ovdovělé Anně Konecchlumské z Remeru zůstala pohledávka na spytickém statku za její věno a že když posléze odešla do exilu, postoupila ji Jakubovi Vilémovi Aichlerovi z Aichelbergu.⁷⁰ V roce 1622 také vedla spor s Kryštofem Častolárem Dlouhoveským z Dlouhé Vsi kvůli dvěma dvorům, které jí svého času manžel věnoval,⁷¹ a kromě toho bývala majitelkou drobného dálčického statku.

Životní příběh rytíře, který prošel Jičínskem, Kutnohorskem a Čáslavskem se uzavřel na staroměstském popravišti mezi předními stavovskými osobnostmi typu Jáchyma Ondřeje Šlika nebo Václava Budovce z Budova. Umíral bez majetku i bez potomků. Nebýt jeho exekuce, nezaznamenali by jeho existenci ani Konecchlumského současníci, ani novodobá historiografie, která by jej považovala za jednoho z bezpočtu bezejmenných příslušníků drobné raně novověké šlechty, která svůj strávila hospodařením kdesi na venkově na drobné tvrze, ne-li poplužním dvoře či mlýně. Vilém Konecchlumský nezastával významné úřední funkce, ani si nezískal vavříny na tehdejších bojištích. Vrcholem jeho veřejné činnosti bylo velení několika málo mužům při vojenském tažení do Uher roku 1605 a spoluúčast na organizování krajské hotovosti v době stavovského povstání. Přesto před dobrými sto lety přitáhl pozornost regionálních patriotů, kteří dokázali vyhledat archivní materiál dostačující na několik drobných studií – a podnitit výstavbu památníku, který v českých zemích nemá obdobu.

Autor | Author

Jan Kilián

Katedra historie
Fakulta pedagogická
Západočeská univerzita v Plzni
Veleslavínova 42, Plzeň
jkilian@khi.zcu.cz

Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D., (*1976), je historikem zaměřujícím se na starší české dějiny, zejména 17. století a socio-kulturní problematiku v období třicetileté války. Je docentem katedry historie FPE Západočeské univerzity v Plzni. Je autorem několika desítek knih a odborných článků, publikovaných doma i v zahraničí, např. *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu, Město ve válce, válka ve městě. Mělník 1618–1648, Martin Maxmilián z Golče či nejnověji Niklasberg 1618–1648. Život a lidé v krušnohorském městě za třicetileté války.*

70 T. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I*, s. 291 a *Doba bělohorská a Vilém starší Konecchlumský z Konecchlumí*, s. 28.

71 NA, SM, inv. č. 1771, sign. K 193/4, káarton 1240. Anna si stěžovala zvláště na to, že se Častolár nedostavil na jednání s komisaři, kteří byli k urovnání sporu nařizeni.

Summary

Vilém Konecchlumský of Konecchlumí (* June 21st 1621). Knight and rebel

In 1907, a magnificent sandstone mound was built in Konecchlumí in the Jičín region, with a sculpture of a lion with a crown in the upper part as a symbol of Czech statehood. It was unveiled with great public attention and in the presence of the leading Czech politician Václav Klobáček. It was intended for Vilém Konecchlumský of Konecchlumí, a native of nearby Lužany, a victim of the Old Town execution in 1621. A small and poor knight from the border of Eastern Bohemia, whose most famous act – with a bit of exaggeration – was his martyrdom.

He was born around the middle of the 16th century, but it is first documented in 1587, when he held a mill in Lužany, which he probably sold in the 1590s and moved to Kutná Hora region. In 1592, he first attracted the attention of the Kutná Hora chronicler Mikuláš Dačický of Heslov, with his duel in front of the city gates, from which Konecchlumský's opponent did not escape alive. He owned a yard in the village of Jakub and later a property directly in Kutná Hora. Thanks to the marriage to the widow Kristýna Studenecká of Ostrředek, the couple were able to buy Nový Dvůr near Čáslav. The marriage was childless and did not last long.

After being widowed in 1605, Konecchlumský accepted an offer from Kutná Hora and Čáslav to lead the city's cash during the campaign to Moravia and Hungary against Stephen Bocskai. Through Brno, the soldiers moved to Strážnice, where their commander suffered serious lower limb injuries in the fighting. He did not lose his leg, but by his death he had remained partially lame. Upon his return, he sold Nový Dvůr and, thanks to the cash saved, was able to buy several smaller properties, especially the Sptytice farm and the knight's fortress, the first dignified seat of its owner. He also married for the second time, to the German noblewoman Anna of Remer, a fraucimore girl of Eliška Žerotínová of Valdštejn. But even that did not bring him the desired descendant.

Konecchlumský maintained the Sptytice for only a few years. Perhaps due to debt, he lost all his real estate before the Battle of White Mountain. During the uprising, he joined the rebellious states and accepted the position of commissioner of regional cash. His transgressions were not fundamental, yet at the beginning of 1621 he was captured and decapitated during execution. There was practically nothing to confiscate, his only property was financial principal of no high amount. He seems to have found the last resting place in the family tomb in the church in Třeboň, although certainly not under the preserved figural tombstone, which was attributed to him by older literature.

České Pojizeří. Příběh velké regionální nacionálně-ekonomické myšlenky nebo lokální řevnivosti mezi Hradcem Králové a Mladou Boleslaví na konci 19. a poč. 20. století?

PETR GRULICH

Abstrakt | Abstract

České Pojizeří byl pokus vytvořit a etablovat na přelomu 19. a 20. století novou nacionálně českou ekonomicko-správní enklávu jako obranu proti hospodářským a politickým vlivům českých Němců na pomezí středních, severních a východních Čech. Sekundárně měla vést k regionálnímu vzestupu Mladé Boleslavi. Idea České Pojizeří však s sebou přinesla také řevnivost s jiným ambiciózním centrem, Hradcem Králové. V éře Československa naopak idea ohrožovala normalizaci česko-německých vztahů a měnila se v mentálně i regionálně omezený lokálpatriotistický souboj, jenž ukončila až Mnichovská dohoda. Téma patří do problematiky formování novodobých regionů ve vnímání české občanské společnosti.

České Pojizeří was an attempt to create and establish at the turn of the 19th and 20th centuries a new national Czech economic-administrative enclave as a defense against the economic and political influences of Czech Germans on the border of Central, Northern and Eastern Bohemia. Secondly, it led to the regional rise of Mladá Boleslav. However, the idea of České Pojizeří also brought with it jealousy with another ambitious center, Hradec Králové. In the era of Czechoslovakia, on the other hand, the idea threatened the normalization of Czech-German relations and turned into a mentally and regionally limited local patriotic struggle, which ended only with the Munich Agreement. The topic belongs to the issue of forming modern regions in the perception of Czech civil society.

Klíšová slova | Key Words

Mladá Boleslav; Pojizeří; regionalismus; nacionalismus; řevnivost; 19. století; 20. století

Mlada Boleslav; Pojizeří; regionalism; nationalism; jealousy; 19th Century; 20th Century

---

Úvodem

Téma hospodářského regionalismu konce 19. a první poloviny 20. století již bylo v odborné literatuře i v regionálních periodických rozličně popsáno. Tomuto fenoménu českých hospodářských dějin byla dokonce před léty v Praze věnována samostatná vědecká konference.¹ Ve svých pracích se tematice hospodářského regionalismu v minulosti dotýkal kupříkladu Tomáš Jiránek,² Ivan Jakubec,³ Jiří Dvořák,⁴ nověji Milan Hlavačka⁵ a jiní. Svými pracemi k tématu přispěl několikrát v minulosti také autor této stati.⁶ Žádný z autorů však nemůže téma pokrýt úplně, neboť se stále objevují nové a nové příběhy, jež onu mozaiku hospodářského světa a teritoriálního myšlení našich předků doplňují o nová a nová sklíčka. Souborné dílo, jež by uvedený fenomén synteticky shrnulo, proto anebo přesto dosud neexistuje. Česká historiografie si na něj zřejmě ještě chvíli počká. Tento cíl si ani zdaleka neklade ani tato drobná stať. Její ambicí je naopak být jen dalším ze sklíček mozaiky, jež onen obraz obohatí o další prvek.

Z hlediska pramenné základny je možné velmi úspěšně pracovat s archivními fondy Ministerstva průmyslu, obchodu a živností RČS a také Ústředny čsl. obchodních a živnostenských komor v Národním archivu ČR. Problematika regionální je pak relativně dobře zastoupena ve Státním oblastním archivu (SOA) Zámorsk ve fondu Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny v Hradci Králové (OŽPÚ) a také v okresních archivech, např. ve fondu Národohospodářského ústavu Mladá Boleslav v tamním SOkA či v osobní pozůstalosti Františka Ulricha v SOkA Hradec Králové. V lecčems lze s příslušnou kritikou pramene stavět také na regionálním dobovém tisku.

-
- 1 Jan HÁJEK – Drahomír JANČÍK – Eduard KUBŮ (edd.), *Studia Historica LIX – O hospodářskou národní državu*, AUC Philosophica et Historica 1/2005, Praha 2009.
  - 2 Srov. např. Tomáš JIRÁNEK, *Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850–1918*, Pardubice 2004.
  - 3 Srov. např. Zdeněk JINDRA – Ivan JAKUBEC, *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015.
  - 4 Jiří Dvořák se zabývá jihočeskou problematikou ve vztahu k hospodářskému nacionalismu. Např. Jiří DVOŘÁK, *NSJ Praha a specifika agrární strany v jižních Čechách*, in: Josef Harna – Blanka Rašticová (edd.), *Regionální zvláštnosti agrární strany v období první Československé republiky*, Studie Slováckého muzea 17, Uherské Hradiště 2012, s. 127–134.
  - 5 Zejména Milan HLAVAČKA, *České země v 19. století I.: Proměny společnosti v moderní době*, Praha 2014, ale též TÝŽ, *České země v 19. století II.: Proměny společnosti v moderní době*, Praha 2014.
  - 6 Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora Hradec Králové 1910–1949. Protektor hospodářských a nacionálně politických zájmů českých podnikatelů na severovýchodě Čech*, Praha 2005; TÝŽ, *Obchodní a živnostenská komora v Hradci Králové – oříšek česko-německých vztahů?*, in: O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica* 1/2005, Praha 2009, s. 189–193 či TÝŽ, *František Ulrich a podnikatelé východních Čech*, in: *Královéhradecko* 7/2010, Hradec Králové 2010, s. 99–107.

I. Prolog, aneb institucionalizace českého hospodářského živlu na českém severovýchodě

Od sedmdesátých let 19. století vrcholí české národní obrození tzv. hospodářskou emancipací českého podnikání vůči podnikání českých Němců. Od téže doby můžeme mluvit o českém národu jako o národu, který je plně ustaven, a to ve všech aspektech veřejného národního života. Od 90. let 19. století již můžeme mluvit i o plné hospodářské konkurenceschopnosti Čechů vůči českým Němcům, do té doby nejprůmyslovějšímu národu monarchie, a také o plné politické emancipaci. Odmítnutí závěrů punktací z roku 1890 vedlo spolu s dalšími nemalými vlivy k postupné tiché válce Čechů s Němci, jež nakonec o tři desítky let později vyústila v rozpad Rakouska-Uherska. V poslední dekádě 19. století se také ustavují ambice řady českých měst na českém severovýchodě a středovýchodě získat výsadní postavení v regionu. Však se také znovu mluví o možném rozhranění Čech na kraje a je tedy na pořadu dne, jaký bude klíč tohoto členění a jaká města budou krajská.⁷ Tyto okolnosti vedly k další eskalaci již tradičního souboje východočeských měst mezi Chrudimí, Pardubicemi a Hradcem Králové. Tato města spolu na přelomu 19. století soupeřila o ledacos, ale společným jmenovatelem byl vždy souboj o výsadní postavení v regionu. Nejdělním a nejintenzivnějším byl souboj o sídlo uvažované obchodní a živnostenské komory pro východní Čechy. Z tohoto všeobecného regionálního rivalství na samém sklonku 19. století odpadla Chrudim, jež v průběhu předchozích 20 let ztratila své původní výsadní postavení východočeských „Athén“, jak ráda sama sebe titulovala, a přepustila prim průmyslovým Pardubicím. Ty se pak marně snažily dobýt vítězství i na sousedním Hradci Králové. Pardubický vliv ovšem nesahal teritoriálně tak daleko, neboť podhůří Orlických hor a Krkonoš bylo se svou česko-německou smíšeností pro Pardubické poněkud nezvyklým terénem. O samotných horských soudních okresech německého osídlení ani nemluvě. Současně však Pardubice, které v tomto období nikdy nepřekročily mentální charakter lokálního maloměstského prostoru, čelily vůči Hradci Králové výrazně ambicióznějšímu a schopnějšímu protivníkovi. Stalo se tak díky královéhradeckému starostovi Františku Ulrichovi. Ten směřoval své město (zatím spíše městečko) k roli nadregionálního vlivového centra. Tomu také odpovídal charakter chování a jednání královéhradecké městské reprezentace. Jen obtížně překonatelným limitem těchto hradeckých ambicí však bylo postavení města jako zajatce vojenské pevnosti. Tu se sice v polovině 90. let podařilo zrušit a město se nadechlo k novým zítřkům, ale jeho rozvoj nepostupoval tak snadno, jak by si ambiciózní starosta přál. Nezbyvalo proto než svádět každodenní boj s jižním rivalem, který však také nezahlélel a s novou republikou pak začal i on měnit povahu své existence směrem k nadregionální-

7 Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1914*, Praha 1982, s. 391–398 a také obecně např. Milan HLAVAČKA, *Jak mohlo docházet k národnostním sporům v Čechách druhé poloviny 19. století?*, in: *Theatrum historiae* 7, Pardubice 2010, s. 273–286, nebo TÝŽ, *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době. I.*, Praha 2014, s. 368–374, aj.

mu centru.⁸ Zajímavé je sledovat reakce ostatních zájemců o potenciální statut krajského města v okolí. Jedním z nich byl staroslavský Jičín. Ten zpočátku projevoval ambice se souboje účastnit, nicméně nakonec relativně rezignoval a do větších soubojů s Hradcem Králové se nepouštěl, či alespoň nikoliv v tomto období. Pro naše téma však velmi důležitým městem byla Mladá Boleslav. Ta sice neleží ve východních Čechách, ale záhy uvidíme, že postupně počala budovat dominium, jež do východních Čech zasahovalo. Mladá Boleslav se tak postupně začala stávat stále významnějším protivníkem Hradce Králové. Její ambice však nebyly ani tak politicko-správní, tedy usurpovat si pro sebe roli případného krajského města, ale spíše nacionálně hospodářské. Jednotící linií zde byla právě již jednou zmíněná otázka obchodní a živnostenské komory, jež na východě Čech absentovala.⁹

Obchodní a živnostenské komory (OŽK) existovaly od roku 1850 a byly významnými volenými institucemi náležejícími do oblasti hospodářské samosprávy. Do roku 1918 jim navíc díky jejich mandátům v zemských sněmech a po jistou dobu i v poslanecké sněmovně říšské rady náležel nemalý politický vliv. Po zániku krajů na počátku 60. let 19. stol. pak krajský rozsah komor poněkud vzrušoval regionální politiky zejména v Čechách. Komorní obvody byly totiž vnímány jako jistý precedens pro současně žádané i nechtěné případné nové krajské zřízení, jež bylo poněkud horkým bramborem v rukou tehdejších politiků. Rozhraničení jednotlivých komor a jejich obvodů odpovídalo hospodářským poměrům v království mezi léty 1850 a 1868. V této době byly východní Čechy ještě hluboce agrárním územím pouze s drobnými ohnisky počínající industrializace. Průmyslovější bylo jen severní pohraničí. Území bylo proto rozděleno mezi OŽK Liberec a OŽK Praha. Jižní část východních Čech neměla tehdy ještě žádné jednoznačné průmyslové centrum, proto připadla ku Praze. Pardubice v té době význačnějším průmyslovým centrem ještě nebyly. Severní část na tom byla podobně a pretendent centra regionu – Hradec Králové byl v oné době pevností. Proto průmyslovější pohraničí připadlo k navíc i národnostně spřízněnému Liberci. Jenže na počátku 20. století již byla situace úplně jiná. Region, který byl až na pohraničí v naprosté převaze nacionálně český, se v rámci výše popsaného procesu hospodářské emancipace českého podnikání plně industrializoval. Nová situace ale nebyla ze strany státu reflektována, a to i přes usilovná volání místních podnikatelů i samospráv. Důvodů bylo několik, včetně také výše popsaných nekonečných regionálních soubojů mezi českými městy. Řešení se nakonec roku 1910 ujal královéhradecký starosta Ulrich, jenž se svými přáteli z řad podnikatelů a místních politiků založil spolek s dlouhým názvem Obchodní, živnostenská a průmyslová ústředna českých interesentů komorního obvodu libereckého v Hradci Králové. Na jeho činnost se složili čeští podnikatelé ze širokého okolí a spolek začal svépomocí plnit vlastně veškerou agentu neexistující OŽK, až na úkony, které komory vykonávaly v tzv. přenesené

8 Kol., *Hradec Králové*, Praha 2017, s. 398–414 a 471–484 a také Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora...*, s. 29–76.

9 Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora...*, s. 29–76.

působnosti. Zabýval se zejména podporou živností a průmyslu formou rekvalifikačních kurzů, zakládáním a subvencováním průmyslových škol, vzdělávací a právní pomocí podnikatelům atp. Svůj obvod Ústředna postupně rozprostřela uvnitř správního obvodu OŽK Liberec, ale pouze v oblastech (soudních a samosprávných okresech) s českým většinovým osídlením.¹⁰ Mezi tyto okresy náležel i okres Mladá Boleslav, což je pro toto pojednání klíčovou informací. Po vzniku Československa se v březnu roku 1919 podařilo prosadit, že Ústředna se stala oficiální expoziturou OŽK v Liberci a čekatelkou na transformaci do podoby plnohodnotné OŽK. Mladoboleslavsko se tak z pohledu formálního hospodářského rozhraničení stalo sférou vlivu Hradce Králové a součástí územní oblasti severovýchodních Čech.¹¹

II. Zrod ideje Českého Pojizeří

V poslední čtvrtině 19. století se v české kotlině začal formovat nový fenomén. Celé české vnitrozemí procházelo procesem industrializace a nejinak tomu bylo i v kraji podél toku Jizery. Průmyslový rozvoj zde byl tehdy nesen zejména textilnictvím, v nižších polohách také potravinářstvím. Národnostně šlo o oblast v drtivé většině českou. Obecně ji můžeme ohraničit někdejšími politickými okresy Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Turnov, Semily a Jilemnice, či jejich částmi. Pouze soudní okres Rokytnice nad Jizerou v rámci politického okresu Jilemnice byl převážně německý.¹² V území se od počátku 20. století spolu stýkaly regionálně politické a ekonomické vlivy Liberce, Hradce Králové a Mladé Boleslavi. Každé z center však v zájmu o tento region vnímalo něco jiného.

Celé území náleželo do obvodu OŽK Liberec. Tamní OŽK s místními německými regionálními politiky a průmyslníky vnímala jako svou vlivovou zónu zejména severní část Pojizeří. Jednotlivým prvkem zde byl textilní průmysl a také skutečnost, že šlo o příhraniční oblasti. Některé obce zde skutečně měly německou většinu, nicméně jednalo o osamocené ostrůvky v českém jazykovém moři. Motivace českých politiků a podnikatelů sdružených kolem budoucí a rodící se OŽPÚ v Hradci Králové již byla z části popsána výše, ale lze shrnout, že předmětem zájmu byl nejen fakt české většiny v regionu, ale stejně jako v případě Liberce ono textilnictví. Spolek českých průmyslníků textilních totiž královéhradeckou ústřednu podporoval a pomáhal jí se v regionu (a nejen

10 Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora...*, s. 68–72. Postupně se její obvod ustálil na těchto 32 soudních okresech: Bělá pod Bezdězem, Česká Skalice, Dvůr Králové nad Labem, Hořice, Hradec Králové, Chlumeck nad Cidlinou, Jaroměř, Jičín, Jilemnice, Kostelec nad Orlicí, Libáň, Libochovice, Lomnice nad Popelkou, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Náchod, Nechanice, Nová Paka, Nové Benátky, Nové Město nad Metují, Nový Bydžov, Opočno, Police nad Metují, Roudnice nad Labem, Rychnov nad Kněžnou, Semily, Sobotka, Turnov, Úpice, Vysoké nad Jizerou, Žamberk a Železný Brod.

11 TÝŽ, *Postátnění Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny v Hradci Králové*, in: *Podnikání a podnikatelé v dějinách východních Čech*. Hradec Králové 2002, s. 133–142.

12 Český statistický úřad: <https://www.czso.cz/csu/czso/13-5153-08--149>; <https://www.czso.cz/csu/czso/13-5153-08--159>; <https://www.czso.cz/csu/czso/13-5153-08--139>; citováno k 4. 11. 2020.

tomto) etablovat. Ta pak po celou první polovinu 20. století vystupovala mj. jako „druhá textilní komora“ v Čechách, jako český protihráč komory v Liberci, která se na textilní průmysl od svého počátku specializovala.¹³

Mladá Boleslav se na přelomu 19. a 20. století měnila v průmyslové město. Město, které mělo po mnoho dalších desetiletí vstoupit do povědomí veřejnosti jako město automobilového průmyslu. Ostatně firma Laurin a Klement zde začala podnikat právě v tomto období. Jak rostlo průmyslové postavení města a město se urbanisticky a demograficky rozvíjelo, tak sílily i jeho regionálně mocenské ambice. Právě v této době se mezi místními podnikateli a lokálně-nacionálními patrioty zrodila myšlenka utvořit z Mladé Boleslavi centrum „nové“ průmyslové oblasti Čech – tzv. Českého Pojizeří. Že o Českém Pojizeří dosud nikdo neslyšel? Nevadí, je třeba jej etablovat a propagovat! Proč vlastně? Vedle lokálních ambicí města samotného zde byly dva hlavní okruhy důvodů:

1) Jak již bylo zmíněno, celá oblast Pojizeří, až na okresy Nymburk a Poděbrady, náležela do obvodu OŽK Liberec. Český podnikatelský živel v něm tvořil cca 40% menšinu, a jak uvádíme výše, z důvodu volebního systému neměli Češi v komoře žádného zastoupení. Bylo zřejmé, že poté, co bude ustavena samostatná OŽK v Hradci Králové, která by zřejmě převzala české okresy z Hradecka a Pardubicka, zůstane Pojizeří pravděpodobně i nadále součástí obvodu OŽK Liberec. Pojizeří by zde však již tvořilo pouhou osamocenou českou jazykovou menšinu.¹⁴ Protože liberecká komora byla pověstná svým německým nacionalismem, jenž v jisté míře pokračoval i po vzniku republiky, chtěli se Boleslavští setrvat v jejím obvodu vyhnout. Vznikla proto ideová konstrukce, že v rámci hospodářské emancipace českého podnikání v uplynulých desetiletích přirozeně vznikla nová průmyslová enkláva ve svém středu spojená řekou Jizerou a složená z okresů tvořících český výběžek přerušující jinak souvislý pás německého osídlení v severním pohraničí Čech. Mladá Boleslav je nejprůmyslovějším městem této oblasti, a proto v očích autorů konceptu by měla být i formálním hospodářsko-politickým centrem této oblasti. Oblast je třeba chápat jako samostatný a svébytný ekonomický celek, a má proto právo nebýt integrální součástí obvodu OŽK Liberec.¹⁵

2) Spojitou nádobou s předchozí motivací byla snaha dosáhnout toho, aby okres Mladá Boleslav, resp. celé Pojizeří, nebylo součástí nějakého budoucího územně samosprávného celku (kraje) se sídlem v Liberci. Tyto obavy se objevily již od punkta roku 1890, kdy se, jak je všeobecně známo, chystaly národnostně postavené kraje. Protože nejlepším způsobem sebeobrany je protiútok, nabízela se jako cesta utvořit kraj vlastní. Tedy vytvořit, zargumentovat a cílevědomě budovat krajskou sounáležitost v určité oblasti a budovat postavení Mladé Bole-

13 Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora...*, s. 68–72.

14 O vzniku komory pro východní Čechy se od 90. let 19. století nepochybovalo, pouze se řešila otázka jejího sídla a také obvodu. Vše svědčilo ve prospěch Hradce Králové a velkého severojižně postaveného obvodu OŽK Hradec Králové připomínajícího pozdější Východočeský kraj z r. 1960, tzn. bez Mladé Boleslavi.

15 SOA Zámorsk, fond Obchodní a živnostenská komora Hradec Králové (OŽK HK), i. č. 75, kart. 13.

slavi jako jejího přirozeného centra. Tak se zrodila idea Českého Pojizeří nikoliv jen jako průmyslové enklávy, ale také jako enklávy demograficko-politické.¹⁶

Jako prizma pro definici Českého Pojizeří bylo vzato výhradně národnostní kritérium. Již sám název to ostatně definuje. Samotné Pojizeří je však území poněkud členité a malé na to, aby mohlo být někdy v budoucnu prohlášeno obvodem OŽK či krajem ve smyslu správního celku. Mladoboleslavští se proto rozhodli propagandisticky usilovat o rozšíření chápání území Českého Pojizeří i o některé další okolní okresy, o nichž tvrdili, že tvoří s geografickým Pojizeřím nějaký celek. Nicméně zde již začali narážet. Jednak mělo jít o sousední české okresy Jičín, popř. Nová Paka. Nicméně tyto okresy, s občasnými výstřelky Jičina motivovanými jeho krajskými reminiscencemi, jednoznačně inklinovaly k Hradci Králové a Mladou Boleslav jako těžiště svého regionu nevnímaly. Podobně do své zóny Boleslavští zahrnovali též okresy Nymburk a Poděbrady. Ty naopak neměly problém, že by se cítily být blízké Hradci Králové, ale spíše se necítily být – poměrně logicky – Pojizeřím.¹⁷

Šlo tedy o veliký úkol národohospodářský, ale také propagandistický. O prosazení ideje Českého Pojizeří do povědomí české veřejnosti a politiky se snažilo nejprve město Mladá Boleslav – jeho politické vedení a místní osobnosti. Roku 1923 pak v Mladé Boleslavi vznikl spolek s názvem Národohospodářský ústav pro severovýchodní Čechy v Mladé Boleslavi v čele s velmi agilním předsedou Josefem Bachem.¹⁸ Národohospodářský ústav počal postupně plnit podobné úkoly, jaké plnila královéhradecká OŽPÚ v době, kdy byla také jen spolkem. Současně se však ústav stal hlavním mluvčím a také kompozitorem ideje Českého Pojizeří, ale i mladoboleslavských hospodářsko-mocenských ambic. Jeho vznik byl zřejmě reflexí problémů Mladé Boleslavi prosadit se v rámci správní reformy Československa roku 1920. Ukázalo se, že je potřeba, aby ideu Českého Pojizeří hájila sofistikovanější instituce. Co se onoho roku 1920 odehrálo?

III. Župní souboj

Po vzniku Republiky Československé a po jejím státoprávním a geografickým etablování se vedle sestavení a přijetí definitivní ústavy stala dalším z čelních témat reforma územní správy. Cílem bylo dosavadní post-předlitavské okresy a země a post-uherské okresy a župy nahradit jednotnou soustavou územích

16 K celkovým poměrům doby velmi trefně ve starším díle Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 328–398.

17 Ideový rámec Českého Pojizeří byl vykreslen mj. obvodem pozdější expozitury OŽK Hradec Králové v Mladé Boleslavi. Všeobecně Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, sv. III. Praha 1991, s. 1008 an, k Českému Pojizeří jednak opět obecně Petr GRULICH, *Obchodní a živnostenská komora...*, s. 83–93, v detailu pak SOkA Chrudim, fond Archiv města Chrudimi, i. č. 1339, kart. 206, SOA Zámorsk OŽK HK, i. č. 75, kart. 12, SOkA Pardubice, fond Archiv města Pardubic, i. č. 1991, kart. 119.

18 Josef JANÁČEK, *Služba živnostensko-zvelebovací v prvních 10 letech naší samostatnosti*, in: Věstník Ministerstva průmyslu, obchodu a živností Republiky československé, roč. 1928, s. 329–341 a též SOkA Mladá Boleslav, fond Národohospodářský ústav pro severovýchodní Čechy, i. č. 341, kart. 11.

celků a orgánů veřejné správy pro celou republiku. Nový jednotný systém počal být chystán Tusarovou vládou pod taktovkou ministerstva vnitra a později i ministerstva unifikací v druhé polovině roku 1919 a na počátku roku následujícího. Schválen byl parlamentem za bouřlivých okolností ve stejný den jako ústava, tedy 29. února roku 1920, jako zákon č. 126/1920 Sb. o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé. Zákonem se zaváděla na celém území republiky soustava okresů a nově definovaných krajů – žup. V plné míře však nebyl v českých zemích systém nikdy nasazen a roku 1927 byl nahrazen novým tzv. organizačním zákonem, který již opět s krajskou soustavou nepočítal.¹⁹ České Pojizeří v tomto procesu hrálo nezanedbatelnou roli.

V srpnu 1919 na veřejnost prosákla informace, že oblast východních Čech bude shrnuta pod jednou župou se sídlem v Hradci Králové. Mladá Boleslav ani ostatní oblasti Pojizeří do ní náležet neměly. To na jedné straně znamenalo naději na zisk vlastní župy se sídlem v Mladé Boleslavi, ale stejně tak obavy z vytvoření nějakého rozsáhlejšího celku podobně, jako tomu bylo na východě Čech. Potom by zřejmě Boleslav krajským městem nebyla. Mezi Hradcem Králové, Pardubicemi, ale také Chrudimí a Jičínem se rozhořel boj. V případě Hradce o udržení pozice župního sídla, v případě jeho jižních konkurentů nakonec spíše o to, aby na východě Čech vznikly župy dvě. To se nakonec v lednu roku 1920 podařilo. Ostatně i celostátně se postupně přešlo na koncept menších krajských celků. Důvody pro to byly několikové. Snaha uspokojit větší množství pretendentů na pozici župního města a dosáhnout tak v neklidné zemi smíru alespoň v této oblasti byl ten spíše vedlejší. Důležitější byly důvody regionálních ekonomických vazeb a zejména snaha dosáhnout vyváženého poměru Čechů a Němců v jednotlivých župách. Východočeský souboj se pak smršknul na lokální bitku mezi Chrudimí a Pardubicemi o sídlo té jižnější východočeské župy.

Postupný vývoj směrem k menším župám pak byl pro Mladou Boleslav darem z nebes, neboť to by znamenalo celkem bezpečný zisk statutu župního města, a ba co víc, reálnou možnost institucionalizace Českého Pojizeří jako župy. V cestě však stál Jičín, který z této hry najednou vypadl. Jako někdejší krajské město se s tím nehodlal smířit a sváděl s Boleslaví souboj o reuspořádání župních hranic v jeho oblasti. Nebyl však úspěšný, a tak se nakonec v den hlasování konala před Rudolfinem demonstrace jičínských a chrudimských patriotů, coby žalozpěv poražených.²⁰

19 Srov. např. Jan JANÁK – Věra HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2006, 350–351.

20 O problematice boje východočeských měst o sídlo župy píše podrobněji autor této studie v Petr GRULICH, *Chrudimská „župní křivda“ 1920. Z dějin východočeské rivality. Část 1.*, část 2., dokončení, in: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 6, 1997, č. 1, s. 12; TÝŽ, *Chrudimská „župní křivda“ 1920...*, in: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 6, 1997, č. 2, s. 9–11; TÝŽ, *Chrudimská „župní křivda“ 1920...*, in: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 6, 1997, č. 3, s. 14–15. V přímých pramenech pak zejména SOKA Chrudim, fond Archiv města Chrudim (dále jen AM CR), i. č. 1191, karton č. 166; SOKA Chrudim, f. AM CR, i. č. 74, kniha 74; SOKA Chrudim, f. AM CR, i. č. 1339, kart. 206; SOKA Chrudim, fond Okresní zastupitelstvo Chrudim, i. č. 413, karton č. 103; SOKA Chrudim, f. Okresní úřad Chrudim, prezidiální spisy, i. č. 336 kart. 3; dále NESIGN, *O kraj východočeský*, Osvěta lidu, roč. 22, 1919, č. 46, nestr; NESIGN, *Otázka krajského zřízení*, Osvěta

V poslední únorový den roku 1920 tak byl uzákoněn vznik československé župy č. IV se sídlem v Mladé Boleslavi. Vlastně bychom mohli říci, že tím by mohl tento text skončit. Jenže opak je pravdou. Byl naplněn sen Mladé Boleslavi o pozdvižení jejího významu v regionu. Jenže České Pojizeří bylo poraženo. Proč? Protože čtvrtá župa zahrnovala nejen České Pojizeří, dokonce včetně Jičínska, ale také celé Liberecko s Jabloneckem a Frýdlantskem, a také západní Krkonoše s Vrchlabím. To navodilo poněkud nezvyklou situaci: Sídlem župy byla sice Mladá Boleslav, ale v jejím svazku byl i podstatně významnější Liberec. Místo zcela české župy, kterou si Mladoboleslavští přáli, vznikla župa velmi česko-německy smíšená. Ostatně, když se podíváme na mapu župního uspořádání, tak onen česko-německý mix byl v téměř každé župě, a bylo to úmyslně. Bylo 13 měsíců po německé iredentě, po vzniku provincie Deutschböhmen a dalších. Záměrem čsl. státní moci bylo německé území pomyslně rozstříhat na kousky a podřídit české kontrole. Proto byly župy postaveny tak, že jejich hranice vedly od Prahy hvězdicovitě k hranicím. Výjimku tvořily pouze župy č. V. Česká Lípa a VII. Karlovy Vary. Ty byly ve svém důsledku převážně německé a staly se nakonec, jak všeobecně známo, neuralgickým bodem celé soustavy. Nacionalistické síly v parlamentu, zejména pak národní demokraté se nechtěli s podobou žup V. a VII. smířit, a to kvůli nedůvěře v německou loajalitu. Když organizačním zákonem z roku 1927 župní systém definitivně padnul, v konečném důsledku se paradoxně všem ulevilo. V případě Mladé Boleslavi to tedy, jako dovozujeme výše, platilo dvojnásob. Nicméně župní intermezzo dodalo mladoboleslavským interesentům sil a sebevědomí k pokusům o naplnění ideje Českého Pojizeří v dalších letech.²¹

IV. Železnobrodské sklářství

Zajímavou epizodou, která může posloužit coby signifikantní kresba atmosféry a vztahů mezi aktéry na přelomu 20. a 30. let 20. je otázka železnobrodského sklářství. Železný Brod bylo převážně české město, stejně jako celý jeho soudní okres. V regionu se od konce 19. století úspěšně rozvíjela drobná sklářská výroba, a proto krátce po vzniku Československa padlo rozhodnutí vybudovat v Železném Brodě první českou uměleckoprůmyslovou střední sklářskou školu. Stalo se tak roku 1920, a to za podpory nám již dobře známé královéhradecké OŽPÚ. Hradecká Ústředna v rámci své agendy pro školu zajišťovala některé subvence. Smyslem vzniku školy bylo nejen podpořit školství v regionu, ale zejména začít systematicky budovat české sklářství, které mělo být jistou protiváhou již rozvinutého sklářství českých Němců s centrem v na západě Čech. Nahlížejme však tyto kroky již nikoliv jako projev českého hospodářského nacionalismu,

lidu, roč. 23, 1920, č. 5, nestr.; NESIGN, *Župní zřízení v Čechách*, Osvěta lidu, roč. 23, 1920, č. 14, nestr., dále též NESIGN., *Tisícihlavá manifestace občanstva Pardubic a okolí pro umístění župy v Pardubicích*, Český východ, roč. 3, 1920, č. 16, str. 2.

21 O zániku župního systému obecně např. Jan JANÁK – Věra HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2006, 351–352.

ale spíše jako snahu o dosažení konkurenčního prostředí prospívajícího rozvoji tohoto oboru spotřební výroby v RČS.²²

O sklářství jako obor se současně počala zajímat i hradecká Ústředna. Ta v rámci svého politického programu a snah o všemožnou podporu emancipace českého podnikání vedle počáteční orientace zejména na textilnictví hledala další směry svého zájmu. Našla je právě ve sklářství a také v hedvábnictví, coby oborech, v nichž spatřovala technologický potenciál a současně možnost je cíleně rozvíjet ku prospěchu českého podnikání. S počátkem roku 1923 tak v Hradci Králové vzniká Sklářský výzkumný ústav v Hradci Králové (dále jen Sklářský ústav). O něco později pak následuje Hedvábnický ústav v Hradci Králové. Dnešní terminologií bychom je označili za příspěvkové organizace Ústředny. Vznik obou institucí již byl krok novým směrem, totiž vykoupení ze starého ekonomického nacionalismu směrem k národohospodářskému rozvoji celé země. Oficiální poslání sklářského ústavu tak znělo: „*Účelem ústavu je zvelebování československého průmyslu sklářského, a to jak po stránce technické, tak i po stránce umělecko-průmyslové a organizační...*“. Ústředna tak vykročila k roli celostátní „sklářské komory“ jako protiváhy neotřesitelného významu OŽK Liberec pro čl. textilnictví. Díky působení Ústředny a Sklářského ústavu pak skutečně došlo v následujících letech k rozvoji tovární výroby skla a sklářských výrobků v dosud sklářsky málo industrializovaných českých oblastech Podkrkonoší na Hořicku, Královédvorskú a samozřejmě zejména na Železnobrodsku.²³

Ideové propojení Sklářského ústavu, železnobrodské školy a posilování vlivu Hradce Králové do role politického centra českého sklářství tak bylo zcela zřejmou linií. Ovšem tímto propojením technologického a vzdělávacího centra v Železném Brodě s politicko-správním centrem v Hradci Králové byl poněkud nabourán vliv Mladoboleslavských i jednotná linie Českého Pojizeří. Zjednodušeně řečeno, v očích ideologů Českého Pojizeří šlo o ohrožení role Mladé Boleslavi jako hospodářského centra regionu, ale také o zasahování Hradce Králové do její sféry vlivu. Akce tak pochopitelně (z dnešního pohledu naopak nepochopitelně) vzbudila žárlivou reakci.

Již v roce 1924 se odehrály první intervence mladoboleslavských činitelů (zejm. předsedy okr. správní komise – dříve okresní samosprávy Cyrila Capouška) jak v prezidentské kanceláři, tak u různých ministrů ve věci posílení vlivu Mladé Boleslavi a udržení její role župního města. Součástí byly také výpady

22 SOA Zámorsk, fond OŽK Hradec Králové, i. č. 85, kart. 16.

23 SOA Zámorsk, fond OŽK Hradec Králové, i. č. 85, kart. 15, dále i. č. 399, kart. 60.; též Milan VÍCH, *Státní výzkumný ústav sklářský Hradec Králové 1923–1988*, Hradec Králové 1988, s. 3. Např. v roce 1924 ministerstvo průmyslu, obchodu a živností (dále jen MPOŽ) subvencovalo ústav částkou 200 tisíc Kč pro posílení zahraničního obchodu sklářskými výrobky. Státní příspěvky tedy byly poměrně vysoké, a tak tomu bylo po celá dvacátá léta. Jen pro zajímavost, stejnou částku věnovalo MPOŽ v roce 1924 také sklářské odborné škole v Železném Brodě. Umělecko-průmyslové škole v Jablonci n. N. pak putovala částka 120 tisíc Kč. Z uvedených čísel je zřejmé, že zrod a státní podpora sklářského ústavu plně zapadala do státní koncepce podpory zahraničního obchodu a růstu spotřebního průmyslu jako prostředku pro definitivní překonání poválečné hospodářské krize.

proti aktivitám Ústředny v Pojizeří.²⁴ Další podobná vlna nastává v letech 1927 a 1928 v souvislosti s přechodem na systém okresů a zemí dle organizačního zákona. Ten, jak již víme, definitivně uzavřel vody nad župním systémem a Mladá Boleslav se takříkajíc ocitla opět na počátku svých snah. Již nebyla župním městem a znovu počala bojovat o to, aby byla vnímána jako regionální centrum, a aby České Pojizeří bylo institucionalizováno alespoň v ostatních oborech správy. Jako hlavní téma se v těchto letech znovu objevilo téma obchodních komor a otázka, ke které z nich má Pojizeří vlastně náležet. V Boleslavi na to nepanovaly jednotné názory. Návrat do obvodu OŽK Liberec by umožnil uchovat Pojizeří celé a bojovat, třeba jako kompenzací za ztrátu župy, o jeho autonomii v rámci libereckého komorního obvodu. Vždyť Liberec je geograficky poměrně vzdálen. Uvažovali opět o tom, že by za Pojizeří prohlásili i Jičínsko. Naopak setrvání v rámci obvodu OŽPÚ, tzn. potenciální OŽK Hradec Králové, znamenalo sice setrvání v českém prostředí, ale konec ambicím nejen na jednotné Pojizeří, které by tak bylo rozděleno, ale i na „velkoměstské“ postavení Boleslavi, jež by byla ve stínu Hradce Králové.²⁵

V letech 1928–29 tak mladoboleslavský Ústav spustil masivní agitaci na celém území Českého Pojizeří vč. Jičínska a rozpoutala se poměrně zajímavá regionální bitva s Hradcem Králové. Došlo na rozličné argumenty, na požadavky projevů loajality vůči jedné či druhé straně, na přestřelky v tisku.²⁶ Vyvrcholením pak byla „kauza Železný Brod“ z počátku roku 1929, jež trvala až do října tohoto roku. Národohodpodářskému ústavu v Mladé Boleslavi se podařilo získat na svou stranu vedení města Železný Brod, které se počalo vymezovat vůči Hradci Králové jako centru českého sklárství. Ústavu se dařilo živit vzrušenou atmosférou až do března, ale pak mu došel dech i argumenty. Jedna veřejná schůze v Železném Brodu, ale i v ostatních městech Pojizeří střídala druhou a celá kauza skončila v říjnu 1929 naprostou ostudou Ústavu i Mladé Boleslavi. Zástupci Ústředny, v čele se starostou Hradce dr. Ulrichem J. Macha i jeho kolegy z Ústavu i z boleslavské radnice veřejně napříč regionem doslova smetli. Ukázalo se, že ideou Českého Pojizeří žije pouze Ústav, vedení města Mladá Boleslav a pár jednotlivců z řad českých nacionalistů či lokálních patriotů. Pragmatičtí podnikatelé i rozumní občané napříč oblastí uznávali, že není čas na utopické vize nějakého fiktivního regionu, který navíc stojí na ztrouchnivělých nacionalistických ideách staré doby. Projevovalo se to tak, že schůze svolávané Ústavem zely prázdnotou, zatímco v relevantních politických kruzích parlamentu i místní „pojizerští“ poslanci vyjadřovali loajalitu vůči Hradci Králové. Železnobrodská radnice se dokonce vedení Ústředny v Hradci Králové omluvila.²⁷ V republice vrcholila konjunktura, německé aktivistické strany se konečně začaly podílet na státní moci a starý nacionalismus a regionalismus začal být považován za přežitek staré monarchie. Navíc se ukázalo, že Ústav

24 Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Tajné, sign. T1557/23, T 118/22.

25 SOA Zámorsk, f. OŽK HK, i. č. 75, kart. 13 a i. č. 85, kart. 15.

26 *Tamtéž.*

27 *Tamtéž.*

v roli spolku nemá ekonomicky, politicky ani lobbisticky co nabídnout. Na rozdíl od legendárního hradeckého starosty, na rozdíl od Ústředny, která vlastně již jen čekala na změnu komorního zákona, aby se stala plnohodnotnou komorou a která disponovala nemalým politickým vlivem i finančním potenciálem. Lze říci, že po této ostudě by se mohla idea Českého Pojizeří zhroutit. Nicméně opět se tak nestalo. Pouze začala nová etapa tohoto jevu – etapa nuceného sňatku s Hradcem Králové. Pojdme se podívat, jak k tomuto ambivalentnímu spojení došlo.

V. Institucionalizace boleslavského ústavu a spor o subvence

Od října roku 1928 jsou doloženy intervence Národohospodářského ústavu v Mladé Boleslavi na čsl. ministerstvu průmyslu, obchodu a živností v tom smyslu, aby po vzoru královéhradecké OŽPÚ byl i on státem prohlášen za expozituru OŽK v Liberci a postaven tak na roveň královéhradecké Ústředny. Tato expozitura by měla spravovat politické okresy Mladá Boleslav, Jičín a Semily. Splnění mladoboleslavského požadavku by však znamenalo nejen přesvědčit či přinutit libereckou komoru, aby se zřízením expozitury souhlasila, ale v první řadě oddělit oba zbývající okresy (Jičín a Semily) z obvodu OŽPÚ, resp. plánované OŽK Hradec Králové. Tento krok by však pochopitelně rozpoutal regionální vášně a byl proto ze strany MPOŽ okamžitě zamítnut. Zamítnut byl nakonec i samotný požadavek na institucionalizaci ústavu do podoby expozitury liberecké obchodní komory. O celé příhodě byla kuloární cestou informována i OŽPÚ.²⁸

Výše uvedená příhoda se sice z dnešního pohledu jeví coby jakási vedlejší linie prohry ambic mladoboleslavského ústavu a mohli bychom čekat, že se předseda Bach dá na ústup. Kartami ovšem zamíchaly parlamentní volby na podzim roku 1929. Po nich skončila dlouhá éra národně demokratického ministra průmyslu Ladislava Nováka, který byl nahrazen svým spolustraníkem Josefem Matouškem. V lednu 1931 se proto Národohospodářský ústav pokusil opět prosadit ideu Českého Pojizeří a svůj vliv, a to opět na platformě obchodních komor. Místo expozitury OŽK Liberec však požadovali dokonce samostatnou OŽK v Mladé Boleslavi! Delegáti ústavu vyrazili po jednotlivých ministerstvech nové vlády. Postupně se pokoušeli lobbovat nejen na MPOŽ, ale také u ministrů pošt a telegrafů, veřejných prací, vnitra, zemědělství, železnic, spravedlnosti, školství, financí i zásobování lidu. Nikde však nepochodili a byli odmítnuti s argumentem, že je de facto jisté, že OŽK bude v Hradci Králové a území bude rozděleno jinak, než jak si představují oni. České Pojizeří je pouhá bublina a z hlediska česko-německých vztahů v Československu dokonce nebezpečný záměr, který by mohl vyústit v odchod německých stran z kabinetu, což by se v aktuální situaci rovnalo pádu vlády.²⁹

28 SOA Zámorsk, fond OŽK Hradec Králové, i. č. 75, kart. 13.

29 SOkA Mladá Boleslav, fond Národohospodářský ústav pro severovýchodní Čechy, i. č. 341, kart. 11.

Nepomohla ani další „záškodnická“ akce, kdy se mladoboleslavská radnice v té samé době obrátila na vedení města Pardubic s nabídkou vzájemné podpory pro odstranění OŽPÚ ze scény a „komorní“ rozdělení východních Čech mezi Pardubice a Mladou Boleslav. Byli odmítnuti s tím, že Pardubice nehodlají podstupovat takovéto nestátotvorné dobrodružství.³⁰

To již předsedovi Bachovi i vedení ústavu opravdu došel dech a rozhodli se, že raději vezmou za vděk nucenou spolupráci s Hradcem Králové, která jim však skýtala naději na přežití nastupující hospodářské krize pod finančními křídly OŽPÚ. S pompézností a intenzitou sobě vlastní proto v říjnu 1931 opět vtrhli na MPOŽ s radikalizovaným požadavkem zprostředkování spolupráce s OŽPÚ a s vytvořením konceptu spolupráce obou institucí, a to v zájmu regionálního a národnostního smíru. Následovalo až komické jednání sekundované sekčním šéfem MPOŽ dr. Františkem Bendou, na němž se Mladoboleslavští snažili co nejvíce vytěžít. Neuspěli se starými argumenty, že Železnobrodsko je jejich doména, a když ne jejich, tak Liberce, neuspěli s požadavkem na změny uvažovaného rozhraničení komor a zkrátka obloukem se obě strany shodli na tom, že status quo je nejlepší aktuálně možné řešení a že než se prát, tak raději spolupracovat.³¹

OŽPÚ byla před vznikem Československa zřízena za účelem podpory českého podnikání v širším okruhu českých okresů severovýchodních Čech. Do tohoto území od počátku náležela i Mladá Boleslav. Po zestátnění OŽPÚ se její ekonomická situace výrazně zlepšila, což jí umožnilo rozšířit její subvenční politiku. Ústředna tak ve dvacátých letech dotovala činnost rozličných institucí, které měly význam pro ekonomický rozvoj jejího obvodu.³² Mezi tyto instituce paradoxně náležel i Národohospodářský ústav v Mladé Boleslavi a také jím zřizovaný Ústav pro zvelebování živností v Mladé Boleslavi. V letech 1922 až 1933 tak oba ústavy v Mladé Boleslavi obdržely od OŽPÚ subvence v úhrnné výši 340.000 korun. Výše těchto dotací několikanásobně překračovala veškeré subvence vyplácené běžně ostatním institucím mimo anexních ústavů Ústředny. Že o tuto částku Ústředna ochuzovala ostatní, není třeba dodávat.³³ Dělo se tak pochopitelně z politických důvodů. Jednak proto, že mladoboleslavský ústav podporoval české podnikání, ale také proto, aby si Mladoboleslavští nemohli stěžovat na macešský přístup svého regionálního rivala. Protihradecké působení ústavu se tak v kontextu této informace dostává do dosti podivného světla neetického politikaření. Tyto subvence se po pražské schůzce na MPOŽ

30 SOkA Pardubice, f. Archiv města Pardubice, i. č. 1991, kart. 119.

31 Národní archiv Praha, fond MPOŽ, sign. 11483/22, kart. 447; SOkA Mladá Boleslav, fond Národohospodářský ústav pro severovýchodní Čechy, i. č. 341, kart. 11.

32 Zajímavý byl např. hračkářský fond, který sloužil k podpoře výroby dřevěných hraček. Dnes téma banální, ale v době měnící se společnosti, kde hračka přestala být luxusem, ale součástí života i dělnických dětí, se jednalo o velmi nosné rozvojové téma. Ostatně tradice výroby dřevěných hraček v regionu je živá dodnes.

33 SOA Zámorsk, f. OŽK HK, i. č. 399, kart. 60. Subvence evidentně do Mladé Boleslavi putovaly již rok před formálním ustavením tamního ústavu. Částka 340 tis. Kč ve dvacátých letech odpovídala více jak 10 mil. dnešních Kč.

dokonce ještě zintenzivnily. Nikoliv snad v absolutní výši, avšak v poměrném hledisku vůči jiným příjemcům. Bylo započato krátké období spolupráce obou institucí, tedy OŽPÚ a ústavu. Společně obě instituce v letech 1931–1934 velmi významně přispívaly k eliminaci důsledků světové hospodářské krize. Probíhaly rekvalifikační kurzy pro živnostníky, byla podporována ohrožená odvětví, školy, investovalo se do inovací a modernizace atd.

Roku 1934 se však opět rozhořel mezi OŽPÚ a ústavem soubor. Ústav se toho roku obrátil na OŽPÚ se stížností, že mu údajně dluží 70 tis. Kč na subvencích za roky 1925–1928. Boleslavští v tom viděli údajnou pomstu OŽPÚ za separatistické akce ústavu z tohoto období. Ústředna se bránila tím, že neměla dostatek prostředků na pokrytí všech požadavků a neuspokojila nejen boleslavské ale i jiné žadatele. Objektivní pravdou vyplývající z účetnictví OŽPÚ je, že opravdu ústav nikterak poškozen nebyl, právě naopak. Zatímco jemu bylo v letech 1922–1933 vyplaceno o 10 tis. Kč více, než bylo původně schváleno, tak např. kmenové ústavy OŽPÚ byly v tomto období na dotacích kráceny o 115 tis. Kč v případě Sklářského ústavu a o 120 tis. Kč v případě Ústavu pro zvelebování živností v Hradci Králové. Je tedy evidentní, že pravda byla na straně OŽPÚ a Ústředna čelila lživým a unfair obviněním ze strany Mladoboleslavských. Ve snaze chovat se korektně vůči mladoboleslavským rivalům se naopak sama ocitla na hraně vlastního ekonomického krachu. Obvinění z dotačního podvodu hnali zástupci ústavu tiskem i politickými kanály a téma se začalo opět zvrhávat do marných regionalistických sporů a starých výčitek. Věc se nakonec vyostřila natolik, že OŽPÚ zvažovala ustříhnout jakékoliv financování obou mladoboleslavských ústavů, což by v tomto krizovém období vedlo k jejich bezpodmínečnému zániku, neboť byly na dotacích z Hradce Králové ekonomicky závislé. Ústředna subvence nedoplatila, beztak neměla z čeho, protože její zadluženost se přiblížila částce 1,3 milionu Kč. Boleslavští počali mít v souvislosti s chystanými volbami do obchodních komor opětovné existenční obavy, a tak spor de facto zhasl v prosinci roku 1935. A konečně na určitou dobu mezi Mladou Boleslaví a Hradcem Králové zavládl mír, mohli bychom říci, mír z vyčerpání. Je však pochopitelné, že jak Národohospodářský ústav v Mladé Boleslavi, tak celé téma Českého Pojizeří, s nímž byl zcela jednoznačně provázán, postupně dostávalo v zainteresované veřejnosti punc nerespektování, vypočítavosti, vypjatého regionalismu říznutého zbytečným nacionalismem a maloměšťačtím. Národohospodářský ústav postupně díky svým krokům ztrácel jakoukoliv podporu a počínal být vnímán jako obtížná překážka solidního hospodářského vývoje regionu.³⁴

VI. Soumrak Českého Pojizeří

Druhá polovina 30. let 20. stol. se nesla ve zcela jiných problémech, než jakým byl vznik či nevznik území jménem České Pojizeří. Stále více začínalo být zřejmé, že když České Pojizeří nezíská svou institucionální podobu, tak se vůbec nic nestane. Začínalo být zřejmé, že jde o umělý problém, který existoval-li vůbec,

34 SOA Zámorsk, fond OŽK H, i. č. 399, kart. 60.

tak jeho dny byly sečteny se vznikem Československa. Nyní se již jedná pouze o škrabošku nenaplněných ambicí města Mladá Boleslav a ve městě sídlících institucí založených na starých nacionalistických principech, jež přežily svou dobu a nedokázaly se proměnit tak, jak se měnila československá společnost na přelomu 20. a 30. let. Vlastně můžeme říci, že téma Českého Pojizeří jako by na centrální úrovni vyhaslo.

Když pak přišla mnichovská krize a odstoupení pohraničí, tak jako jeden z důsledků nastal přerod OŽPÚ v Hradci Králové do podoby plnohodnotné OŽK Hradec Králové. Okres Mladá Boleslav byl zcela automaticky jeho součástí a nenašel se již nikdo, kdo by proti tomu zvedl svůj hlas. Ticho bylo i na straně boleslavského ústavu.³⁵ Podobné ticho zaznívalo i v ostatních oblastech veřejného života.

Lze konstatovat, že s Mnichovskou dohodou téma Českého Pojizeří skončilo. Ostatně jakby ne. Německé pohraničí bylo odstoupeno a s ním i některá území, kde byla česká většina. Najednou přestal existovat důvod bojovat o institucionalizaci české enklávy v prostoru z části obklopeném německou menšinou. Atmosféra doby také zcela potřela jakékoliv zbytky regionálních animozit tíží svých daleko důležitějších témat. Došlo také ke generační výměně napříč regiony a institucemi, a to včetně starosty Ulricha i předsedy Bacha. Mnichovem se tak uzavřela jedna zajímavá epizoda českých regionálních a národnostních dějin. Uzavřela se poněkud smutná kauza, jež svědčí o neschopnosti části české společnosti překročit stín nevraživosti vůči českým Němcům. Uzavřela se kauza, která ukázala malost některých opěvovaných regionálních představitelů a institucí. Uzavřela se kauza, která je obrazem tehdejší doby. Československo bylo sice mezi světovými válkami jednou z nejdemokratičtějších zemí Evropy. Nicméně nikdy nedokázalo zacelit národnostní rány mezi Čechy a českými Němci, jež vznikaly po dlouhé desítky let 1866 až 1919. Těžko to našim předkům můžeme vyčítat, neboť na dějiny je potřeba nahlížet skrz prizma doby a s porozuměním tehdejším příčinným souvislostem. S odstupem téměř sta let však musíme však přiznat, že mnoho věci by jistě šlo řešit lépe. České Pojizeří bylo zajímavou myšlenkou, jež ale náležela do období let cca 1890–1918. Poté již nebylo důvodu pro její existenci. Zato však Česko Pojizeří přispělo svým nemalým dílem k naformování vztahů mezi českými regiony na pomezí středních, východních a severních Čech způsobem, jenž v určitých ohledech funguje dosud.³⁶

---

35 Archiv Parlamentu ČR, fond Archiv Stálého výboru, i. č. 93, kart. 7. a opatření Stálého výboru č. 238/1938 Sb. o některých změnách v organizaci obchodních a živnostenských komor. Toto opatření bylo potvrzeno vyhláškou vlády č. 320/1938 Sb.

36 Studie vznikla v rámci specifického výzkumu na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové.

Autor | Author

Petr Grulich

Muzeum východních Čech v Hradci Králové
Eliščino nábřeží 465
500 03 Hradec Králové 3
p.grulich@muzeumhk.cz

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
petr.grulich@uhk.cz

doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D., (* 1973), je historik, archivář a muzejník zaměřený na problematiku československých hospodářských a správních dějin 19. a 20. stol. a na kulturní a kreativní průmysl. Je ředitelem Muzea východních Čech v Hradci Králové a akademickým pracovníkem UHK. Působí v mnoha odborných a vědeckých orgánech. Je autorem či spoluautorem 5 monografií a mnoha odborných statí.

Summary

České Pojizeří. The story of a great regional national-economic idea or local jealousy between Hradec Králové and Mladá Boleslav at the end of the 19th and the beginning of the 20th century?

České Pojizeří is now an almost forgotten term, but in its time it filled the heads of many Czech and German regional and national politicians at the turn of the 19th and 20th centuries. Nationalist circles in Mladá Boleslav gave birth to the idea of a new economic and administrative territory called České Pojizeří as a tool for defending Czech political interests in the protracted ethnic conflict between Czechs and Czech Germans at the end of the existence of Austria-Hungary. However, local ambitions also played a role here, aimed at strengthening Mladá Boleslav's influence in the Czech territory so that it could aspire to the role of one of the main Czech city centers. These efforts were relatively successful and even led to the establishment of Mladá Boleslav as a regional (county) city in 1920. However, national conditions have already changed in the meantime, and the persistent effort to give birth to České Pojizeří on its original foundations has led to a conflict between this idea and the state interests of the republic. In addition, the effort to fulfill Mladá Boleslav's local dreams brought with it a gradually increasing local duel with the relatively close Hradec Králové. It gradually prevailed after 1918 and turned the original idea into a somewhat shameful survival of the old days. Disputes between Mladá Boleslav and Hra-

dec Králové concerned both the issue of chambers of commerce and trade, but also the issue of regional organization. State subsidies or the issue of the border of industrial areas played a role. With the Munich Agreement of 1938, Czech-German local rivalry died out and was replaced by a completely different dimension of Czech-German relations. The local dispute between the two cities is also extinguished. The topic of Český Pojizeří ends with that.

The study thus maps two levels of the topic. In the period before 1918, the region devoted itself to the national level, which was gradually replaced by the local regionalist level. The theme of České Pojizeří is a relatively plastic picture of the time and conditions in which the current Czech regions were formed and the ties that exist to this day.

Přílohy:

Obvod Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny v Hradci Králové ke dni 19. 3. 1919

Pozn.: Okres Roudnice n. L. z prostorových důvodů nezakreslen.

Obvod Obchodní, živnostenské a průmyslové ústředny Hradec Králové k 3/1919. Rekonstrukční mapa, Petr Grulich.

V Praze, dne 9. února 1912.

Slovutný pane starosto !

K váženému přípisu Vašemu ze dne 6. t. m. dovoluji si uctivě sdělití, že při audienci u Jeho Excellence, pana ministra práce skutečně bylo mluveno o žárlivosti Hradce Králové na výstavu mladoboleslavskou a sice z toho důvodu, že prý Hradec se obává, jakoby výstava mladoboleslavská měla býti agitací pro zřízení Obchodní komory v Mladé Boleslavi. Musím konstatovati, že pan starosta Matoušek učinil ihned veřejné prohlášení, že nijak Mladá Boleslav nechce mařiti plány Král. Hradce za Obchodní komoru.

Račte býti ujištěni, že jsem úplně přesvědčen, že Král. Hradec opravdu všemožně chce podporovati výstavu mladoboleslavskou a že o žárlivosti jeho v tomto směru nemůže býti řeči.

Prosím, abyste přijal ujištění o mé veliké úctě a oddanosti.

Slovutný Pán,

pan JUDr. F. U l l r i c h ,
starosta města, zemský poslanec

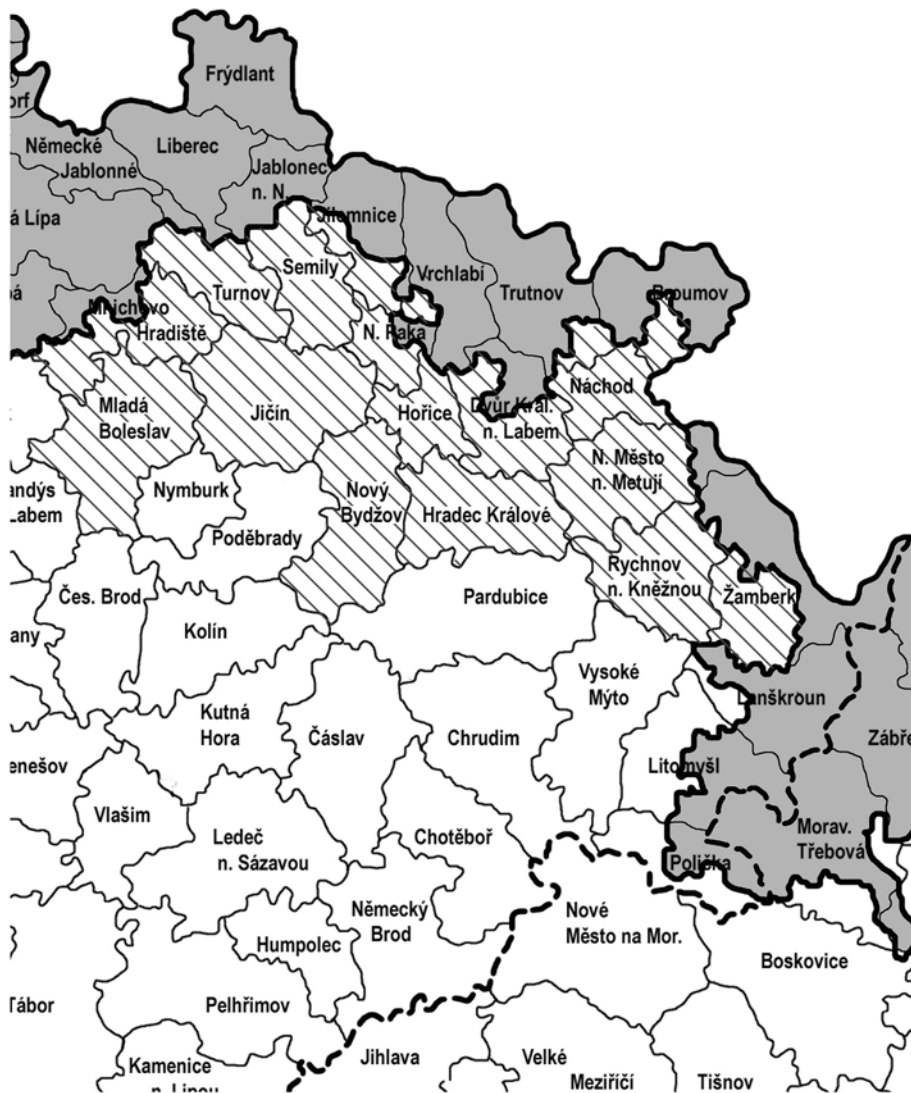
v H r a d c i K r á l .

Ukázka atmosféry panující mezi Mladou Boleslaví a Hradcem Králové r. 1912. SOA Zámorsk, fond Obchodní a živnostenská komora Hradec Králové.

NEUSKUTEČNĚNÉ ROZDĚLENÍ ČECH NA ŽUPY V ROCE 1920

Rozhraničení československých žup na území Čech. Rekonstrukční mapa, zdroj: www.wikipedia.org

 **Obvod Obchodní a živnostenské komory Hradec Králové
21. 9. 1939.**

Obvod Obchodní a živnostenské komory Hradec Králové k 9/1939. Rekonstrukční mapa, Petr Grulich.

Działalność fabryki organowej Gebrüder Rieger z Karniowa na ziemi kłodzkiej

ANDRZEJ PRASAŁ

Streszczenie | Abstract

Od końca lat dwudziestych XX stulecia swoją obecność na ziemi kłodzkiej zaznaczyła słynna fabryka Gebrüder Rieger z Karniowa, nawiązując tym samym do bogatej tradycji organmistrzowskich kontaktów pomiędzy Czechami a ziemią kłodzką. W 1927 r. firma wybudowała 12-głosowy instrument dla klasztoru sióstr elżbietanek w Kudowie-Zdroju. Trwająca do 1945 r. działalność karniowskiego zakładu zaowocowała jeszcze remontem organów w kościele parafialnym w Różance (1935) oraz gruntowną przebudową 25-głosowych organów firmy Schlag & Söhne w kościele parafialnym w Lewinie Kłodzkim (1938). Ponadto firma sprawowała stałą opiekę organmistrzowską (poza Lewinem i Kudową) nad instrumentami w kościołach w Droszkowie i Skrzynce.

From the end of the 1920s, the famous Gebrüder Rieger factory from Karniów made its presence in the Kłodzko region, thus referring to the rich tradition of organ-building contacts between the Czech Lands and the Kłodzko region. In 1927, the company built a 12-voice instrument for the convent of the Elizabethan Sisters in Kudowa-Zdrój. The activity of the Karniów company, which lasted until 1945, also resulted in the renovation of the organ in the parish church in Różanka (1935) and a thorough reconstruction of the 25-voice organ of the Schlag & Söhne company in the parish church in Lewin Kłodzki (1938). In addition, the company took care of the organ builders (apart from Lewin and Kudowa) over the instruments in the churches in Droszków and Skrzynka.

Słowa kluczowe | Key Words

Organy; ziemia kłodzka; Gebrüder Rieger; Karniów; Kudowa-Zdrój; Lewin Kłodzki
Organs; Kłodzko Land; Gebrüder Rieger; Karniów; Kudowa-Zdrój; Lewin Kłodzki

Przełom XIX i XX stulecia był okresem największego rozkwitu budownictwa organowego w dawnym hrabstwie kłodzkim.¹ Większość organów została wówczas skonstruowana lub przebudowana przez rodzimy warsztat Josepha i Franza Luxów z Łądka-Zdroju. Katalog tej firmy obejmuje 81 opusów, z których jedynie kilka wybudowano poza ziemią kłodzką. Dużą aktywność przejawiała także fabryka Schlag & Söhne ze Świdnicy. Jej dziełem była budowa lub prze-

1 Andrzej PRASAŁ, *Zarys historii budownictwa organowego na ziemi kłodzkiej*, w: Aneta MAREK (red.), *Ziemia kłodzka w kulturze, architekturze, przyrodzie*, Pelplin 2020, s. 68–73.

budowa ponad 30 instrumentów. Po zamknięciu świdnickiej fabryki w 1923 r. oraz zakończeniu działalności przez warsztat *Lux* w 1926 r. coraz więcej zleceń w hrabstwie, głównie na prace remontowe czy przebudowy, otrzymywały firmy: *Berschdorf* z Nysy i *Sauer* z Frankfurtu n. Odrą. Od końca lat dwudziestych XX stulecia swoją skromną obecność na ziemi kłodzkiej zaznaczyła także słynna fabryka *Gebrüder Rieger* z Karniowa, nawiązując tym samym do bogatych tradycji organmistrzowskich kontaktów pomiędzy Czechami a ziemią kłodzką.

Prezentując działalność firmy *Gebrüder Rieger* na ziemi kłodzkiej autor oparł się głównie na informacjach zawartych w opublikowanych dotychczas pracach historycznych (w tym własnych badaniach źródłowych w tym zakresie) oraz lokalnej prasie. Opisów instrumentów dokonano w oparciu o przeprowadzone przez autora badania terenowo-inwentaryzacyjne. Odtworzenie dokładnych dziejów organów braci Riegerów na ziemi kłodzkiej sprawiło trudności. Zachowane nieliczne źródła przyniosły jedynie szczątkowe informacje na temat opisywanych instrumentów. Kwerendy przeprowadzone w archiwach państwowych i kościelnych nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Archiwalia dotyczące organów podzieliły prawdopodobnie tragiczne losy innych tego typu dokumentów, które w okresie II wojny światowej uległy bądź zniszczeniu, bądź rozproszaniu. Jedynym *antidotum* na dotychczasowe „milczenie źródła” jest jednak konsekwentne i wytrwałe gromadzenie, weryfikowanie i publikowanie wszelkich danych. I właśnie w ten nurt działań wpisuje się niniejsza publikacja.

1. Czescy organmistrzowie na ziemi kłodzkiej

Udokumentowane początki działalności czeskich organmistrzów na ziemi kłodzkiej sięgają XVI w.² Już na przełomie 1580 i 1581 r. odnotowana została w Bystrzycy Kłodzkiej obecność, urodzonego w Jáchymovie, organmistrza Stefana Kocha. Pomiędzy Bożym Narodzeniem a ostatkami wyremontował i rozbudował on organy w kościele parafialnym. Ponadto wyposażył instrument m.in. w efekt świergotu ptaków (*Vogelgesang*). Jako zapłatę otrzymał w sumie 100 kop groszy, w tym 75 kop w gotówce. Organmistrz oszukał jednak parafię, gdyż zniszczył i ukradł wiele piszczałek.

Warto wspomnieć, że pod koniec XVII w. w Bystrzycy Kłodzkiej osiedlił się pochodzący z Moraw Johannes Antonius Krásný. Jego dziełem były organy dla kościoła pielgrzymkowego w Wambierzcach.

Okres wzmożonej działalności czeskich organmistrzów na ziemi kłodzkiej przypadł na przełom XVIII i XIX stulecia. Dużą aktywność przejawiał tu organmistrzowski ród Welzelów z Králík. W 1747 r. nowe organy dla kościoła w Krosnowicach wybudował Mathäus Welzel. W 1819 r. instrument ten remontował wnuk budowniczego – Ignaz. W latach 1756–1759 Kaspar Welzel wybudował nowe organy w Słupcu. Z kolei w 1774 r. nowe organy dla kościoła w Niemojowie wybudował Karl Welzel. W 1776 r. kościół w Domaszkwie wzbogacił

2 Idem, *Czescy organmistrzowie na ziemi kłodzkiej*, „Zeszyty Muzeum Ziemi Kłodzkiej” 2015, nr 13, s. 87–104.

się o instrument skonstruowany przez innego, także pochodzącego z Králík, organmistrza – Josefa Streussela. Rozpoczął on również budowę organów w Żelaźnie. Z kolei na terenie powiatu bystrzyckiego działał z powodzeniem Johann Kuttler z Vidnavy. Jego dziełem były organy w: Gorzanowie, Idzikowie, Jodłowie, Międzylesiu, Nowej Wsi, Marcinkowie, Roztokach, Różance, Strachocinie, Wilkanowie.

Na szczególną uwagę zasługują organy w kościele filialnym w Jaworku, ponieważ są one jednym z nielicznych, prawie oryginalnie zachowanych instrumentów czeskiej proweniencji. Wybudował je w 1803 r. Jan Jiří Španěl z miejscowości Rokytnice v Orlických horách.

Mimo że przełom XIX i XX w., jak już wspomniano, przyniósł największy rozkwit budownictwa organowego na ziemi kłodzkiej, w okresie tym nie odnotowujemy działalności czeskich organmistrzów. Wpływ na to miała prawdopodobnie ówczesna sytuacja ekonomiczno-polityczna. Po przejściu hrabstwa kłodzkiego przez Prusy w 1742 r. kraina ta pozostawała wprawdzie osobnym tworem państwowym, lecz podporządkowana została wrocławskiej kamerze wojenno-skarbowej. Od 1818 r. zaczął funkcjonować nowy podział administracyjny. Integrował on ostatecznie obszar hrabstwa z resztą ziem pruskich. Jedną z konsekwencji tych reform było gospodarze ukierunkowanie na północ. Także na gruncie kościelnym władze pruskie starały się ograniczyć kontakty z Pragą. Dopiero pod koniec lat dwudziestych minionego stulecia rozpoczęła swoją działalność na ziemi kłodzkiej fabryka braci Riegerów, należąca do najbardziej znanych europejskich wytwórni organów.

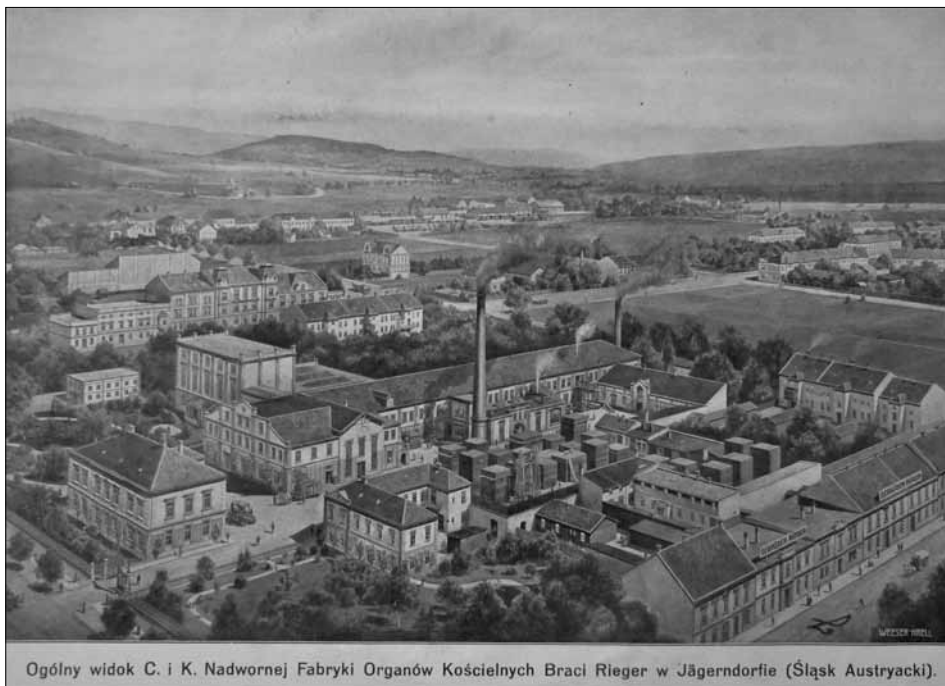
2. Firma *Gebrüder Rieger*

Początki firmy sięgają 1844 r., kiedy to Franz Rieger (1812–1885) założył w Karniowie (Krnov, niem. Jägerndorf) warsztat organmistrzowski.³ W ciągu niespełna trzydziestu lat wybudował 32 instrumenty. W 1873 r. firmę przejęli jego dwaj synowie – Otto Anton (1847–1903) i Gustav (1848–1905). Zaprezentowany w tym samym roku na wystawie światowej w Wiedniu instrument (oznaczony jako opus 1) zyskał najwyższe laury i zapoczątkował tym samym historię firmy *Gebrüder Rieger*. W 1878 r. kolejne dwa instrumenty (opus 40 i 41) otrzymały złote medale na wystawie światowej w Paryżu, co przyniosło firmie nie tylko rozgłos, ale i liczne zamówienia. W 1879 r. bracia Riegerowie zakupili w Karniowie dużą parcelę, na której wybudowali nowy zakład z nowoczesnym

3 Opracowano na podstawie: Wanda FALK, *Firma Gebrüder Rieger – historia i znaczenie w rozwoju europejskiego budownictwa organowego, na podstawie unikalnego katalogu i materiałów reklamowych firmy*, w: Julian GEMBALSKI (red.), *Organy na Śląsku II*, Katowice 2000, s. 209–226; Peter TARLINSKI, *Rieger*, w: Lothar Hoffmann-Erbrecht (Hrsg.), *Schlesisches Musiklexikon*, Augsburg 2001, s. 618–619; Franciszek KOENIG, *Organy katedry gliwickiej*, Gliwice 2008, s. 106–112; Hermann FISCHER – Uwe PAPE, *Rieger*, w: Uwe Pape – Wolfram Hackel – Christhard Kirchner (Hrsg.), *Lexikon norddeutscher Orgelbauer*, Bd. 4: Berlin, Brandenburg und Umgebung einschließlich Mecklenburg-Vorpommern, Berlin 2017, s. 445–447; Franciszek KOENIG, *Budownictwo organowe na Górnym Śląsku od połowy XIX w. do roku 1945. Ewolucja rozwiązań konstrukcyjnych i estetyki brzmieniowej na przykładzie instrumentów w kościołach diecezji gliwickiej*, Opole 2019, s. 288–292.

parkiem maszynowym i osobnymi pomieszczeniami do poszczególnych etapów produkcji organów (gdzie klient mógł m.in. przetestować wstępnie zintonowany instrument). W fabryce było wówczas zatrudnionych ok. 60 osób. W jej pobliżu powstały budynki mieszkalne dla pracowników i ich rodzin, którym zapewniono nawet opiekę lekarską.

Za swoją działalność Otto Anton Rieger otrzymał wysokie odznaczenia papieskie i cesarskie, a firma uzyskała prestiżowy tytuł „Nadwornego dostawcy” (*Kaiserlicher Hoflieferant*), co zapoczątkowało okres jej wielkiego rozkwitu. Do końca 1903 r. w fabryce powstały 1072 instrumenty. Najwięcej, bo aż 626, wybudowanych zostało na Węgrzech, a to dzięki otwartej w 1890 r. filii fabryki w Budapeszcie. Organy braci Riegerów charakteryzowały się mocnym i przyjemnym brzmieniem, zgodną z duchem czasu dyspozycją, lekko działającą trakturą i wiatrownicami stożkowymi, dobrze prezentującym się prospektem i precyzyjnym wykonaniem.

II. 1. Fabryka Gebrüder Rieger w Karniowie (zbiory własne)

W 1904 r. firmę przejął Otto Rieger (1880–1920) – syn Otto Antona. Za jego kierownictwa powstało ok. 1000 instrumentów. Największe 116-głosowe organy wybudowane zostały w 1913 r. dla *Konzerthaus* w Wiedniu. Do niezaprzeczalnych atutów firmy *Gebrüder Rieger* należały wówczas: dobra organizacja produkcji i nośna reklama, używanie solidnych i trwałych materiałów, dobra

intonacja, dostosowanie instrumentów do potrzeb liturgii, prosta konstrukcja, wcześniejszy montaż instrumentu w zakładzie oraz niska cena.

Po bezpotomnej śmierci Otto Riegera w 1920 r. kierownictwo firmy objął Josef Glatter-Götz (1880–1948). W 1924 r. wykupił ją, zachowując dawną nazwę. W 1926 r. firma utworzyła nowy zakład produkcyjny w miejscowości Mokre-Kolonia (niem. Mocker). Wieś ta położona była niecałe 7 km od głównej siedziby wytwórni, ale już na terytorium ówczesnych Niemiec. Pozwalało to uniknąć opłat celnych przy sprowadzaniu instrumentów z Karniowa, który od 1918 r. znajdował się w granicach Czechosłowacji. Zakład w Mokrem-Kolonii prosperował aż do 1945 r., kiedy to spłonął w wyniku działań wojennych.

W 1936 r. udziałowcami firmy zostali dwaj synowie Josefa Glatter-Götza – Egon (1911–1940) i Josef junior (1914–1989). W latach 1920–1945 w fabryce skonstruowano kolejne tysiąc organów.

Łączna liczba instrumentów wybudowanych do 1945 r. przez firmę *Gebrüder Rieger* wyniosła 3016. Organy te trafiły do większości krajów europejskich, ale także do Argentyny, Meksyku, Palestyny, Turcji. Dzięki tak dużej liczbie instrumentów fabryka *Gebrüder Rieger* na stałe zapisała się w historii budownictwa organowego w XIX i XX w. Firma wyróżniała się solidnością i różnorodnością projektów (w ofercie było kilkadziesiąt typów dyspozycji), użyciem najlepszych materiałów i krótkim czasem wykonania instrumentów. Zarzucano jej jednak daleko idącą schematyczność dyspozycji i stosowanie jednakowych rozwiązań technicznych. Instrumenty wykonywane były w sposób niemal taśmowy, bez próby stworzenia oryginalnych dzieł. Zyskały one jednak popularność z powodu miękkiego, romantycznego brzmienia, dostosowania do celów liturgicznych oraz przystępnej ceny.

Po II wojnie światowej zakłady w Budapeszcie i Karniowie jako mienie niemieckie przeszły pod zarząd państwowy. W 1948 r. fabryka w Karniowie została upaństwowiona. W tym samym roku został znacjonalizowany także warsztat organmistrzowski Josepha Klossa w Karniowie. Następnie obie firmy zostały połączone pod nazwą *Rieger-Kloss*. Zakład ten zakończył swoją działalność w 2015 r.

Natomiast w 1946 r. Josef Glatter-Götz junior założył w Schwarzach w Austrii firmę *Rieger Orgelbau*, która do dziś kontynuuje tradycje organmistrzowskie fabryki *Gebrüder Rieger*.

3. Realizacje firmy *Gebrüder Rieger* na ziemi kłodzkiej

Swoją aktywność w dawnym hrabstwie kłodzkim fabryka organowa *Gebrüder Rieger* rozpoczęła w 1927 r. instalacją niewielkich organów w klasztorze sióstr elżbietanek w Kudowie-Zdroju.⁴ Trwająca do 1945 r. działalność karniowskiego zakładu zaowocowała jeszcze remontem organów w kościele parafialnym w Różance (1935) oraz gruntowną przebudową organów w kościele parafialnym w Lewinie Kłodzkim (1938). Ponadto firma sprawowała stałą opiekę or-

4 A. PRASAŁ, *Czescy organmistrzowie*, s. 95–97.

ganmistrzowską (poza Lewinem i Kudową) nad instrumentami w kościołach w Droszkowie i Skrzynce. Poniżej omówione zostaną dwie najważniejsze prace – zrealizowane dla klasztoru sióstr elżbietanek w Kudowie-Zdroju oraz kościoła parafialnego w Lewinie.

3.1. Kudowa-Zdrój – kaplica sióstr elżbietanek

Największą żeńską wspólnotą życia konsekrowanego na Śląsku pruskim było założone w Nysie w 1842 r. Zgromadzenie Szarych Sióstr św. Elżbiety. W 1908 r. elżbietanki wzniosły w Kudowie-Zdroju nowy klasztor zwany *Marienheim*⁵. W konwencie było osiem sióstr, które prowadziły dom czasowy dla 200 kuracjuszy i rozaczały nad potrzebującymi opiekę ambulatoryjną. Po II wojnie światowej placówka została przejęta przez polskie zakonnice.

Przy klasztorze wzniesiono obszerną (mogącą pomieścić ponad 100 osób) kaplicę ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa według projektu Paula Blaua z Lewina Kłodzkiego.⁶ Jej poświęcenie nastąpiło 9 czerwca 1908 r. Uroczystościom przewodniczył wielki dziekan ks. Wilhelm Hohaus z Bystrzycy Kłodzkiej przy licznych udziale duchowieństwa, sióstr zakonnych, władz samorządowych, kuracjuszy oraz mieszkańców.

Początkowo kaplica dysponowała fisharmonią ufundowaną przez Egmonta von Tielscha – właściciela fabryki porcelany w Wałbrzychu, a zarazem posiadacza majątku ziemskiego w Cermnej.⁷ W 1927 r. fabryka *Gebrüder Rieger* wybudowała niewielkie organy oznaczone jako opus 2270 firmy.⁸ Do 1945 r. firma ta sprawowała stałą opiekę nad instrumentem. Po II wojnie światowej poważniejszy remont organów został przeprowadzony w 1983 r. Jego wykonawcą była firma *Szczerbaniak* z Łodzi. Zainstalowano wówczas elektryczny napęd miechu.

Instrument posiada 12 głosów (11 realnych i jedną transmisję) rozdzielonych na dwa manualy i pedał. Traktura rejestrów i gry jest pneumatyczna. Stół gry wbudowany został w prawą część obudowy (organista ma ołtarz po lewej stronie). Piszczalki ustawione są na wiatrownicach typu stożkowego. Sekcja brzmieniowa II manualu zamknięto w szafie ekspresyjnej (żaluzji). We wnętrzu instrumentu znajduje się miech magazynowy (pierwotnie z pojedynczym podawaczem o napędzie nożnym). Powietrze dostarcza dmuchawa elektryczna firmy *Laukhuff*. Warto nadmienić, że od początku w prospekcje znajdowały się piszczałki cynkowe. Dyspozycja głosowa organów przedstawia się następująco:

5 Józef MANDZIUK, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 3 (czasy nowożytne), cz. 4 (1914–1945), Warszawa 2010, s. 201.

6 „Der Gebirgsbote [dalej: GB] 1908, nr 48.

7 Ibidem.

8 A. PRASAŁ, *Czescy organmistrzowie*, s. 95–96.

Il. 2. Kudowa-Zdrój, kaplica sióstr elżbietanek – widok na organy, 2014 r. (fot. A. Prasał)

Manuał I C-f³	Manuał II C-f³	Pedał C-d¹
Principal 8' Dolce 8' Hohlflöte 8' Oktave 4'	Liebl. Gedackt 16' Vox cölestis 8' Gemshorn 8' Gamba 8' Flöte dolce 4' Sesquialtera 2 fach	Subbas 16' Cello 8' (trans. gł. Gamba)
Połączenia: Suboktav Koppel II-I, Superoktav Koppel II-I, Manual Koppel II-I, Pedal Koppel I, Pedal Koppel II Rejestry zbiorowe: Piano, Forte, Tutti Urządzenia dodatkowe: Rollschweller (włącznik), Rollschweller (wskaźnik) Urządzenia nożne: Rollschweller (wałek), Schweller II. M. (pedał)		

3.2. Lewin Kłodzki – katolicki kościół parafialny

Pierwsza informacja o kościele parafialnym w Lewinie Kłodzkim pochodzi już z 1340 r.⁹ W 1576 r. drewniana świątynia zastąpiona została murowaną, którą w latach 1697–1699 gruntownie przebudowano w stylu barokowym. W 1714 r. odnowiono fasadę kościoła, a w 1729 r. wybudowano dwukondygnacyjną przybudówkę przy prezbiterium, mieszczącą w przyziemiu zakrystię, a na piętrze oratorium.

Kościół w Lewinie był jednym z pierwszych na ziemi kłodzkiej, w których zabrzmiały organy (był to najprawdopodobniej pozytyw). Wzmianka o ich istnieniu pojawiła się już w 1631 r. w dokumencie wizytacyjnym dziekana Hieronymusa Kecka.¹⁰ Wiadomo, że w 1735 r. świątynia wzbogaciła się o nowy niewielki instrument.¹¹ Pod koniec XVIII w. ozdobiono jego prospekt¹². W 1805 r. organy te remontował Johann Lieser z Ząbkowic Śląskich.¹³

W październiku 1884 r. stan instrumentu był tak zły, że miejscowy zarząd kościelny (w związku z planowanym gruntownym remontem kościoła) podjął decyzję o wybudowaniu nowego. Prace powierzono fabryce *Schlag & Söhne* ze Świdnicy, która zobowiązała się do odkupienia starych organów za cenę zaledwie 40 marek.¹⁴ W kwietniu 1885 r. przedłożony przez świdnicką firmę projekt i kosztorys uzyskał akceptację rządu pruskiego (sprawował on patronat nad kościołem).¹⁵ W maju 1885 r. zadecydowano jeszcze o powiększeniu sekcji brzmieniowej pedału z trzech do czterech głosów poprzez dodanie drugiego rejestru szesnastostopowego.¹⁶ Podwyższyło to wartość kontraktu o 410 marek. Jednocześnie firma zobowiązała się dokonać montażu organów do 1 listopada 1885 r.

Budowa instrumentu ukończona została pod koniec października 1885 r.¹⁷ Organy zabrzmiały po raz pierwszy podczas Uroczystości Wszystkich Świętych.¹⁸ Całkowity koszt inwestycji wyniósł 7836 marek.¹⁹ Kwotę 5224 marek przekazał ze swoich funduszy ks. proboszcz Anton May, resztę dotował rząd pruski. Nie dziwi więc fakt, że w notce prasowej podkreślono, że: „*To piękne dzieło jest nie*

9 Wilhelm MADER, *Chronik der Stadt Lewin*, Lewin 1903; Stanisław CHOMIAK – Wiesław MRÓZ (red.), *Schematyzm diecezji świdnickiej*, Świdnica 2019, s. 298–301.

10 Andrzej PRASAŁ, *Zarys historii budownictwa organowego na ziemi kłodzkiej*, w: Aneta Marek (red.), *Ziemia kłodzka w kulturze, architekturze, przyrodzie*, Pelplin 2020, s. 60.

11 Joseph KÖGLER, *Die Chroniken der Grafschaft Glatz*, Bd. 1: *Die Stadt- und Pfarreichroniken von Lewin – Mittelwalde – Wünschelburg – Neurode – Wilhelmstahl*, Hrsg. Dieter Pohl, Modautal 1992, s. 48.

12 W. MADER, *Chronik der Stadt Lewin*, s. 41.

13 Ibidem, s. 100.

14 GB 1884, nr 87.

15 GB 1885, nr 29.

16 GB 1885, nr 41–42.

17 GB 1885, nr 87.

18 GB 1885, nr 88.

19 W. MADER, *Chronik der Stadt Lewin*, s. 102.

*tylko wspaniałą ozdobą kościoła, ale także doskonałym pomnikiem zmysłu dobroczynności naszego przewielebnego proboszcza.*²⁰

Il. 3. Lewin Kłodzki, kościół parafialny – widok na organy, ok. 1944 r. (Archiwum Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wniebowzięcia NMP w Kłodzku)

Oficjalnego odbioru organów dokonał 17 listopada 1885 r. Adolph Greulich – kapelmistrz katedry wrocławskiej i królewski rewizor organowy.²¹ Zarówno on, jak i obecni podczas odbioru lokalni nauczyciele (zarazem organiści i chórmistrzowie), wyrazili się z wielkim uznaniem o dziele świdnickiej firmy. Instrument posiadał 21 głosów rozdzielonych na dwa manuały i pedał, dwie kopulacje (połączenia) oraz rejestr zbiorczy (*Collectivtritt für das volle Werk*). Organy miały mechaniczną trakturę gry. Wyposażone zostały w system wiatrownic rejestrowych z wiszącymi zaworami klapowymi otwieranymi popychaczami sterowanymi zbiorczymi listwami (*Kegelladensystem mit hängenden Ventilen*). Stół gry był wolno stojący.

Niestety już zimą 1887 r. instrument odmówił posłuszeństwa.²² Usterki traktury utrudniały grę na górnej klawiaturze, a całkowicie uniemożliwiały wykorzystanie dolnego manuału. Przyczyną poważnej niesprawności organów miały być wpływy temperatury i górski klimat Lewina.

20 GB 1885, nr 88: „Das schöne Werk ist nicht nur eine ausgezeichnete Zierde der Kirche, sondern auch ein vorzügliches Denkmal des Wohlthätigkeitssinnes unseres hochverehrten Pfarrers”.

21 GB 1885, nr 93.

22 Ibidem.

Z całą pewnością instrument poddawany był w kolejnych latach różnego rodzaju pracom remontowym. Świadczy o tym m.in. koncert zorganizowany przez chór parafialny w niedzielę 11 grudnia 1921 r., z którego dochód (678 marek) przekazano na specjalny fundusz organowy (*Orgelreparaturfonds*).²³

W 1937 r., po zakończeniu renowacji wnętrza świątyni, podjęto decyzję o gruntownej przebudowie organów. Warto w tym miejscu przytoczyć fragment notki prasowej przybliżającej okoliczności tego przedsięwzięcia: „Z powodu niekorzystnych warunków akustycznych organy były już niewystarczające dla tej wspaniałej świątyni, zarówno pod względem technicznym, jak i brzmieniowym. Ekspertyza profesora gimnazjalnego Hoffbauera ze Stójkowa k. Łądka, emerytowanego państwowego radcy muzycznego dla Górnego Śląska, za konieczną uznała odpowiednią przebudowę. Realizacja tego projektu była możliwa dzięki temu, że rząd jako patron z pełnym zrozumieniem i życzliwością zadeklarował pokryć część kosztów.”²⁴

Przebudowę organów powierzono fabryce *Gebrüder Rieger* z siedzibą w Mokrem. Była to jej pierwsza tak poważna realizacja na terenie dawnego hrabstwa kłodzkiego. Firma *Rieger* wybudowała de facto nowy instrument z wykorzystaniem dotychczasowej obudowy oraz znacznej części piszczałek drewnianych i metalowych (po dokonaniu odpowiednich modyfikacji). Ponadto zmieniono dyspozycję głosową (m.in. poprzez dodanie głosów językowych) oraz trakturę na pneumatyczną, a także zastosowano wiatrownice stożkowe. Zainstalowano także nowy stół gry.

Organy oznaczone jako opus 2871 zabrzmiały po raz pierwszy podczas Pasterki w 1938 r. Jak podawano w notce prasowej: „Na szczególne podkreślenie zasługuje piękny dźwięk organów, który wyraża się zarówno w poszczególnych głosach, jak i w pełnym ich brzmieniu. Organy te są obecnie prawdziwą ozdobą i dziełem sztuki naszego kościoła. [...] Jest to pierwsze większe dzieło tej firmy w hrabstwie, którą szczęśliwie wybrał zarząd kościelny. Należy sobie życzyć, by chciała ona jeszcze bardziej zaprezentować się w naszej ojcowiznie, co uda jej się bez jakichkolwiek trudności dzięki solidnej i uczciwej pracy. Fakt, że *Gebr. Rieger* jest sprawnie funkcjonującą firmą organmistrzowską – jednym z największych katolickich warsztatów organmistrzowskich Niemiec – i spełnia wszystkie wymagania, zostało także docenione przez rząd poprzez zwiększenie zamówień. Dzięki swoim wspaniałym dziełom zyskała już sławę na całym świecie. Zarówno parafii, jak i firmie należą się gratulacje za tę udaną pracę.”²⁵

23 GB 1921, nr 291.

24 „*Arnestusblatt* 1939, nr 3, s. 39: „Infolge der ungünstigen akustischen Verhältnisse reichte die Orgel weder spieltechnisch noch klanglich für das prächtige Gotteshaus mehr aus. Ein Gutachten des Herrn Studienrats Hoffbauer in Olbersdorf bei Landeck, staatlicher Musikberater für Oberschlesien i.R. legte den notwendigen und zweckentsprechenden Umbau dar. Die Durchführung dieses Projektes war dadurch möglich, daß sich die Regierung als Patron in verständnisvoller und entgegenkommender Weise bereit erklärte, einen Teil der Kosten beizusteuern”.

25 Ibidem: „Besonders zu betonen ist die Klangschönheit der Orgel, die sich in den Einzelstimmen wie im vollen Werke äußert. Diese Orgel bedeutet nun wirklich eine Zierde und ein Kunstwerk unseres Gotteshauses. (...) Sie ist das erste größere Werk dieser Firma in der Grafschaft, mit der der Kirchnvorstand eine glückliche Wahl getroffen hat. Es wäre zu wünschen, daß sie sich in unserer Heimat weiter einführen möchte, was ihr ohne weiteres mit ihrer gediegenen Arbeit und realen Arbeit gelingen

Il. 4. Lewin Kłodzki, kościół parafialny – stół gry z sygnaturą budowniczego, 2019 r. (fot. A. Prasał)

Przed 1945 r. stałą opiekę nad organami sprawowała firma *Gebrüder Rieger*. Po II wojnie światowej przy instrumencie nie prowadzono poważniejszych remontów. Dopiero w 2008 r. pierwszy etap prac konserwatorskich powierzono firmie *Nawrot z Wronek*.²⁶ W latach 2014–2015 remont instrumentu prowadził już zakład organmistrzowski Adama Wolańskiego z Lubania.²⁷ Rewaloryzację prospektu wykonała *Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki Jolanta Dudala z Nysy*. Ostatni etap prac, w latach 2017–2018, przeprowadziła także firma *Wolański*²⁸. Organom przywrócono pełną sprawność techniczną i brzmieniową. Dokonano pełnej rewaloryzacji wszystkich elementów instrumentu. Uzupełniono braki w obsadzie sześciu głosów oraz w całości zrekonstruowano rejestry: Mixtur 3–5

wird. Daß Gebr. Rieger eine leistungsfähige Orgelbaufirma ist – eine der größten katholischen Orgelbauanstalten Deutschlands – und allen Ansprüchen gerecht wird, ist auch von der Regierung durch größere Aufträge anerkannt worden. Durch ihre prächtigen Werke hat sie sich bereits in aller Welt einen guten Ruf erworben. Sowohl die Kirchengemeinde wie die Firma ist zu diesem wohlgelungenen Werke zu beglückwünschen.

26 Piotr DĘBSKI, *Zabytkowe instrumentarium organowe diecezji legnickiej. Prace konserwatorskie i rekonstrukcyjne w latach 2000–2015*, „Musica Ecclesiastica” 2016, nr 11, s. 63.

27 Ibidem, s. 64.

28 Lewin Kłodzki, *Koncertowy instrument bez organisty*, „Gość Świdnicki” 2017, nr 47, s. II.

fach, Ital. Prinzipal 4', Quintflöte 2 2/3'. Ponadto zainstalowano nową dmuchawę elektryczną. Koncert inauguracyjny, w ramach Dolnośląskiego Festiwalu Muzycznego, wykonał 7 lipca 2018 r. niemiecki organista Jürgen Benkö.²⁹

Zachowany do dziś instrument posiada 25 głosów (22 głosy realne i trzy transmisje) rozdzielonych na dwa manuały i pedały³⁰. Piszczalki w liczbie ok. 1400 ustawione są na wiatrownicach stożkowych. Traktura rejestrów i gry jest pneumatyczna. Sekcja brzmieniowa *Oberwerku* zamknięta została w szafie ekspresyjnej (żaluzji). Powietrze dostarcza miech magazynowy podłączony do dmuchawy elektrycznej. Stół gry jest wolno stojący (organista siedzi przodem do ołtarza). Dyspozycja głosowa instrumentu przedstawia się następująco:

Manuał I C-g ³	Manuał II C-g ³	Pedał C-f'
Bourdon 16' Prinzipal 8' Gedackt 8' Salizional 8' Oktave 4' Spitzflöte 4' Gemsquinte 2 2/3' Oktave 2' Mixtur 3-5× Trompete 8'	Geigenprinzipal 8' Portunalflöte 8' Gamba 8' Ital. Prinzipal 4' Quintflöte 2 2/3' Cornett 3× Oboe 8'	Prinzipalbass 16' Zartbass 16' (trans. gł. Subbas) Subbas 16' Gedackt 8' (trans. z I m.) Oktavbass 8' Choralbass 4' Oktave 2' (trans. z I m.) Posaune 16'
Połączenia: I 4', II 16', II 4', II/I 16', II/I 4', II/I 8', II/P 8', I/P 8'		
Rejestry zbiorowe: P, MF, F, T, Fr. Komb 1, Fr. Komb 2		
Urządzenia dodatkowe: Trem. II, Handreg ab, Zungen ab, Crescendo (wskaźnik)		
Urządzenia nożne: Cresc.-delesc. (wałek), Walze ab, Schweller II Man. (pedał)		

Zakończenie

Przedstawione w powyższym tekście materiały pozwoliły na odtworzenie działalności firmy *Gebrüder Rieger* na ziemi kłodzkiej. Aktywność tego zakładu po raz kolejny potwierdza fakt, że budownictwo organowe w dawnym hrabstwie kłodzkim znajdowało się pod wpływem różnorodnych czynników, a jednym z nich było przenikanie się tradycji czeskich i niemieckich.

Zachowane na terenie ziemi kłodzkiej dwa instrumenty firmy *Gebrüder Rieger* stanowią przykład typowych dla tej fabryki rozwiązań technicznych. Firma bazowała tu na ogólnie przyjętych i sprawdzonych wzorcach. Podstawą brzmienia opisywanych instrumentów jest duża ilość głosów ośmiostopowych, a analiza

29 <https://swidnica.gosc.pl/doc/4862549.W-Berlinie-i-w-Lewinie>, 2 V 2021.

30 Ludwig BURGEMEISTER, *Der Orgelbau in Schlesien*, Frankfurt am Main 1973², s. 320 – błędnie podaje, że organy zostały wybudowane w 1936 r. i posiadają 30 głosów; A. PRASAŁ, *Czeszy organmistrzowie*, s. 96–97.

dyspozycji ukazuje estetykę o cechach romantycznych, choć w organach kościoła parafialnego w Lewinie Kłodzkim widać już delikatne wpływy *Orgelbewegung*. Właściwości muzyczne omawianych organów porównać można, w ogólnym zarysie, do większości powstających ówczesnie instrumentów, zwłaszcza dla potrzeb liturgii. Na instrumentach tych można jednak bez przeszkód wykonywać cały wachlarz kompozycji organowych, o czym świadczą odbywające się w Lewinie Kłodzkim od 2017 r. koncerty i recitale organowe w ramach Dolnośląskiego Festiwalu Muzycznego. Jak słusznie zauważa Piotr Matoga: *„Popularność i jakość instrumentów, jakie przez wiele dziesiątków lat wychodziły z warsztatów firmy Rieger, nie trzeba dziś nikomu udowadniać [...] To właśnie ta firma, stosując metody fabryczne bez uszczerbku dla walorów technicznych, brzmieniowych i wizualnych, umożliwiła zakup pełnowartościowych organów wielu kościołom, nie tylko zamożnym, gdzie stawiała dzieła monumentalne, sławione później w protokołach odbiorczych i materiałach reklamowych, lecz także tym dysponującym szczupłymi funduszami, dokąd trafiały instrumenty mniejsze i skromniejsze, zawsze jednak cechujące się solidnym wykonaniem, pięknym brzmieniem oraz starannie zaprojektowanymi prospektami”³¹.*

Autor | Author

Andrzej Prasall

Uniwersytet Opolski
Instytut Historii
Katedra Muzykologii
ul. Strzelców Bytomskich 2
45-084 Opole
prasall@o2.pl

dr Andrzej Prasall (* 1976), historyk Kościoła związany z Pracownią Badań Naukowych Diecezjalnego Instytutu Muzyki Kościelnej w Opolu (obecnie jako jej kierownik), adiunkt w Katedrze Muzykologii Uniwersytetu Opolskiego, organista w kościele św. Michała Archanioła w Bystrzycy Kłodzkiej. Zainteresowania naukowo-badawcze koncentruje na dziejach muzyki kościelnej na terenie dawnego hrabstwa kłodzkiego oraz historii budownictwa organowego na Dolnym Śląsku. Opublikował ponad pięćdziesiąt artykułów naukowych i cztery książki. Członek Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych i Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego.

---

31 Piotr MATOGA, Działalność firmy Rieger na terenie Prowincji pw. Matki Bożej Anielskiej Zakonu Franciszkanów-Reformatów, w: Grzegorz POŹNIAK (red.), Śląskie organy V, Opole 2017, s. 15.

Summary

The activities of the organ building company Gebrüder Rieger from Karniów in the Kłodzko region

Since the late 1920s the famous company Gebrüder Rieger from Karniów started its activities in the Kłodzko region, thereby reviving the rich tradition of contacts between organ builders from Czech lands and the Kłodzko region. In 1927 the company built a 12-stops organ for the Monastery of the Sisters of Saint Elisabeth (Grey Nuns) in Kudowa-Zdrój. The activities of the Karniów-based company lasted until 1945 and also resulted in the renovation of the parish organ in Różanka (1935) as well as the thorough refurbishment of the 25-stops organ built by the company Schlag & Söhne in the parish church in Lewin Kłodzki (1938). Moreover the organ building company exercised permanent professional supervision over the instruments in the churches of Droszków and Skrzyńka.

materiálové statě

Fotografia kolejowa jako materiał do badań życia codziennego w aspekcie historii kultury materialnej.

ALEKSANDRA GIEŁDOŃ-PASZEK
– WITOLD JACYKÓW

Streszczenie | Abstract

Cykl poświęcony kolejom autorstwa Witolda Jacykova jest znakomitym materiałem do różnorodnych badań, dotyczących współczesnego społeczeństwa, a także ikonosfery dworcowej, która jest odbiciem współczesnej rzeczywistości. Informują one zarówno o kondycji infrastruktury dworcowej, statusu społecznego podróżnych, jak i są inspiracją do snucia bardziej osobistych narracji. Oprócz tego posiadają w sobie ogromne pokłady wartości plastycznych, co jest cechą zdjęć Jacykova, nawet gdy wydają się być one skoncentrowane na celach dokumentacyjnych. Tworzy to nowy, ciekawy typ reportażu artystycznego, który w ostatnich latach coraz częściej uprawia twórca.

Railway photography as a material for the study of everyday life in the aspect of the history of material culture.

The cycle devoted to railways by Witold Jacykow is excellent material for a variety of people research on contemporary society, as well as the station's iconosphere a reflection of contemporary reality. They inform both about the condition of the infrastructure, the social status of travelers, and are an inspiration to weave a more personal one narration. In addition, they have huge layers of plastic values, which is a feature Jacykow's photos, even when they seem to be focused on documentation purposes. This creates a new, interesting type of artistic reportage, which has become more and more common in recent years it is cultivated by the creator.

Słowa kluczowa | Key Words

Witold Jacyków; cykl kolejowy; fotografia; reportaż; dworzec
Witold Jacyków; railway cycle; photography; reportage; station

---

O tym, że fotografia jest ogromnym archiwum źródłowym do badań nad historią kultury materialnej nie trzeba nikogo przekonywać. Dotyczy to również fotografii artystycznej, a ściślej pewnych jej nurtów, dostarczających wielu informacji historykom kultury materialnej. Do takich kreacji artystycznych można zaliczyć

rozpatrywany w niniejszym tekście cykl kolejowy.¹ Był on już przedmiotem wcześniejszych analiz, dokonywanych jednak pod innym kątem, powrócił po kilku latach w odmiennym kontekście interpretacyjnym, o czym zadecydowała nie tylko ciągle rozrastająca się kolekcja zdjęć z różnych dworców, ale przede wszystkim zawarty w nim potencjał umożliwiający odkrywanie na nowo pewnych znaczeń. Fotografie te utrwalają bowiem wszystko to, co możemy łączyć z kondycją człowieka w podróży, podróżą samą i tym wszystkim, co stanowi jej relewantny znak ikoniczny – czyli przestrzeniami dworców, taborem kolejowym, wreszcie pejzażem widzianym zza okna mknącego pociągu. Komponenty fotografii wspomnianego cyklu, pojmowane jako komunikaty, odsyłają nas do wielorakich płaszczyzn odbioru – historycznej, socjologicznej, psychologicznej dotyczącej zarówno tłumy, jak i jednostki, społeczno – gospodarczej, antropologicznej i jeszcze wielu innych. Każdy z tych obszarów może być interesującym polem badawczym². Ikonosfera zawarta w tych pracach wiele mówi o statusie człowieka i samego dworca jako istotnego miejsca, z którym wielu ludzi ma do czynienia na co dzień w kontekście potransformacyjnych przemian. Mówi też wiele o społeczeństwie uwiecznionym na fotografiach, reprezentowanym przez poszczególnych, anonimowych bohaterów tych prac. Gillian Rose, amerykańska przedstawicielka studiów nad kulturą wizualną, określa ten aspekt badań nad wizualnością jako modalność społeczną i odnosi ją do obszarów: wytwarzania, samego obrazu i odbioru³. Jakichkolwiek byśmy jednak narzędzi interpretacyjnych nie używali do analizy tych fotografii, nie należy tracić z pola widzenia ich prymarnych wartości plastycznych, jak i powodów, które stały u podstaw ich powstania. Fotografie te bowiem zostały stworzone przede wszystkim jako artystyczny zapis oglądanego świata, do minimum redukując zabiegi kreacyjne, a do maximum wykorzystując naturalny potencjał fotografowanych miejsc. Z pozycji odbiorcy trudno jednak jest ocenić, czy to, że mimowolnie stają się *quasi* reportażem było również zamiarem ich autora.

Warto w tym miejscu zadać więc pytanie, czy cykl poświęcony szeroko rozumianej podróży można nazwać fotografią reportażową, posługując się kla-

-
- 1 Cykl ten, ciągle kontynuowany przez Witolda Jacykova, fragmentarycznie pokazywany był na różnych wystawach i i przy ich okazji przybierał nazwy: *Jazda*, *Pociągi*, *Ballady kolejowe*.
  - 2 Na temat cyklu kolejowego artysty autorka niniejszego tekstu wypowiedziała się dwukrotnie, każdorazowo ujmując problem z nieco innego punktu widzenia. Tekst *Homo viator*, towarzyszący wystawie prac W. Jacykova w 2011 roku w Galerii B&B w Bielsku-Białej, poświęcony był kondycji człowieka w podróży. Z kolei w 2015 tekst *Praktyczne zastosowanie metody interpretacji materiałów wizualnych wg Gillian Rose w analizie cyklu fotograficznego Witolda Jacykova „Jazda“*, jak sama nazwa wskazuje, był próbą zastosowania metody opracowanej przez amerykańską badaczkę do analizy fotografii artysty. Aleksandra GIEŁDON-PASZEK, *Praktyczne zastosowanie metody interpretacji materiałów wizualnych wg Gillian Rose w analizie cyklu fotograficznego Witolda Jacykova „Jazda“* [w:] *Obraz — między realnością a wirtualnością, refleksją a praktyką artystyczną*, red. Dariusz Rymar – Witold Jacyków, Katowice 2015, s. 108–117.
  - 3 Patrz: Gillian ROSE, *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością*, tłum. E. Klekot, Warszawa 2010. Badania i metoda opracowana przez G. Rose wpisują się w bardzo nośny i popularny nurt badawczy Visual Culture Study, łączący aspekty antropologiczne, socjologiczne i z zakresu krytyki sztuki oraz neuropercpcji i neuroestetyki.

sycznymi definicjami tego gatunku? Z definicji bowiem celem takiej fotografii jest uchwycenie pewnej sytuacji, zdarzenia, procesu społecznego, w takim momencie i w taki sposób, aby ten przekaz pełnił rolę nośnego komunikatu: tu i teraz. Autor tego komunikatu – fotograf, nie powinien ingerować w zdarzenie⁴. Nieuchronnie rodzi to odniesienie do fenomenu tzw. „decydującego momentu”, zdefiniowanego przez Henri’ego Cartier-Bressona, czyli intuicyjnego wycucia przez robiącego zdjęcie chwili, gdy należy nacisnąć spust migawki, aby uchwycić coś, co już nigdy się nie powtórzy, a co ma decydujący wpływ na przebieg rzeczywistych wydarzeń. Ale czy dzieje się to tylko intuicyjne? Intuicyjność z definicji zakłada pewien brak racjonalnej kontroli, poddanie się przecuciu, błyskowi świadomości. W oczywisty sposób zawiesza to komponowanie obrazu, co z kolei jest warunkiem *sine qua non* aktu twórczego.

Cartier – Bresson formułował swoje poglądy na temat „decydującego momentu” (*le moment décisif*) w latach 50., kiedy technika fotografowania, głównie aparatem Leica o standardowym obiektywie 50 mm, nie dorównywała dzisiejszym możliwościom, choć i tak pozwalała wtedy na wykonywanie szybkich zdjęć ulicznych, co było przełomem. Fotograf miał już za sobą mariaż z surrealistami i etap kreacyjnej fotografii utrzymanej w tym duchu, udział w etnograficznych eksploracjach w Meksyku i w wojnie domowej w Hiszpanii. Tam kształtował się jego pogląd na fotografię. W 1946 roku wraz z Robertem Capą, Davidem Seymourem i Georgiem Rodgerem zakłada agencję fotografii prasowej Magnum. Wydana w roku 1952 publikacja *Images à la sauvette*, składającej się z 126 fotografii i tekstu, była nie tylko teoretyczną wykładnią poglądów Cartier-Bressona, dotyczących nowego nurtu w fotografii, ale opowiedzeniem się za zupełnie nową filozofią tego medium.⁵ Można w niej przeczytać takie oto zdanie: „Dla mnie fotografia polega na równoczesnym, błyskawicznym poznaniu, z jednej strony – wewnętrznego znaczenia faktu a z drugiej strony – ściślejszej i bezwzględnej kompozycji optycznie ujmowalnego świata form, który ów fakt wyraża.”⁶ Uderza tutaj pewna wewnętrzna sprzeczność – czy można w ułamku sekundy zakomponować kadr? W swojej publikacji na temat historii fotografii Wolfgang Kemp wyjaśnia ten fenomen teorią surrealistów (wszak Cartier – Bresson to właśnie z nimi zaczynał swą fotograficzną karierę) odwołującą się do spontanicznego odczucia plastycznych rytmów i poznania wewnętrznego treści faktów⁷. Ta wygodna, aczkolwiek nie do końca przekonująca formuła zasadza się na intuicji, która, choć nie jest to wyartykułowane *expressis verbis*, nie jest tylko metafizycznym przeblyskiem, ale też kwestią doświadczenia. Można wyobrazić sobie reportażystę – amatora, któremu bez-

4 <https://www.snaphub.pl/fotografia-reportazowa-co-to-takiego/120096> (dostęp: 1.07.2020)

5 Henri CARTIER-BRESSON, *Images à la sauvette*, Paris 1952.

6 W oryginale ten fragment brzmi: „*Une photographie est pour moi la reconnaissance simultanée, dans une fraction de seconde, d’une part de la signification d’un fait, et de l’autre d’une organisation rigoureuse des formes perçues visuellement qui expriment ce fait*”, il ne reprend pas vraiment à son compte l’idée d’“instant décisif”. Podaje za: Wolfgang KEMP, *Historia fotografii. Od Daguerre’a do Gursky’ego*, tłum. Mariusz Bryl, Kraków 2014, s. 92.

7 *Tamże*, s. 93.

błędnie udaje się uchwycić osławiony „decydujący moment”, ale bardziej na zasadzie szczęśliwego trafu. Profesjonalny reporter pozostaje w stanie ciągłej czujności i intuicyjnie wie, jak cały proces „łapania” momentu wygląda, co nie oznacza, że potrafi go przewidzieć. Na tym chyba polega fenomen fotografii reportażowej. Współcześnie jednak, przy dobrodziejstwach fotografii cyfrowej i szybkospustowych migawek, możliwościach robienia zdjęć seryjnych idea ta w pewnym sensie się zdewałowowała w porównaniu z czasami, gdy Cartier – Bresson ogłaszał światu swoje tezy. Czy zatem nie doświadczamy pewnej erozji tego, co klasycznie definiuje się jako fotografię reportażową? A może raczej jej pojęcie winno być poszerzone również o nieśpiesznie kolekcjonowane zapisy współczesnej ikonosfery, ożywiane realną, rejestrowaną przez fotoreportera aktywnością ludzką, które także układają się w wiele mówiącą narrację o naszej rzeczywistości? Pytanie wydaje się retoryczne.

Odnosząc te rozważania do analizowanego tu cyklu fotografii kolejowych przywołajmy zatem jeszcze raz dylemat, czy cykle dworcowe są fotografią reportażową? Wydaje się, o czym już niegdyś pisano⁸, że jest to połączenie opisu świata z kreacją artystyczną, sprowadzającą się do wycucia kompozycji, kadru, barwy. Zauważalne jest tu myślenie obrazem, co wynika prawdopodobnie z na poły wrodzonej wrażliwości plastycznej, jak i z profesjonalnego wykształcenia autora w tym zakresie. Odnosi się wrażenie, że przy wyborze obiektu do zdjęcia, owego „decydującego momentu” – posługując się nomenklaturą Cartier-Bressona, w równym stopniu decydują: intuicja wrażliwego plastycznie oka, jak i interesująca sytuacja. Widoczne jest to niemal we wszystkich pracach, co czyni te zdjęcia rozpoznawalnymi. Stwarza styl tej fotografii. Nie sposób jednak pominąć kontekstu społecznego w omawianych pracach. Taki był również cykl *Kutry*, seria poświęcona karuzelom, cyrkom i innym przybytkom jarmarcznej rozrywki i nade wszystko opisywany cykl kolejowy. Co zatem mówią nam o naszej współczesności kolejowe zdjęcia?

We wszystkich wspomnianych pracach można dostrzec wyraźnie rysujący się aspekt człowieka w zmienionej lub zmieniającej się rzeczywistości, informujący o kondycji ludzi (anonimowych bohaterach tych fotografii), infrastruktury gospodarczej, architektonicznej, technicznej, wraz z całą ikonosferą post transformacyjnej współczesności, ograniczonej głównie do Polski, choć pojawiają się widoki dworców czeskich i słowackich). Można też „kolejowe” prace artysty podzielić na te, które skupiają się na ludziach i na całkiem obszerny zestaw, dający pojęcie o współczesnym kolejnictwie. Do tej drugiej grupy zaliczyć należy rejestrację wnętrz i budynków dworcowych, a także parku maszynowego. Bohaterem tego cyklu jest zatem dworzec ze swoją bazą techniczną, zapleczem i ożywiający go ludzie, których pozycję społeczną można odczytać z ich stroju, sprzętu, którym się posługują, sposobu zachowania, relacji z drugim człowiekiem.

8 Patrz: A. GIEŁDON-PASZEK, *Kutry. Fotografia Witolda Jacykowa* [w:] *W kręgu sztuki*, red. A. Giełdoń – Paszek, Katowice 2009.

Badania nad społecznym konstruowaniem przestrzeni stanowią poważny nurt współczesnej socjologii. Dotyczy to także takich miejsc jak dworce. Instruktywna może być tu publikacja Beaty M. Kowalczyk, *Tajemnica dworca Tokio. Społeczne konstruowanie przestrzeni we współczesnej Japonii*.⁹ Autorka przytacza między innymi imponujący stan badań nad socjologicznym fenomenem dworca, a zwłaszcza dworca w Tokio, który doczekał się już nazwy własnej *Sakariba*¹⁰. Ma on swoją stronę internetową, spory stan badań (autorka wspomnianej publikacji prowadziła tam przez trzy lata swoje badania terenowe), stał się wizytówką przemian zachodzących w Japonii. Kowalczyk przywołuje w swej pracy dwa pojęcia *emic* i *etic*, czyli analizę dokonywaną z perspektywy osoby żyjącej w danej społeczności (*emic*) – bardziej subiektywną; i kogoś z zewnątrz (*etic*) – kto nie należy do danego porządku etniczno-kulturowego. I choć we wspomnianym tekście chodzi o zderzenie dwóch cywilizacji, odnosząc je do fotografii cyklu kolejowego mamy wrażenie, że są one rejestracją kogoś, kto dobrze zna dworce i fenomen podróży, a zarazem dystansuje się. Jest więc *emic* i *etic* zarazem. Autor zdjęć dużo podróżuje, a nawet na potrzeby cyklu wręcz te podróże prowokował. Jak wytrawny reportażysta wsłuchuje się w ludzkie opowieści, wytrwale ludziom przygląda, wciąga w rozmowę. I to właśnie na problematyce ludzi w przestrzeni dworca skupia się przede wszystkim uwaga twórcy fotografii. Czasem ich tłem jest budownictwo dworcowe, które dla historyków architektury jest autonomicznym polem badawczym. Wszędzie jednak tam, gdzie się pojawia, wiele mówi o współczesnym stanie (głównie polskich) kolei.

Architekturę dworcową, która narodziła się w wieku XIX wraz z rozwojem kolei żelaznych można podzielić na nurt historyzujący oraz ten nawiązujący mniej lub bardziej nieśmiało do tzw. architektury inżynierskiej, stosującej nowoczesne konstrukcje żeliwne (często ukrywane w kostiumie historyzującej fasady). Wraz z triumfem modernizmu w architekturze XX wieku nowoczesność zaczyna manifestować się także w budownictwie dworcowym. Budowle historyzujące wypierane są przez nowoczesne. Powierzchniowo rozumiany modernizm, ograniczający się do stosowania prefabrykowanych płyt betonowych, odkrywaniu konstrukcji zagościł szczególnie w polskiej architekturze dworcowej czasów PRL-u. Zdarzały się i takie perełki jak brutalistyczny dworzec w Katowicach, ale jego historia dobitnie pokazuje, jak obeszła się z nim potransformacyjna rzeczywistość.

Polskie dworce XXI wieku to wszechobecny styl galeryjno – postmodernistyczny. Prowadzi to do pewnej unifikacji przestrzeni dworca, ale tylko w wielkich miastach. Na prowincji stare dworce obumierają. Są zbyt drogie w utrzymaniu, stają się siedliskiem bezdomnych. Dworce odarte ze świetności, niemodernizowane, popadające w ruinę artysta fotografuje równie często jak te nowoczesne i zaludnione przepływająca masą ludzką. Ludzie trwający na

9 Beata M. KOWALCZYK, *Tajemnica dworca Tokio. Społeczne konstruowanie przestrzeni we współczesnej Japonii*, Kraków 2019.

10 Sakariba to po japońsku dworzec, jednak w przypadku dworca tokijskiego określenie to stało się już nazwą własną.

opuszczonych dworcach wydają się biedniejsi, bardziej samotni niż pasażerowie wielkomięjskich i nowoczesnych. A może to tylko sugestia? Zniszczona infrastruktura – ławki i żeliwne barierki, pokryte odchodzącą płatami farbą, nierówny asfalt ze stojącymi kałużami wody są dowodem permanentnego niedoinwestowania kolei. Kontrastują z nimi dowody modernizacji dworców wielkomięjskich w postaci ruchomych schodów, elektronicznych zegarów dworcowych, wind dla niepełnosprawnych, migoczących ledowym światłem tablic informacyjnych, automatycznych kas. Kontrastem są także nowoczesne lokomotywy. Wykorzystano tu ich kolorystyczny potencjał i zestawiono go z zimno-burą kolorystyką dworcowej biedy. Ta „bieda” jest jednak znacznie bardziej malownicza. Mamy na fotografiach dworzec stołeczny – schludny i zadbane, ale z punktu widzenia abstrakcyjnych wartości wizualnych jest on znacznie mniej ciekawy niż zniszczony goczałkowicki, żywiecki, augustowski czy odnowiona perełka architektury w Bielsku – Białej. Od historyzmu do high-tech.

No i są jeszcze graffiti. Graffiti dworcowe doczekały się także odrębnej gałęzi analiz w ramach badań nad wizualnością. Są nie tylko tubą informacyjną różnych subkultur (na przykład kibicowskiej), wyrazem społecznych postulatów i frustracji, ale mimowolnie przyczyniły się do sformułowania pewnej, określonej estetyki, wykorzystywanej w profesjonalnym projektowaniu graficznym¹¹. Ich autorzy tworzą pewną mikrospołeczność, która rządzi się własnymi rytuałami. Są wszędzie – na wszystkich dworcach świata. Graffiti dworcowe odróżnia styl pisma i przekaz w zależności od regionu geograficznego, ale chyba wspólne są mechanizmy rządzące anonimowymi twórcami, które nakazują im je sporządzać. Ten obyczaj i to, że jako użytkownicy dworców oswoiliśmy się już z widokiem zapisanych sprayem przestrzeni czy to w Goczałkowicach, czy w Rzymie, jest widowym znakiem unifikującym naszej współczesności. Ta unifikacja to także wszechobecne reklamy Coca-Coli, soków Cappy, Nescafe, azjatyckiego jedzenia, również uwiecznione na fotografiach kolejowych.

Duża część fotografii poświęcona jest taborowi kolejowemu. Wiele z tych prac można traktować jako autonomiczne kompozycje plastyczne o niemal abstrakcyjnej wymowie. Tutaj też najbardziej uderzająca jest niejednokrotnie ich uroda kolorystyczna. Zdjęcia te reprezentują wartość plastyczną same w sobie. Odnosząc je jednak do modalności społecznej (by użyć kategorii Gillian Rose¹²) informują nas one o postępującej modernizacji, ale też ciągle jeszcze funkcjonującej nędzy regionalnego taboru. Mamy do czynienia z wielością przewoźników – o tym wszyscy wiemy, ale dopiero zestawienie różnych logotypów firm przewozowych uświadamia nam to w pełni. Logotypy te, dla kogoś obeznanego z projektowaniem graficznym, to kolejne pole do analiz trendów projektowych, właściwości barwnych, dobrej lub złej plastycznie identyfikacji wizualnej.

11 Pionierami wykorzystywania graffiti w projektowaniu graficznym byli artyści związani z Cranbrook Academy, zwłaszcza Ed Fella.

12 G. ROSE, *Interpretacja...*, op. cit.

Najważniejszym komponentem opowieści o kolei, jak już wspomniano, są ludzie. O nich te prace mówią najwięcej. Są w różnym wieku, reprezentują odmienny status społeczny. Mamy i studentów, i przedstawiciele subkultury militarnej; outsiderów i przeciętnych, niczym nie wyróżniających się obywateli. Bogatych (jak wiele o zamożności człowieka może powiedzieć walizka) i biednych. Starych i młodych, a nawet niemowlęta. Autor w tym przypadku nie szuka decydującego momentu, ale zdarza się, że wybiera z tłumu swoiste *curiosita*, jak chłopaka w byle jakim ubraniu, ze zwiniętym kundelkiem na kolanach i reklamówką Baty („Ubieramy świat w buty”). Właściciel reklamówki sam nosi zniszczone obuwie sportowe. Są dziewczyny – ładne i brzydkie, w strojach wyzywających i codziennych. Analizując fryzury i stroje można wiele powiedzieć o panującej modzie, wręcz datować te zdjęcia. Domyślamy się kto jedzie do pracy, kto na uczelnię, kogo obowiązuje *dress code*. Zwraca uwagę seria zdjęć ze studentami/ kursantami na ćwiczeniach terenowych z filmowania. Ta mikro seria wpisuje się w epicką opowieść o zajęciach ludzi na dworcu.

Na ogół ludzie czekają, jak to na dworcu. Stoją, trwają, rozmawiają, lecz najczęściej nie z sobą, tylko [...] przez komórkę, często drogą i nowoczesną. Do rangi symbolu urasta tutaj zdezelowany telefon dworcowy na żetony – nikomu niepotrzebny relikwinię minionych czasów, uwieczniony na jednej fotografii. Jadący pociągiem albo śpią, trwają w zamyśleniu, albo są aktywni. Sam autor też robi sobie ćwiczenia z aktywności i podczas podróży tworzy serię zdjęć „na temat”: bagaże, sen, ręce, obsługa pociągu i jej czynności, obsługa techniczna dworca, zachowania ludzi podczas jazdy, buty, pierścionki, kolory paznokci, jedzenie, napoje, odbicia w szybie, widok zza szyby z pozycji peronu, gorące powitania/ pożegnania, itp. Odnosi się wrażenie, że coś zafrapowało obserwatora i postanowił zrobić małą fotograficzną sondę, ujawniając różnorodność zaobserwowanego gatunku. Ale czyż nie tak zachowujemy się w podróży?

Oddzielny mikro temat w cyklu kolejowym to obsługa pociągu i atmosfera dworca. Mamy zatem dworcowego fryzjera, czujemy niemal zapach zapach dworcowego baru, czy kawy instant rozlewanej do papierowych kubków przez obsługę kelnerską *Inter city*. Widzimy kolejarzy przy pracy. Szczególnie frapujące jest zdjęcie, na którym pojawia się kolejarz dający sygnał do odjazdu pociągu. To jest jak Bressonowski decydujący moment. Wszystko za ułamek sekundy się zmieni. Pasażer pozostanie zadany na łaskę przemieszczającej się maszyny. Za moment nie będzie już w tym samym punkcie, ani w tym samym czasie.

Oświetlony kolorowym blaskiem wielkowiejski dworzec wygląda pięknie, bajkowo. Można ulec iluzji lepszego, innego świata. Ukazany w świetle dnia, prezentuje się znacznie gorzej. Podobnie kasy biletowe, sprzedające bilety – przepustki do innego miejsca, lepszego, pozwalającego odciąć się od dotychczasowej biedy. Może jednak jest wręcz odwrotnie? Ile ludzi na dworcu, tyle osobistych narracji, pobudzających fantazję obserwatora. Sam dworzec i podróż to inspirująca epopeja, z uwzględnieniem różnych aspektów i kontekstów, ale też w perspektywie metanarracji mająca znaczenie symboliczne. Zmieniające się pory roku i pejzaże za oknem wyznaczają dwie zmienne życia człowieka –

przestrzeń i czas. Podróż staje się metaforą życia, nieustannym zmierzaniem z punktu do punktu.

Strój, typy fizjonomii, obyczaje dworcowe, infrastruktura dworców wiele mówią o regionie geograficznym – bez wątpienia jesteřmy w Europie řrodkowej, w kraju řredniozamořnym, z nieciekawą przeszłostí gospodarczą, o aspiracjach dorównania krajom wysokorozwiniętym. Co rusz wyłania się z tych opowieści bieda, siermiężność, ale z pozycji *emic*, jest czymś swojskim i rozpoznanym. Czy takie było założenie towarzyszące powstaniu fotografii? Czy miały nam opowiedzieć obiektywnie o rzeczywistości „tu i teraz”, czy może raczej mamy tu do czynienia z swoją własną narracją dworcową? Przyglądając się ludziom, autor próbował określić ich hipotetyczne życiorysy, ukazać paradoksy współczesnego życia, niepowtarzalność zdumiewających sytuacji – tu najbliżej dotykając tego, co Bresson nazwał „decydującym momentem”. Czynił to, co rusz ulegając pokusie komponowania, uchwycenia oglądanej rzeczywistości także jako zespołu form pozostających z sobą w określonych relacjach? Takie spojrzenie pozwala bowiem zobaczyć zwykłą rzeczywistość inaczej. Na tym polega moc twórczego kreowania řwiata.

Ludzie i miejsca utwaleni na zdjęciach to niewymazywalni řwiadkowie zmieniającej się kultury materialnej w nieuchronnym procesie historycznych zmian.

Autoři/Authors

Aleksandra Giełdoń-Paszek

Instytut Nauk o Sztuce
Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. Bankowa 11
40-007 Katowice
olce@poczta.onet.pl

Witold Jacyków

Instytut Sztuk Plastycznych
Uniwersytet Śląski
ul. Bielska 62
43-400 Cieszyn
witold.jacykow@us.edu.pl

dr hab. Aleksandra Giełdoń-Paszek, prof. UŚ, (* 1961), historička umění, habilitovaná doktorka v oboru věd o umění, profesorka na Slezské univerzitě v Katowicích a na Akademii výtvarných umění v Katowicích. Autorka a editorka knih a řady vědeckých článků z oblasti historie umění a umělecké didaktiky. Je také autorkou recenzí a kritických esejí z oblasti současného umění a pomezí výtvarného umění a dalších oblastí kultury.

prof. dr hab. Witold Jacyków (*1954) fotograf, pedagog, malíř. Působí na Institutu výtvarných umění Slezské univerzity v Katowicích. Je téř profesorem

filmového umění, recenzent propagačních programů v oblasti fotografie a filmu. Oblasti fotografických zájmů: Fotografie, portrét, pouliční fotografie, všechny vizuálně inspirativní jevy. Je spolueditor a účastník vědeckých monografií „*Obraz – mezi realitou a virtualitou, reflexí a uměleckou praxí*“, „*Zahrada – místo kultivace nebo symbol*“, „*Dokument a umělecká tvorba jako doplňkové formy reprezentace reality*“ nebo „*(Re) interpretace – mezi tvůrčí praxí a diskurzem*“. Provádí výstavní a popularizační činnost v oblasti fotografie.

Wykaz zdjęć

Dworzec podmiejski w Gdyni 2015 r.

Dworzec w Bielsku-Białej 2014 r.

Dworzec w Czechowiczach-Dziedzicach 2008 r.

Dworzec w Czeskim Cieszynie 2016 r.

Dworzec w Katowicach 2013 r.

Dworzec w Katowicach 2014 r.

Dworzec w Katowicach 2018 r.

Dworzec w Katowicach

Dworzec w Ruzomberku 2010 r.

Dworzec w Suwałkach 2006 r.

Dworzec w Žylinie 2006 r.

Dworzec w Żywcu 2011r.

recenze

Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství. (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií, Praha, Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2020, 694 s., 2. vydání (1. vydání v Nakladatelství Lidové noviny).*

Petr Čornej nedávno ohlásil ve své knize o Janu Žižkovi odchod z prostředí institucionalizované vědy, což jak se zdá, může být činem vsutku osvobozujícím. V novém vydání své dobře přijímané a dávno již vyprodané knihy *Světla a stíny husitství*, tak nejde o vědecký průlom, protože texty v podstatě korespondují s předchozím vydáním, ale o vyslyšení poptávky odborné i širší veřejnosti. Kniha, kterou Martin Čapský před lety zhodnotil jako „*cenné svědectví o dynamice výzkumu*“,¹ tak nyní vychází nejen jako brožovaný tisk, ale rovněž jako e-kniha lépe dostupná současným čtenářům.

Na počátku třetího decennia 21. století je Petr Čornej znám široké veřejnosti zřejmě nejvíce jako jeden z autorů populárních učebnic *Dějiny zemí Koruny české*,² pamětníkům přelomového roku 1989 svojí vynikající monografií *Tajemství českých kronik*,³ všem zájemcům o husitskou epochu dvěma svazky vydanými v řadě *Velkých dějin zemí Koruny české*⁴ a naposledy svým osudovým dílem věnovaným Janu Žižkovi.⁵ Vedle syntetizujících prací, jejichž výčet se neomezuje na zmínované tituly zde uvedené,⁶ P. Čornej vždy pokračoval v detailním analytickém výzkumu zahrnujícím poměrně širokou oblast od prosopograficky pojatých studií, historické sémantiky, přes detailní práci s narativními prameny po témata spadající do kategorie druhý život či paměť a také do oblasti historiografie. Nejedná se ani o jeho jediný sborník tohoto typu.⁷ Studie v knize publikované původně vyšly jako samostatné texty v devadesátých letech minulého století a v první dekádě nového milénia.⁸ Nejde přitom o náhodný konvolut, ale o systematicky utvořený soubor poskytující náročnějšímu čtenáři vhled do autorovy dílny a jejím prostřednictvím do rozličných světů českého pozdního středověku

1 Martin ČAPSKÝ, *Studia Mediaevalia Bohemica* 3, 2011, s. 332 recenze původního vydání: Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství. (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011.

2 *Dějiny zemí Koruny české* I., ed. Petr Čornej, Praha – Litomyšl 1993 (a další vydání); *Dějiny zemí Koruny české* II., edd. Pavel Bělina – Jiří Pokorný, Praha – Litomyšl 1993 (a další vydání) s kapitolou Petra Čorneje věnovanou polistopadovému vývoji v Československu. P. Čornej se ovšem podílel i na obdobném projektu *Dějiny evropské civilizace* I. – II., Praha – Litomyšl 1995 (a další vydání) a dále spolupracoval i přímo na učebnicích pro střední školy.

3 Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 1987 (2. vydání 2003).

4 Petr Čornej, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000; TÝŽ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české VI. 1437–1526*, Praha – Litomyšl 2007.

5 TÝŽ, *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*, Praha – Litomyšl 2019.

6 Srov. <https://www.databazeknih.cz/autori/petr-cornej-9916>, cit. 1. 6. 2021.

7 Srov. Petr ČORNEJ, *Husitství a husité*, Praha 2019.

8 Srov. TÝŽ, *Světla a stíny husitství*, Praha 2020, s. 609–612.

(mikrosvěta města, imaginárních světů chiliastů i kronikářů, světa kultury doby husitské, světa středověké češtiny či světa husitství oživeného v moderní době).

Knih je stejně jako při prvním vydání strukturována do pěti, resp. čtyř hlav (Místo úvodu, Husitská revoluce, Kultura a jazyk husitské epochy, Od revoluce k stavovskému státu, Druhý život husitství) a dvaceti čtyř kapitol (původně samostatných studií). Srovnáme-li tak její schéma se sborníkem *Husitství a husité* (Pojmy a problémy, V předvečer revolučního výbuchu, Husitská Praha, Král dvojího lidu, Na soudu dějin, V pohledu moderní doby),⁹ vidíme podobnou skladbu zahrnující studie od historicko-sémantické analýzy, přes prosopografická zkoumání, detailní topografie, sondy do různých mikrosvětů, brilantní analýzy dobových narativních pramenů a pozdější historiografie, dešifrace dobových komunikačních kódů i vhledy do historiografie a prezentace husitského dědictví v době moderní a postmoderní i s tím spojené mýtotorby.

U druhého vydání zřejmě není nutné se znovu podrobně věnovat obsahu, a opakovat tak již jednou řečené. Knihy se ve svých recenzích a zprávách nakonec vedle M. Čapského dotkli také Martin Musílek a Tomáš Borovský,¹⁰ jednotlivé studie se staly předmětem reflexe nesčetných odborných prací. Dovolím si proto malé vybočení z běžného úzu odborné recenze a zastavím se u jedné čtenářské recenze věnované původnímu vydání této knihy na portálu Databazeknih.cz. Autor (Finn123) v ní oceňuje Čornejův přístup, jehož role pro komunikaci aktuálních výsledků mediévistického (resp. husitologického) výzkumu široké veřejnosti je v Čechách v podstatě bezkonkurenční. O tom nakonec svědčí i udělená ocenění.¹¹ S uznáním se o P. Čornejovi a jeho dílech vyjadřuje i většina čtenářů sdílejících svůj pohled na internetu. Přesto si anonymní autor recenze (Finn123) klade otázku, zda není takto komplexní prezentace zevrubného analytického výzkumu pro širší veřejnost až příliš podrobná či málo záživná. Doporučuje daný text rozdělit na dvě části, jednu odbornější pro poučené publikum, druhou zahrnující obecně srozumitelnější a „čtivější“ studie určenou širokému okruhu čtenářů.¹² Zastavuji se u tohoto konstatování z toho důvodu, že jde skutečně o pochopitelnou reakci čtenáře-nehistorika. Jsem dalek toho kritizovat autorem zvolenou koncepci, neboť jak se říká, „za profesora Čorneje hovoří jeho činy“, a tedy i jeho vysoká obliba u české veřejnosti. Možná jde o důsledek proměny čtenářského vkusu a obecného rámce čtenářské gramotnosti, kde je současný zájemce o texty z historie zvyklý na vyšší přístupnost a snadnější čtivost předkládaných textů. Petr Čornej je skutečně mediévistou s mimořádným vlivem na širokou veřejnost a může si proto leccos dovolit. Nechci tuto odbočku zakončit lapidárním konstatováním, že si přece může každý z dané knihy přečíst pasáže, které ho zajímají a odpovídají jeho vkusu. Spíše mi šlo o to upozornit na širší

9 TÝŽ, *Husitství a husité*.

10 M. ČAPSKÝ, *Studia Mediaevalia Bohemica* 3, 2011, s. 331–332; Martin MUSÍLEK, *Mediaevalia Historica Bohemica* 14, 2011, č. 1, s. 161–164; Tomáš BOROVSÝ, *Časopis Matice moravské* 132, 2013, č. 1, s. 217–218.

11 Srov. <https://magnesia-litera.cz/kniha/jan-zizka/>, cit. 1. 6. 2021.

12 <https://www.databazeknih.cz/knihy/svetla-a-stiny-husitstvi-73371>, cit. 1. 6. 2021.

souvislosti české medievistiky, která možná veřejnost někdy opomíjí, jindy podceňuje, nebo s ní zkrátka nedostatečně či ne zcela vhodně komunikuje. Na obě Čornejova kompendia by se pak dalo nahlížet i z opačného úhlu, že je dobře, když historik s tak vysokou popularitou dokáže zaujmout v historii negraduovaného čtenáře takto poměrně náročným textem, po němž mnozí možná sáhnou částečně i proto, že si k autorovi již dříve vybuodovali důvěru. Je zřejmě rozumné, že i poznámkový aparát respektuje určité meze, byť by samozřejmě mohl být i řádově rozšířen.

Co napsat na závěr... Kniha *Světla a stíny husitství* není úplnou novinkou a v kontextu Čornejova díla není jedinečná. Pro historika však skýtá nepřeborné množství inspirace v rovině faktografie i postupu (know how) odborné práce, pro informovanou veřejnost jde o důležité doplnění literárního díla Petra Čorneje, z něhož číší upřímná snaha o nepředpojatý přístup k dějinám (proto zde také čteme o „světlech“ a „stínech“) a tím i určitá apriorní sympatie, kterou jeho díla u čtenářů vzbuzují, což pro širší publikum podporuje i autorův přístupný styl, jemuž je vlastní notná dávka pokory a snaha komunikovat i složité skutečnosti co nejsrozumitelněji. Není v Čechách mnoho dalších historiků, kteří by dokázali zkombinovat vysokou erudici se schopností široce sdílet své poznatky. Medievisté se možná v pohledu na Čornejovo dílo vždy neshodnou, ale přes dílčí spory nad teoretickým rámcem, metodologií či P. Čornejem někdy letmo utroušenými výhradami proti postmodernímu světu bychom měli být vděční za osobnost, jejíž hlas nezaniká ani v rostoucí změti více či méně nekvalitní či dokonce ideologicky motivované produkce většiny samozvaných popularizátorů.

Autor | Author

Doc. PhDr. Zdeněk Beran, Ph.D.

Historický ústav
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
zdenek.beran@uhk.cz

Tomáš VELIČKA, *Sepsání – užívání – uchovávání: Panovnické listiny v životě českých královských měst ve středověku, Litoměřice 2018, 223 s., ISBN 978-80-88013-70-9*

Badatelský zájem Mgr. Tomáše Veličky, Ph.D., se zaměřuje jednak na dějiny vedlejších zemí Koruny české, ale svoji pozornost také obrací na prostor českých královských měst doby pozdního středověku. Při sepisování této monografie autor vycházel ze své disertační práce, která byla soustředěna na téma zeměpanských konfirmačních listin pro česká a slezská města do roku 1420. Předkládaná publikace se tedy stává logickým vyústěním jeho badatelské činnosti. Byla vydána pod záštitou Státního oblastního archivu v Litoměřicích roku 2018 jako čtvrtý svazek ediční řady *Edice a studie Státního oblastního archivu v Litoměřicích*. Nosný základ Veličkovi poskytla právě jeho výše zmiňovaná disertační práce, která byla takto upravena a především rozšířena o období let 1420–1526.

Jak sám název napovídá, autorovým záměrem je zachycení souvislého životního cyklu středověkých panovnických listin, expedovaných českým královským městům – tedy nejen objasnění jejich vzniku, ale také přiblížení jejich následného užívání a uchovávání. Tímto způsobem docílil propojení dvou diplomatických prostředí, tedy panovnického a městského. Spojovníkem se v tomto případě stává právě panovnická listina samotná. Badatelskou základnu poskytuje šest vybraných měst v severozápadních Čechách s nadprůměrnou mírou dochování relevantních pramenů, které nabízely faktickou možnost rekonstrukce života listin.

Celý text je dělen do dvou větších celků. První z nich, obsahující druhou a třetí kapitolu, popisuje důvody a samotný vznik zkoumaného typu panovnických písemností určených královským městům v obecném měřítku. Druhá kapitola je rozvrstvena do tří větších úseků. První z nich mapuje období do roku 1310, druhý pak léta 1310–1419 a třetí období popisuje úsek let 1420–1526. Druhý a třetí oddíl je navíc podrobněji dělen podle doby vlády jednotlivých panovníků. Autor třídí panovnické písemnosti do osmi různých skupin (listiny konfirmační, písemnosti fiskální povahy v širším slova smyslu, písemnosti týkající se trhu a obchodu, písemnosti dotýkající se soudních pravomocí města, dokumenty mapující městské zřízení, dále materiály církevních záležitostí, politických věcí a nakonec písemnosti vztahující se k židovské problematice). Autor představuje míru vydávání jednotlivých typů diplomatického materiálu v závislosti na právě zkoumaném období a na politickém významu vybraných královských měst a také si všímá jejich jazykového profilu. Výsledky zkoumání v jednotlivých obdobích jsou prezentovány v přehledných sloupcových diagramech a tabulkách v každé podkapitole. Ty sice výrazně napomáhají k celkovému přehledu a zvýšené orientaci, ale mohou být zavádějící kvůli případné torzovité dochovanosti archiválií. Autor si je tohoto problému vědom, a tudíž se pokouší jeho dopad alespoň částečně mírnit výzkumem případných deperdit, tedy listin již dnes nedochovaných, avšak nepřímo zmíněných v pramenech jiných. Třetí

kapitola představuje hlubší sondu do zřejmě nejobsáhlejší skupiny zkoumaných panovnických písemností – listin potvrzovacích. Její součástí je bližší definice konfirmačních listin, zamyšlení nad jejich vývojem, přesnější typizací a zároveň text popisuje průběh samotného konfirmačního řízení, na jehož základě si lze mnohem přesněji představit celou problematiku a dosah analyzovaného diplomatického materiálu. Třetí kapitola fakticky tvoří jakési přemostění mezi panovnickou a městskou diplomatickou sférou a uzavírá tak první část knihy.

Druhý, o něco obsáhlejší celek, se soustřeďuje přímo na vybraná města. Konkrétně se jedná o Louny, Žatec, Kadaň, Litoměřice, Most a Ústí nad Labem. Nejedná se o zcela náhodný výběr. Představený soubor měst vychází z autorovy předešlé badatelské činnosti, orientované právě na region severozápadních Čech a také kvůli jeho dlouhodobému zájmu o archivy vybraných měst. Celá kapitola se zabývá možnostmi uchování panovnických listin expedovaných královským městům a typizací pramenů k tomu určených. Pro ucelenější představu o situaci daného města je na počátku každé z podkapitol uveden stručný přehled nejdůležitějších dějinných událostí města, které mohly nějakým způsobem podněcovat a ovlivňovat diplomatickou aktivitu panovníka. Zároveň jsou zmiňovány poměry městské kanceláře, která měla samozřejmý přímý vliv na budoucí nakládání s přijatými písemnostmi. Autor v této části zmiňuje konkrétní prameny městské kanceláře, které sloužily k uchovávání přijatých panovnických písemností. Nejčastěji se jedná o kopiáře a formulářové sbírky. Všimá si ale také indorsátních poznámek, přičemž objasňuje jejich vznik a význam pro budoucí využití. V případě, že existují překlady královských listin, neopomíná ani je. U čtyř z šesti měst autor připojuje podkapitolu tzv. „modelových příkladů“, která má za cíl uvést příklady konkrétních královských privilegií a o jejich následném zacházení v městské kanceláři. Celý text je opatřen seznamem zkratk, obrazových příloh, a kromě samozřejmého seznamu použité literatury a pramenů také osobním a místním rejstříkem.

Ke kladům knihy jistě patří její logická struktura a snaha o zachycení života písemnosti i v době jejího uchování, což by nepochybně nemělo být opomíjeným aspektem výzkumu. Ačkoliv je ale snaha o co nejbližší analýzu dané problematiky pochopitelná, byť i žádoucí, autor často sklouzává k přebytečnému drobnohledu a hůře stravitelné popisně analytické formě textu. Přesto je zcela zřejmé, že Veličkův výzkum jednoznačně obohatil téma panovnických písemností vydaných pro potřeby středověkých královských měst a jejich typologii o mnoho nových poznatků, které – zvláště v regionu jím vybraných měst – jistě poslouží budoucím badáním na poli diplomatiky panovnické i městské. Jelikož se jedná o případovou sondu, její závěry nelze generalizovat na celé území Čech, avšak mohou být využity jako srovnávací materiál pro jiná česká středověká města. Je však zcela jasné, že takové srovnávání nemůže být z hlediska časového i obsahového zařazeno do jedné práce. Veličkovy výsledky jistě do budoucna podnítl zájem dalších badatelů na poli městské a panovnické diplomatiky.

Autor | Author**Mgr. Michaela Pavlečková**

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

nám. Svobody 331

500 03 Hradec Králové

michaela.pavleckova@uhk.cz

Richard J. EVANS, *Na obranu historie*, Praha 2019, Argo, 300 s., ISBN 978-80-257-3006-5.

Kniha *Na obranu historie* představuje zvláště pro českého čtenáře, popř. historika, zajímavou paralelu a nové vyjádření ke sporům a otázkám, které rezonovaly českými akademickými kruhy na počátku 20. století, kdy se spolu v tzv. *sporu o smysl českých dějin* střetly přední osobnosti z řad českých filozofů, historiků a politiků. Stejně tak jako tehdy u nás, tak i ve světě opakovaně přicházely vlny otázek a kritických polemik namířených proti „nevědecké“ metodologii historické vědy, jejíž obranu přijal za svůj cíl ne jeden historik. Stejně tak je tomu i v případě knihy britského historika Richarda Evanse, který se snaží historii bránit proti nové vlně hyper-relativismu a skepticismu, který k historické vědě pociťovali čelní představitelé a zastánci postmodernismu.¹ Autor se ale do boje proti skeptikům a kritikům historie jako vědní disciplíny nevydává sám, protože se ve své práci nevěnuje pouze vyvracení cizích názorů a předložených faktů, ale nabízí také bohatou plejádu argumentů a protiargumentů, jejichž autory nejsou pouze britští historikové Edward Hallett Carr a sir Geoffrey Elton, jejichž práce nejčastěji cituje, ale také odborníci z řad filozofů, sociologů a politologů.

Samotný spor nebo též obrana získává nový rozměr prostřednictvím autorova zájmu o vyjádření vývoje a proměny jednotlivých názorů. Možná právě proto kniha *Na obranu historie* představuje důležitý milník na cestě k moderním obranám a teoretickým vymezením historické vědy. Spor o smysl českých dějin² u nás probíhal již od počátku 20. století a postupem času se objevovaly další a další polemiky světoznámých historiků, jako byla například *Obrana historie*³ Marca Blocha nebo práce britských historiků Edwarda Carra⁴ a Geoffreyho Eltona,⁵ popř. Richarda Evanse.⁶ Ani po desetiletích úvah o smyslu a směřování historické vědy není o tento druh historických výzkumů nouze. Nutně se však nemusí jednat o práce, které by se věnovaly čistě obhajobě historikova řemesla, ale spíše o polemiky o správnosti směřování aktuálních výzkumů, o jejich vymezení vůči starším teoriím apod. Jen z našeho domácího prostředí tak můžeme jmenovat například práci Martina Nodla *Na vlnách dějin*,⁷ kde se autor zamýšlí nad proměnou české historiografie posledních dvou desetiletí.

Vraťme se však k dílu Richarda Evanse, který se ve své práci místy vrací až k samotným počátkům historické vědy, aby tak lépe popsal její vývoj a proměny, popř. poukázal také na to, jak byla studována, zkoumána, popisována a čtena v průběhu staletí. Jak sám autor uvádí již v samotném úvodu své práce, tak jeho

1 Richard EVANS, *Na obranu historie*, Praha 2019, s. 207.

2 *Spor o smysl českých dějin*, ed. Miloš HAVELKA, Praha 1995–2006.

3 Marc BLOCH, *Obrana historie, aneb, Historik a jeho řemeslo*, Praha 1967.

4 Edward CARR, *What is History?*, Harmondsworth 1964.

5 Geoffrey ELTON, *The Practice of History*, London 1969.

6 Richard EVANS, *Na obranu historie*, Praha 2019.

7 Martin NODL, *Na vlnách dějin: Minulost, přítomnost a budoucnost českého dějepiscetví*, Praha 2020.

cílem není ani tak zodpovězení otázky: „*Co je to historie?*“, jako spíš: „*Je vůbec možné dělat historii?*“⁸ A právě skrze své odpovědi a vnímání odlišných způsobů nahlížení na dějiny se snaží dokázat, že dějepiscevtví lze před kritiky bránit. Význam a přínos samotného Evansova díla tak nespočívá jen v obraně historické vědy, ale v představení různých způsobů myšlení a nahlížení na dějiny včetně odkrytí řady otázek a metodologických překážek, nad kterými by měl správný badatel uvažovat na své cestě za co nejobektivnějším poznáním minulosti. V tom však nespočívá přínos pouze pro samotnou historickou vědu, ale také pro další humanitní obory, které mohou z těchto metodologických polemik a úvah též čerpat inspiraci pro své vlastní zaměření.

Již zmiňované autorovy záměry se tak odrážejí ve struktuře a obsahu jednotlivých kapitol této knihy, která je rozčleněna do osmi podobně rozsáhlých textů, ve kterých se autor postupně věnuje jednotlivým otázkám, úskalím a metodologickým postupům, se kterými se může historik při své práci setkat, popř. které komentují kritici „*nevědeckosti*“ historické vědy. Mezi zmíněná témata patří například badatelský přístup k samotným dějinám dějepiscevtví a k pochopení jejich proměny v průběhu staletí, vztah mezi dějinami, vědou a morálkou, provázanost historikova řemesla s analyzováním historických faktů, pramenů a diskurzů, ale také vztah mezi věděním, mocí a podobou historických prací nebo o objektivitě a jejich mezích.

Každá kapitola přináší jak vlastní Evansovu snahu o představení a přiblížení daného tématu, popř. problému, tak také argumentační střet nejrůznějších autorů z různých vědních oborů. Autor ale nekonfrontuje pouze názory historiků s odlišnými pohledy filozofů, politologů a sociologů, ale také porovnává různé teorie a historiky mezi sebou a vše doplňuje o kontext jejich vztahů, sporů a závěrů, čímž dává najevo velký nadhled a hlubokou znalost nejen jejich názorů, ale také jejich výzkumů. Výhodou tohoto Evansova postupu je, že na jednu stranu umožňuje značnou provázanost mezi jednotlivými kapitolami, která spočívá v nerozlučnosti jednotlivých aspektů, které jsou nezbytné pro vědeckost historikova řemesla, ale na straně druhé je i nadále možné přistupovat k tématům nezávisle a vnímat je vždy jen jako esej nebo úvahu na samostatné téma. Tato kniha proto může posloužit jako ucelený přehled o metodách historikovy práce, ale také jako zdroj odpovědi v případě, že se vybraný výzkum potýká s konkrétním metodologickým problémem.

Velký přínos této knihy spatřuji především v nadčasovosti, popř. aktuálnosti některých autorových úvah, které nám přibližují nejen spory mezi historiky a dalšími vědci, ale připomíná nám také to, že navzdory snaze o poučení z naší vlastní historie dochází zas a znovu k opakování stejných chyb. A to proto, že se lidé znalí historie většinou nechtějí připravit na nevyhnutelné, ale pouze se tomu chtějí vyhnout. Vedle kladů a pozitivních hodnocení je ale třeba zmínit i některé nedostatky Evansova snažení. Jak sám autor zmiňuje již v úvodu své knihy, tak základní rámce a myšlenky, které analyzuje, interpretuje a konfrontuje s názory světových odborníků, čerpá z knih, jejichž autory byli britští

8 Richard EVANS, *Na obranu historie*, Praha 2019, s. 11.

historikové Edward Hallet Carr a sir Geoffrey Elton. Oba jmenované historiky proto označuje za stěžejní autory přispívající svými zcela odlišnými přístupy ke zkoumané problematice.

Samotný fakt, že oba zmínění historici, a navíc i autor této knihy, jsou Britové, ale může vzbudit dojem, že Richard Evans ve své práci prezentuje pouze „západní“ pohled na zkoumanou problematiku a zcela přehlíží práce dalších vědců ze střední a východní Evropy, Afriky, popř. z Asie. Samozřejmě si zcela uvědomuji, že žádný autor není schopen obsáhnout všechny možnosti, které zkoumaná oblast nabízí, ale na druhou stranu se sám autor v tomto směru nijak nevyjadřuje ke způsobu, podle kterého si vybíral představitele nejrůznějších vědních oborů, kteří se k popisované problematice vyjadřovali. A pro vhodné adepty ani není třeba chodit nijak daleko, protože, jak jsem již zmiňoval v úvodním odstavci této recenze, tak i naše české prostředí nebylo nijak ochuzeno o tento druh debat a polemik o smyslu a podstatě dějin.

Tento fakt by proto mohl vést k dalším možným pokračováním ať už výzkumu samotného Richarda Evanse nebo dalších studií, které by nepřinášely pouze „západní“ nebo čistě „východní“ pohled, nýbrž globální nadhled nad tímto tématem. Dalším možným podnětem ke zvážení může být rozšíření o krátký závěrečný slovník, který by co nejpřehledněji shrnul pojmy, se kterými historická věda pracuje, a jména historiků, kteří stáli u jejich zrodu, popř. významně přispěli k jejich hlubšímu pochopení. Osobně si myslím, že by v takovém případě kniha posloužila nejednomu studentovi historických oborů.

Richard Evans navzdory mým drobným výhradám naplňuje cíle, které si pro svůj výzkum stanovil, a přináší velmi zajímavou a podnětnou studii, která by podle mého názoru měla svým zaměřením upoutat jak začínající studenty historie, tak zkušené vědecké pracovníky. *Na obranu historie* skýtá značný potenciál, který se skrývá právě v jejím využití v rámci vysokoškolských přednášek a seminářů zaměřených nejen na chronologický vývoj historické vědy, ale také na její metodologii a filozofii dějin. Pro běžného čtenáře, který nedisponuje alespoň základním povědomím o historickém pojmosloví a základní problematice historikova řemesla, ale bude tento text nejspíše jen další nudnou a nerosozumitelnou prací bez hlubšího smyslu a praktického užitku.

Autor | Author

Mgr. Miroslav Beneš

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

nám. Svobody 331

500 03 Hradec Králové

miroslav.benes@uhk.cz

Ivo HLOBIL – Milan DOSPĚL (edd.), *Uprostřed Koruny české. Kolektivní monografie NAKI II, Oberon Prostějov 2020, 287 s., ISBN 978-80-907831-0-2*

Vědecká monografie představuje jeden ze tří hlavních výstupů velkoryse koncipovaného projektu „Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550“, jehož další výstupy tvoří rozsáhlá výstava v Muzeu východních Čech a k vydání připravovaný výstavní katalog.¹ Publikace prezentuje výsledky bádání, jež byly předneseny na výstavní konferenci a přesáhly a rozšířily stávající výzkum.² Kromě umělecko-historických témat z architektury, sochařství, malířství, uměleckého řemesla a urbanismu obsahuje monografie příspěvky z historie, archeologie a restaurování; ve svém celku i v dílčím zaměření navažují také na již realizovanou výstavu.³

Určení území východních Čech ve středověku a v raně renesanci představovalo elementární úkol při přípravě projektu. Historický výzkum Ondřeje Felcmana se stal základním východiskem a poskytl orientační rámec umělecko-historickému bádání. Výsledky představil v textech úvodní části výstavy, katalogu a v předložené monografii. Prostor východních Čech konfrontoval ve vztahu k administrativnímu uspořádání státu až do dnešní doby, velice podrobně sledoval územní proměny a jejich další dobové souvislosti v textu i bohaté obrazové příloze.⁴

Kladsko tvořilo součást východních Čech, v historických vztazích jeho roli charakterizoval O. Felcman (viz výše) a v umělecko-historické rovině akcentovala výstava jeho významné postavení četnými cennými zápůjčkami.⁵ Příspěvek Ro-

- 1 Na projektu nazvaném „*Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550, Výzkum, interpretace, prezentace*“ se podílely čtyři instituce – Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Národní památkový ústav, Univerzita Palackého v Olomouci a Ústav dějin umění AV ČR (grant MK na období 2016–2020, NAKI II, č. projektu DG16PO2B003, příjemce a koordinátor projektu Univerzita Palackého v Olomouci). Viz I. Hlobil v úvodní části textu monografie. Zpráva k výstavě Pavel WAISSER, *Uprostřed Koruny české – Kotěřův chrám se středověkým mobiliářem, Helena Dáňová – Markéta Pražáková, Uprostřed Koruny české. Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550*, Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2019, VLH 43, 2020, s. 143–146.
- 2 Konference „*Uprostřed Koruny české – Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550*“ v Muzeu východních Čech v Hradci Králové ve dnech 5. a 6. března 2020 (pořadatel Katedra dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, manažerka projektu Pavla Tresterová, finanční podpora Galerie Kodl, s.r.o., Praha). I. Hlobil, ibidem pozn.1. Výsledky mnohaletého výzkumu obsáhne třísvazkový připravovaný katalog.
- 3 Helena DÁŇOVÁ – Markéta PRAŽÁKOVÁ (eds.), *Uprostřed Koruny české. Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550*. Průvodce výstavou, Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2019, viz Pavel Waisser, pozn. 1.
- 4 Ondřej FELCMAN, *Historické a soudobé geografické vymezení území východních Čech*, s. 13–24. K této problematice odkazují na předchozí autorovu bibliografii. Z geografického a historického postavení východních Čech v centru Zemí Koruny české odvodil Felcman ústřední název *Uprostřed Koruny české* jako hlavní motto, které spojilo tři části projektu a v lapidární podobě vyjádřilo polohu zdejšího teritoria.
- 5 H. DÁŇOVÁ – M. PRAŽÁKOVÁ (eds.), *Uprostřed*, s. 95–109.

mualda Kaczmarka přinesl nový pohled na úlohu rodu von Pannwitz na území Kladska v souvislosti s jeho četnými církevními fundacemi, o nichž poskytují písemné prameny z období 14. a 15. st. poměrně velké množství údajů.⁶ Autor hypoteticky spojil patronát s donacemi významných uměleckých děl. Předpokládal, že von Pannwitzové ovlivnili výběr sochařských artefaktů, což by vypovídalo o jejich vyspělém povědomí o soudobém uměleckém dění. Pieta ze Szalejowa může být oním příkladem aktivního přístupu snad i spojeného s financováním díla (Jan von Pannwitz.) Některé atribuce ve spojení s donátorskou činností von Pannwitz bude nutné dále prověřit, neboť již jedno ze stěžejních děl Trůnící madona na lvech z Krosnowic, jež zaujímá v Kaczmarkově hypotéze důležité místo, se dostala do zdejšího kostela zřejmě až druhotně.⁷ Výstava „Uprostřed Koruny české“ připomněla i jiné významné rytířské rody v Kladsku – Ratoldů a Tschichwitzů, o jejichž velkých uměleckých ambicích vypovídá dochovaný rozměrný epitaf a účast na výstavbě farního kostela v Kladsku.⁸

Stať Ivo Hlobila se soustředila na zajímavý motiv v účesech v gotickém sochařství ve 14. st., na tzv. vlasovou mřížku, jež byla zatím zjištěna na náhrobcích v katedrále sv. Víta v Praze, na tumbě arcibiskupů Arnošta z Pardubic v Kladsku a Přeclava z Pohořelé v katedrále sv. Jana Křtitele ve Vratislavi, na dřevěné soše sv. Jiří v GNM v Norimberku a na soše krále Ludvíka Svatého v Normandii.⁹ Její výskyt je poměrně záhadný a v literatuře nebyl dosud uveden, neumožňuje zatím hlubší interpretaci jak z uměleckého, tak technologického hlediska, ale otevírá zajímavý podnět pro další bádání.¹⁰ Z identifikovaného fondu je většina děl spojena s tvorbou Petra Parlěře, další dvě s ní nesouvisí. Socha Ludvíka Svatého je nejstarším příkladem a naznačuje zřejmě francouzský původ motivu. Vznik náhrobku arcibiskupa Arnošta z Pardubic hledá Hlobil mimo parlěřovskou dílnu a jeho autorství ponechává zatím otevřené.

Výzkum knižního malířství přinesl nová zjištění, jejichž poznatky překračují hranice oboru a naznačují širší historické a umělecko-historické souvislosti. Pavol Černý se zaměřil na analýzu iluminátorské výzdoby proslulého Kodexu Gigas, na 56 nefigurativních ornamentálních iniciál, které se vyznačují vysokou

6 Romuald KACZMAREK, *Rycerski rod von Pannwitz i jego prawdopodobne fundacje artystyczne w Ziemi Klodzkiej w okresie Sredniowiecza*, s. 25–34. Rytíři von Pannwitz obsazovali v církevní hierarchii významné úřady (v Kladsku, ve Vratislavi i Olomouci), udržovali si své důležité společenské postavení po několika generacích a jejich aktivity v Kladsku představují fenomén svého druhu, který nemá ve východních Čechách i z mnoha důvodů analogii (viz absence archiválií i uměleckých děl, specifikum kladského teritoria aj.).

7 H. DÁŇOVÁ – M. PRAŽÁKOVÁ, *Uprostřed*, s. 101, č. k. II. 1. 4, dílo je dnes v Germanisches Nationalmuseum Nürnberg. Kromě této madony uvádí Kaczmarek další díla Madonu s dítětem z kostela sv. Jakuba z Krosnowic, Trůnící madonu s dítětem z kostela sv. Markéty ve Staré Lomnici, Pietu v Szalejowie Górnym.

8 *Tamtéž*, s. 107, č. k. II. I. 9, Epitaf Markéty, manželky Jana Ratolda, po roce 1431, jeden z největších deskových obrazů z pol. 15. st. a nejrozměrnějších epitafů na území Čech a Slezska.

9 Ivo HLOBIL, *O jednom záhadném motivu přemyslovských náhrobků v katedrále sv. Víta a na tumbě Arnošta z Pardubic v Kladsku*, s. 35–42.

10 Jediný a podrobný výklad poskytl Petr Chotěbor a je publikován v Hlobilově příspěvku na s. 37.

uměleckou úrovní.¹¹ Původ tvorby jejich autora, který byl současně i písařem, odvodil z knižní malby v severozápadní Evropě, kde se vyskytoval analogický dekor v oblasti jižní Anglie a severní Francie označovaný jako „styl Kanál“ (Channel Style), obohacený o podněty z umění severního Španělska, jež dokládají vztahy mezi oběma oblastmi v období středověku. Iluminátor se orientoval na zdejší styl konzervativnější pozdně románské malby, jež vycházela ze starší pozdně karolinské tradice. Patřil k vagantním umělcům a přišel do Čech na počátku 13. st. Kodex Gigas je jediným jeho známým dílem. Vznik díla vymezil Černý mezi léty 1204–1230 a lokalizoval skriptorium do benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem, který měl v této době ve východních Čechách zřejmě neoptimálnější podmínky k literární, písařské a iluminátorské činnosti na tak vysoké úrovni, jakou reprezentoval Kodex Gigas.

Stamským rukopisem litomyšlského biskupa Jana Železného se zabývala Milada Studničková, soustředila se na texty k jejich obrazovému doprovodu, jež představují jedinečnou výpověď o osobní zbožnosti objednavatele a zůstaly dosud stranou stávajícího bádání.¹² Velká část skladeb byla spojena v době Karla IV. s vysoce emocionální devocí a byla mezi preláty a ve dvorské společnosti rozšířena a oblíbená. Této afektivní zbožností odpovídá malířská výzdoba, jež je v mnoha směrech netradiční, provází ji také unikátní ikonografie (např. sv. Duch, s. 58). Otevřená zůstává otázka, zda výběr textů je dílem Jana Železného nebo zda byl ovlivněn starší předlohou. Malířskou výzdobu vytvořili iluminátoři, kteří působili ve službách Václava IV. Kodex navázal na starší tradici vysoké úrovně knižní kultury biskupů Jana ze Středy a Alberta ze Šternberka, o nichž vypovídají bohatě iluminované rukopisy. Na rozdíl od svých předchůdců Jan IV., zvaný Železný, větší část svého episkopátu strávil v Litomyšli a vznik kodexu je spojen s jeho sídelním městem a váže se tak bezprostředně k východočeskému prostředí.¹³

Ženské středověké kláštery ve východních Čechách nedosahují počtem a také kvalitou architektury úrovně mužských řádových fundací.¹⁴ Do dnešní doby se dochovaly dva objekty cisterciáček v Sezemicích (pouze kostel) a v Pohledu (kostel a část kláštera), jediné v Čechách, třetí z nich dominikánek v Hradci Králové, který zanikl, a jeho konkrétní podobu neznáme. Klára Mezihoráková analyzovala stavebně historický vývoj obou fundací cisterciáček, poukázala na četné analogie mezi řádovými stavbami v Sezemicích a Pohledu a v Bavorsku, Rakousku a Polsku. Význam ženských středověkých klášterů spočíval v záměru naplnění komunitního duchovního života, na němž se ženy chtěly podílet, jak

11 Pavol ČERNÝ, *Některé opomíjené aspekty iluminátorské výzdoby kodexu Gigas*, s. 43–52.

12 Milada STUDNIČKOVÁ, *Stamský rukopis litomyšlského biskupa Jana Železného*, s. 53–60. Je uložen v cisterciáckém klášteře ve Stamsu v Tyrolsku a je jediným dílem, jež můžeme s Janem Železným spojit.

13 Kodex Jana Železného a dochované architektonické památky v Litomyšli a v dalších lokalitách na území diecéze dokládají význam sídelního města jako důležitého uměleckého centra v této části východních Čech a úlohu zdejších biskupů. V této souvislosti je zajímavý osobní vztah Frany k Litomyšli (autorka s odkazem na Z. Nejedlého).

14 Klára MEZIHORÁKOVÁ, *Ženské středověké kláštery ve východních Čechách*, s. 61–72.

se projevilo v celé Evropě a také v úloze a v postavení klášterů v regionální společenské struktuře. V této rovině je nutné hodnotit obě východočeské fundace.

Z výzkumu architektonických článků zaniklých staveb v Hradci Králové, který probíhal v minulých letech, vychází příspěvek Miroslava Koláře.¹⁵ Autor se zaměřil na rozbor původního závěru dominikánského kostela (kaple) v Hradci Králové, který byl současně prezentován v rekonstruované podobě na výstavě v Muzeu východních Čech.¹⁶ Klášter dominikánů založený ve dvacátých letech 13. století u staršího kostela P. Marie existoval do roku 1419. O jeho historickém významu vypovídají zprávy v písemných pramenech, architektonickou podobu dokládají četné archeologické nálezy architektonických článků. Kovář navázal na předchozí průzkum architektonických gotických prvků v Hradci Králové a soustředil se na zařazení a časové určení patky svazkové přípory, která pravděpodobně pocházela z kostela (kaple) dominikánského kláštera.¹⁷ Provedl komparaci na širokém základě příkladů z českého prostředí, hledal souvislosti a genezi ve Francii (katedrály v Noyonu a Toul) a ve střední Evropě (kostel dominikánů v Řezně, kostely ve Friesachu v Korutanech, Trevíru, aj.). Z podrobné analýzy určil stylové zařazení do klasické fáze gotiky a dataci architektonického článku do období mezi lety 1260–80 a tím i hypoteticky výstavbu presbytáře, s nímž nalezený prvek spojil. Uvedené zjištění představuje důležitý časový mezník k dějinám gotické architektury ve městě a k historii Hradce Králové.

Založení biskupství v Litomyšli mělo velký vliv na postavení sídelního města diecéze jako významného uměleckého centra v regionu, jehož úlohu určoval mecenát zdejších biskupů. Gotické umění souviselo s dvorským prostředím, jak dokládá knižní, a nástěnná malba, architekturu připomíná v monografii stař Jany Pařízkové Čevonové věnovaná kapli Jana ze Středy v Litomyšli.¹⁸ Klášter augustiniánů poustevníků s kostelem Povýšení sv. Kříže byl založen v roce 1356 biskupem Janem ze Středy a byl jím podporován i po jeho odchodu do Olomouce. Kaple sv. Josefa přiléhá k chóru kostela, vznikla ve dvou stavebních etapách a vyznačuje se pozoruhodnou sochařskou figurální výzdobou dokumentovanou nepříliš kvalitní fotografickou přílohou. Kaple je zařazena do okruhu staveb následovníků Matyáše z Arrasu a dataci dokončení určují odpustky z r. 1379. Ikonografie figurální výzdoby souvisí s pohřební funkcí objektu, ale její stylové zařazení zůstává nejasné a celková idea byla zřejmě v obecné rovině inspirovaná katedrálou sv. Víta.

15 Miroslav KOLÁŘ, *K dataci a slohovému zařazení zaniklého závěru presbytáře dominikánského kostela či kaple v Hradci Králové*, s. 73–84.

16 H. DÁŇOVÁ – M. PRAŽÁKOVÁ (eds.), *Uprostřed*, s. 56–58, P. WAISSER, *Uprostřed Koruny české – Kotěřův chrám se středověkým mobiliářem*, Helena Dáňová – Markéta Pražáková, *Uprostřed Koruny české. Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550*, Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2019, VLH 43, 2020, s. 141–146.

17 Miroslav KOLÁŘ a kol., *Svědkové zaniklých staveb. Katalog gotických architektonických prvků ze sbírek Muzea východních Čech v Hradci Králové*. Hradec Králové 2008.

18 Jana PAŘÍZKOVÁ ČEVONOVÁ, *Kaple Jana ze Středy v klášteře augustiniánů v Litomyšli*, s. 85–92. K malbě viz příspěvky v této monografii Milady Studničkové a Tomáše Knoflíčka.

Stavební vývoj chrámu sv. Ducha v Hradci Králové má poměrně rozsáhlou bibliografii, jež svědčí o velkém badatelském zájmu, který vzrostl zvláště v posledních dvou desetiletích, nepřinesl však zcela jednoznačný výklad k dataci a stylovému zařazení jednotlivých etap architektury. Jižní portál presbytáře kostela se stal výchozím bodem podrobné a de facto i obsáhlé úvahy Dalibora Prixe založené na kritickém rozboru literatury, na detailní analýze a široké komparaci díla, k němuž hledal u nás, ve střední a v západní Evropě analogie a genezi k celkové podobě architektury (její nejstarší stavební etapy) i jejím jednotlivým částem.¹⁹ Na základě výsledků výzkumu interpretoval výstavbu a časové určení presbytáře, vycházel ze skladby, proporcí a utváření průběžného lineárního profilu portálu a z řešení výzdoby jeho tympanonu. Sledoval analogické příklady z doby na přelomu 13. a 14. st. a z první třetiny 14. st., s nimiž jižní portál souvisel. Jeho stylový profil odpovídá časově také době osazení do zdi presbytáře. Vznik portálu zasadil do období 1325–1337, resp. ve vztahu k předpokládané výstavbě presbytáře a spodních částí obou věží vymezil jeho osazení lety 1329–1337, v úvahu druhá polovina třicátých let 14. století.²⁰ Prix se domníval, že návrh portálu vznikl podstatně dříve po roce 1325 a jeho autora považuje za osobnost, jež byla dobře obeznámena s nejmodernějšími trendy ve středoevropské architektuře. Původ unikátní výzdoby tympanonu s lidskými maskami v kružbovém obrazci odvodil z rayonantní pařížské architektury Jehana de Chelles z doby po roce 1245, upozornil na mladší příklady z Německa (např. Kolín n. R.) a předpokládal použití neznámé francouzské předlohy. V Prixově hodnocení představuje portál a celý presbytář „nejprogresivnější architekturu rayonantního expresivně lineárního stylu ve východní části střední Evropy“.

Nástěnná malba představuje bohatý a rozsáhlý fond na území východních Čech. Tomáš Knoflíček poukázal v úvodu svého textu na některé teoretické otázky výzkumu nástěnných maleb, zejména upozornil na problémy hodnocení, možnosti formální analýzy, otázku datace při absenci jiných pramenů a zabýval se charakteristikou tzv. císařského slohu, který měl v regionu velké zastoupení.²¹ Jeho šíření v jihovýchodní části východních Čech hypoteticky spojil s litomyšlským biskupstvím. Na několika příkladech nástěnných maleb, jež patřily k proudu pozdní linie lineární gotiky, poukázal na složitý problém jejich chronologie v komparaci s díly o generaci staršími.

Rozbor a zhodnocení monumentální nástěnné malby z klášterního kostela sv. Vojtěcha v Broumově obsahuje příspěvek Jana Royta.²² Dílo představuje Klanění Tří králů s Trůnicí Madonou na vysokém architektonicky řešeném trůnu.

19 Dalibor PRIX, *Jižní portál presbytáře chrámu sv. Ducha v Hradci Králové*, s. 93–112.

20 *Tamtéž*, s. 109. Hypotézu o existenci staršího kostela, který byl postaven v letech 1309–1312 na místě dnešního chrámu, řeší otázku dendrochronologie konzol a původní dataci presbytáře uváděnou v literatuře. Uvažuje o druhotném použití dřeva při jeho výstavbě.

21 Tomáš KNOFLÍČEK, *Bezčasí navzdory? K chronologii středověké nástěnné malby ve východních Čechách*, s. 113–122.

22 Jan ROYT, *Nástěnná malba s námětem Klanění Tří králů v prostoru bývalého tresoria v klášterním kostele sv. Vojtěcha v Broumově*, s. 123–128.

Autor poukázal na četné analogie v malířství v padesátých a šedesátých letech 14. st. u nás (např. scéna v Liber Viaticu Jana ze Středy), upozornil na přímou souvislost s variantou ikonografického typu s námětem Klanění Tří králů v Kolíně nad Rýnem. Royt předpokládal vztah objednavatele nebo malíře k poutím do Kolína nad Rýnem k ostatkům sv. Tří králů, případně existenci této relikvie, jež byla uložena v místnosti, kde se malba nachází. Její vznik datuje mezi lety 1365–1370 a místnost, kde se nachází, označuje jako tresorium nebo oratorium.

S určením objednavatele nástěnných maleb v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče řešila Zuzana Vsetečková i nový výklad ikonografického programu.²³ Jednoduchá románská architektura chrámu leží na okraji přehradní nádrže Želivka a zůstala jediným objektem, který připomíná existenci zatopeného městečka, jež patřilo s dalšími vesnicemi vyšehradské kapitule. Nástěnné malby odkryté na všech třech stranách presbytáře datované do čtyřicátých let 14. st. se dochovaly ve fragmentární podobě, z níž jsou částečně čitelné pouze manželské dvojice na východní a jižní stěně, postavy apoštolů a torzální figury světců a světic. Figurální výzdoba presbytáře (manželské dvojice) byla původně interpretována jako přemyslovský rodokmen, jehož objednavatelem byl vyšehradský probošt Jan Volek.²⁴ Zuzana Vsetečková předpokládá, že malby manželských dvojic představují rodokmen pánů Lipé, kteří se stali ve čtyřicátých letech 14. století vyšehradskými probošty a vznik výzdoby spojila s Jindřichem III.

Východočeská města s kvadratickými půdorysy reprezentují významný fenomén nejen z hlediska dějin urbanismu, ale i památkové péče.²⁵ Eliška Racková poukázala na problém, který je pro oba obory důležitý, na otázku proměny půdorysu ve vývoji města ve vztahu k původnímu návrhu lokátora a na možnosti jeho výzkumu, který opírala o údaje písemných pramenů. Autorka si zvolila tři lokality – Moravskou Třebovou, Vysoké Mýto a Nový Bydžov, na nichž sledovala změny, které se projeví v průběhu dalších staletí. Řešení, které zvolila Racková, nabízí nové poznatky k vývoji půdorysu středověkých měst, je samozřejmě determinováno existencí pramenů.

Výtvarná keramika měla důležité místo na výstavě v Muzeu východních Čech jako součást instalace věnované každodennímu životu ve středověku a raném novověku. Drobné plastiky, hračky a akvamanile se nacházejí ve sbírkách muzeí ve velkém počtu, zastupují oblast tvorby, v níž se spojuje archeologie, užité umění a historie. V rámci projektu uvedli téma Radek Bláha a Petra Sehnoutková.²⁶ Rozsáhlá kolekce akvamanilií dochovaná často ve fragmentech svědčí o kultuře stolování v tehdejší společnosti a pozoruhodná a rozmanitá ikonografie dokládá reprezentační požadavky majitelů. Převažuje keramika, která je ve svém projevu rustikálnější, kovové nádoby se liší kvalitou a funkcí,

23 Zuzana VŠETEČKOVÁ, *Objednal malby v kostele sv. Víta v Zahrádce u Ledče probošt Jindřich III. z Lipé?*, s. 129–138.

24 Stejskal, Vsetečková, pozn. 1 a 17, viz odkaz na literaturu.

25 Eliška RACKOVÁ, *Východočeská města s kvadratickými půdorysy a archivní prameny*, s. 139–152.

26 Radek BLÁHA a Petra SEHNOUTKOVÁ, *Výtvarná keramika z archeologických nálezů východních Čech*, s. 153–164.

kde nelze snad úplně vyloučit i využití v liturgii (akvamanile z Hradce Králové a Rokytna). Výtvarná keramika je provedena analogickým způsobem jako keramická akvamanile, jejich kvalita je různá, zaslouží pozornost jak z hlediska ikonografického a typologického (zvířecí figurky, lidská figurální plastika aj.), tak i provedením (např. Hlava panenky s kruselerem). Jejich funkce byla rozdílná, důležité místo zaujímaly v této produkci votivní předměty. Výsledky archeologického výzkumu mohou být inspirativní pro dějiny umění a historii.

Analogicky jako u výtvarné keramiky lze uvažovat o mezioborovém významu i u dalšího tématu zaměřeného na středověká nákončí, které publikoval Jan Musil, a jež má také uměleckohistorické a historické souvislosti.²⁷ Pásky byly důležitou součástí oděvu nejen praktickou, ale plnily současně také reprezentační funkci, nákončí patřila k jejich nezbytnému vybavení. Soubor středověkých nákončí z Chrudimska, Pardubicka a Přeloučska byl zpracován komplexním způsobem s důrazem na typologii, výzdobu a funkční interpretaci. Jejich nálezy na trasách středověkých a novověkých komunikací dokládají širší historické aspekty a vztah k obchodní politice Karla IV.

Výsledky výzkumu středověkých dveří ve východních Čechách představil Jiří Slavík, jehož text vychází z dlouholetého průzkumu, dokumentace a hodnocení fondu památek, jimž byla na rozdíl od jiných zemí věnována u nás poměrně malá pozornost.²⁸ Stávající dveře se nacházejí v muzeích nebo in situ v sakrální architektuře, na hradech a zámcích, v kláštřích a měšťanských domech. Jejich evidence není ještě zcela uzavřena. Spojují se zde technické, historické i umělecké aspekty díla. Železné a pobité dveře patřily k cenným součástem stavby. Slavík přinesl podrobný rozbor, popis, typologické rozdělení a analýzu jejich výzdoby a kovových prvků.

V monografii zastupuje kastelologickou tematiku stař Jana Štětiny věnovaná hradu Svojanovu.²⁹ Raně gotická architektura královského sídla založeného po polovině 13. st. byla postupně přestavována ve 14. a v 15. st. Na významnou pozdně gotickou etapu ve vývoji hradu spojenou s rodem pánů z Boskovic se zaměřil autor příspěvku. Výsledky průzkumu prezentoval také v příložené dokumentaci stavebních a architektonických detailů, v rozbořech půdorysu a návrhu ideální rekonstrukce hradu v první polovině 16. st. Hrad Svojanov se proměnil za Boskoviců v pozdně gotickou rezidenci, jež splňovala vysoké dobové nároky na bydlení a reprezentaci a současně byla kvalitně opevněna, starší štítovou zeď doplnil vnější pás fortifikací. Výsledná podoba sídla představovala dobovou analogii a paralelu k hradům Boskovice a Pernštejn, s nimiž byla spojena.

Na specifickou ikonografickou oblast, jež zůstala zatím stranou zájmu literatury, se zaměřil Aleš Mudra.³⁰ Ve východočeských kostelích se nachází početný

27 Jan MUSIL, *Středověká nákončí s geometrickou rytou výzdobou z východočeské oblasti*, s. 165–172.

28 Jiří SLAVÍK, *Středověké dveře ve východních Čechách*, s. 173–182. Autor připravuje korpus středověkých dveřních výplní. Uvádí 140 příkladů a z toho 80 ve východních Čechách.

29 Jan ŠTĚTINA, *Hrad Svojanov na přelomu 15. a 16. století*, s. 183–194.

30 Aleš MUDRA, *Kompozitní, ambivalentní a liminální bytosti v architektonické skulptuře východních Čech*, s. 195–202.

soubor architektonické skulptury, které prezentují různé fantaskní bytosti, svět nestvůr, jež spojovaly části lidského a zvířecího světa, byly projevem středověké imaginace, ale vycházely také i z antické mytologie, jež byla zdrojem inspirace (draci, vipery, zelení muži, satyrové, sirény ad.). Specifický význam mělo spojení lidského prvku s vegetací, ale i úloha samotného bohatého rostlinného dekoru (hlavice portálů, konzoly aj.). Mudra interpretoval úlohu této výzdoby s různými pohanskými motivy v sakrálním prostoru a na průčelí kostela.

Souvislostmi mezi východními Čechami a Dolním Slezskem v raně renesanční architektonické skulptuře se zabýval Petr Čehovský.³¹ Vztahy v umělecké sféře existovaly mezi oběma regiony již ve středověku (architektura, sochařství a malířství), jak je zmínila literatura a ukázaly je v širším rozsahu výsledky výzkumu projektu, prezentované již na výstavě.³² Autor poukázal na úlohu osobních kontaktů, na roli představitelů aristokratických rodů (Pernštejnové, poděbradští Minsterberkové). Téma sledoval ve třech základních okruzích, první je zaměřen na architektonickou skulpturu staveb Benedikta Rieda, druhý na Wendela Rosskopfa, třetí na vlivy lombardské renesance. Čehovský uvedl v časovém sledu jednotlivé příklady portálů a okenních ostění, které prokazují a potvrzují záměr příspěvku. Uvedená díla z východních Čech a ve Slezsku spolu úzce souvisí, spojují je osobnosti a vliv jejich tvorby: B. Ried, W. Roskopf a v nejmladší fázi stylová orientace na lombardskou renesanci. Vystupuje zde dominantní role Benedikta Rieda a jeho důležité postavení ve středoevropském prostoru.

Stať Františka Johna přinesla podrobný přehled k tématu figurálních reliéfů na zvonech a křtitelnicích na území východních Čech.³³ Autor věnoval pozornost technologii odlévání a modelování, kovoliteckým dílnám, ikonografii světců, mariánským motivům, nápisům a použití vzorníků. Soubor děl ze sledovaného období (1250–1550) poskytuje přes mnohé ztráty v minulosti (rekvizice zvonů) elementární představu o podobě fondu památek, jejich výzdobě, jež nabízí řadu podnětů pro dějiny umění a speciálně ikonografii. K nejstarším dochovaným dílům s figurálními reliéfy patří křtitelnice z chrámu sv. Ducha v Hradci Králové (původně z Podlažic) z roku 1406, odlitá v Praze, reprezentuje stylovou vrstvu krásného slohu. Nejmladším příkladem je velice kvalitní reliéf sv. Václava na zvonu ze sv. Ducha v Hradci Králové z roku 1538.

Restaurování a neinvazivní a tomografické průzkumy sochařských děl představovaly důležitou součást projektu „Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550“, determinovaly do jisté míry výstavu a možnost prezentace jednotlivých exponátů, v další rovině získané poznatky měly důležitý vědecký přínos. Restaurátorka Hana Vítová uvedla v první části textu zvolené metody, jejich výsledky a v druhé prezentovala postupy zvolené při restaurování

31 Petr ČEHOVSKÝ, *Raně renesanční architektonická skulptura východních Čech a Dolního Slezska*, s. 203–210.

32 H. DÁŇOVÁ – M. PRAŽÁKOVÁ, *Uprostřed*, s. 129, 139–160.

33 František JOHN, *Figurální reliéfy na východočeských zvonech a křtitelnicích*, s. 211–220.

dřevěné sochy Panny Marie Bolestné z Heřmanova Městce.³⁴ Tomografické průzkumy byly realizovány u vybraného souboru soch z území Královéhradeckého a Pardubického kraje.

Šárka Radostová si zvolila specifické téma, zabývala se kopírováním renesančního obrazu „Zakladatelé poustevny In der Egg ze zámku Opočno“, rozbořem díla, historií vzniku jednotlivých kopií a jejich významem.³⁵

Výsledky výzkumu publikované v kolektivní monografii významně rozšířily poznání jednotlivých oborů i specifických témat, která byla cílem řešení zveřejněných příspěvků. Autoři představili nová řešení spojená s návrhem autorských atribucí, datací a hodnocením uměleckých a historických děl, archeologických nálezů, statě, přinesli syntetický pohled na mecenát, historickou problematiku a užité umění apod.

Autor | Author

Doc. PhDr. Vladimír Hrubý

Ústav historických věd
Fakulty filozofické
Univerzity Pardubice
Studentská 84
532 10 Pardubice
vl.hr.50@seznam.cz

---

34 Hana VÍTOVÁ, *Proměna díla v čase na příkladu plastiky Panny Marie Bolestné z Heřmanova Městce*, s. 221–226.

35 Šárka RADOSTOVÁ, *Věčná památka dávno zapomenutých*, s. 227–235. Reprodukce obrazu s. 229, Anonym, *Zakladatelé poustevny In der Egg*, 20. léta 16. století, Státní zámek Opočno.

***Historický atlas měst České republiky – sv. 31 Jaroměř*, ISBN 978-80-7286-355-6, Praha Historický ústav AV ČR, v.v.i. 2020.
Hodnotný dárek k 895. výročí první historické písemné zmínky o hradišti Jaroměř v roce 1126.**

V listopadu 2020 vyšel jako další svazek významného historicko-geografického projektu a vědecké edice *Historický atlas měst České republiky*, 31. svazek věnovaný městu Jaroměři. Edici od roku 1995 vydává naše nejvýznamnější vědecké pracoviště v oblasti historie – Historický ústav Akademie věd České republiky Praha (dále jen HÚ AV ČR), Jedinečné a nadčasové dílo, které lze považovat za významný kulturní počín, zpracoval kolektiv špičkových historiků a kartografů, vysokoškolských profesorů a docentů českých univerzit a vědců Historického ústavu AV v Praze. Na vydání se podílelo Městské muzeum v Jaroměři poskytnutím bohatého fotoarchivu a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově. Na publikaci spolupracovali též jaroměřští muzejníci, památkář a fotografové. Konečnou podobu recenzovanému svazku vtiskl jeho vědecký redaktor Robert Šimůnek z HÚ AV ČR Praha. Již dříve, ještě před vydáním atlasu o Jaroměři projevil někteří Jaroměřané odborný zájem o zobrazení Jaroměře, Josefova a jejich okolí na mapách a plánech. Autor recenzní zprávy otiskl např. v roce 1976 průkopnickou stať *Jaroměř v kartografii*, zařazenou ve sborníku *Jaroměř (1126–1976)*, jehož vydání sám inicioval a redigoval. A v roce 2015 vydalo město Jaroměř, zásluhou odboru kultury městského úřadu, městského muzea a fotoklubu s předstihem k výročí 17. listopadu průkopnický barevný závěsný kalendář *Jaroměř a Josefov na starých mapách, plánech a pohlednicích na rok 2016*. Kalendář v nákladu 500 výtisků zpřístupnil na barevných listech formátu 42x24 cm 76 barevných historických pohlednic.

Recenzovaný historický atlas Jaroměř představuje precizní vědeckou práci, nesporné zásadní obohacení jaroměřské historiografie, ikonografie, zatím nejúplnější reprezentativní soupis a reprodukci pečlivě vybraných vyobrazení východočeského dvojměstí i jeho jednotlivých městských částí. Znamená také velký přínos pro historiografii Jaroměře a Jaroměřska vůbec.

Publikace nabízí vůbec nejstarší vyobrazení města Jaroměř z roku 1536–1537, konkrétně výsek z veduty, tzn. pohledu na krajinu a město Jaroměř, převzatou z tzv. wüzburského alba, kolorovanou perokresbu Germis (Jaroměř) od Mathiasse Gerunga i další mladší veduty a vyobrazení bývalého věnného města českých královen a někdejší pevnosti Ples – Josefov. Pokud jde o mapy a plány, Jaroměř s okolím se poprvé objevuje již na nejstarší středoevropské vytištěné mapě Čech od Mikuláše Klaudyána z roku 1518. Je zajímavé, že dříve než Jaroměř dostala své jméno, bývaly na nejstarších mapách nejdříve a nejčastěji zakreslovány toky řek, podle nichž postupovalo osídlování krajiny. Tak například na středověké antické Tacitově, čili Ptolemaiově mapě světa (kolem roku 150 n. l.) je zakreslena řeka Labe, i když její umístění spíše ukazuje na Vltavu. Jak je zřejmé, tak již antičtí historikové měli povědomí o řece Labe (Albis znamená indoevropsky

„voda“). V recenzovaném atlasu je otištěna na svou dobu již dokonalejší a přesnější Müllerova mapa Čech z roku 1720 s výsekem Jaroměře a okolí Plesu, na jehož území byla v letech 1780–1787 zbudována známá vojenská pevnost Josefov. Soubor 45 map a plánů je kvalitně barevně vytištěn na hlazeném papíru na samostatných listech a zpřístupněn v obalu velkého formátu A3 (42x30 cm). Na žluté obálce je reprodukována klasická veduta Jaroměře z roku 1752 slezského kreslíře, mědirytcce a inženýra F. B. Wernera. Text je rozložen na 60 listech a kartografické dílo zaujímá celkem 42 map a plánů města Jaroměř a Josefov, 104 vyobrazení, dále cenný poznámkový aparát, přehledný seznam map, plánů a ilustrací, výběrovou bibliografii i překlady z češtiny do němčiny a angličtiny. Otevírá se tak cesta oslovit badatele, historiky a uživatele v zahraničí a úspěšně propagovat historii, kartografii a ikonografii města Jaroměř – Josefov v cizině.

Pozoruhodná studie *Historický vývoj města Jaroměře* zpracovaná pěticí českých špičkových historiků (Karel Kuča, František Musil, Jiří Slavík, Jana Vojtíšková a Josef Žemlička), přináší nejnovější výklad a interpretaci historie východočeského dvojměstí s okolím na Jaroměřsku, přičemž do textu je vkomponováno 90 černobílých dokumentárně historických fotografií. Práce přináší také cennou *Základní bibliografii k dějinám Jaroměře* obsahující více jak 220 prací od cca 125 autorů. Lze přijmout, že zahrnuty nebyly další položky popularizačního rázu, ale citace vydaného soupisu *Prameny a bibliografie bibliografií Jaroměře a Jaroměřska. Výběrová bibliografie bibliografií* (Jaroměř 1978) mohla být zařazena. Konečnou podobu dílu pak dodali historikové z HÚ AV ČR Praha, jmenovitě výkonný vědecký redaktor PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.; prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.; prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc., všichni z HÚ AV ČR Praha, abych jmenoval aspoň některé historiky a kartografy autorského kolektivu. Autorům skutečně kulturního počínu je možné jedině gratulovat.

Autor | Author

PhDr. Jiří Uhlíř

Bulharská 267

551 02 Jaroměř 3 – Josefov

Jakub SMRČKA – Zdeněk VYBÍRAL, *Tábor: o městě – pevnosti, Tábor 2020, I SBN 978-80-907746-0-5, 149 s.*

Ačkoliv by název publikace mohl zavádět k myšlence, že kniha pojednává jen o tábořské pevnosti, není tomu tak. Kniha *Tábor: o městě – pevnosti* je průřezem bohaté historie města a navazuje na své předchůdkyně *Jan Žižka (O tábořském hejtmanu a husitském vojevůdci)*¹ a *Jan Hus (O knězi, mysliteli a reformátorovi)*.² Autory knihy jsou Jakub Smrčka a Zdeněk Vybíral. Jakub Smrčka je absolvent Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, v současné době působící jako ředitel Husitského muzea v Táboře. Ve své publikační tvorbě se věnuje zejména postavě Jana Husa. Zdeněk Vybíral je vedoucím historického oddělení Husitského muzea v Táboře a samo město je častým tématem jeho publikační činnosti.

Kniha chronologicky pokrývá období od pravěku až po současnost a je členěna na šest tematicky odlišných kapitol – prvotní osídlení, vznik města, tábořská pevnost, náboženství, kultura a vzdělání, architektura. Jednotlivé kapitoly se pak částečně při popisu daných událostí překrývají, což klade větší nárok na čtenáře, aby si správně propojil časové souvislosti. Navzdory tomu, že je město Tábor neodmyslitelně spjato s husitským hnutím a informace o událostech 15. století hrají v knize hlavní roli, uvádějí autoři v kontextu jednotlivých kapitol množství údajů i k novodobým dějinám města. Pokud bychom vycházeli z názvu knihy, tak jádrem knihy je třetí kapitola popisující město jako pevnost. Na rozdíl od ostatních měst známých z českých zemí (např. Josefov či Hradec Králové), která byla na pevnosti přestavěna v průběhu 18. století, tábořské městské opevnění vynikalo již od 15. století. Kvůli skutečnosti, že tato kapitola nijak z knihy nevyčnívá, je nasnadě otázka, zda název skutečně vhodně reflektuje obsah knihy, či jestli autoři chtěli přivést pozornost čtenářů k méně známým skutečnostem z tábořských dějin.

Ačkoliv je text knihy psán poutavě, místy přechází k popularizačnímu stylu, což vede k dojmu, že kniha je spíše než pro vědecké pracovníky určena pro zájemce o tábořskou historii z řad širší veřejnosti. Hlavním přínosem knihy, který značně zvyšuje její kvalitu a odlišuje ji od jiných prací, je množství obrazového materiálu. Ten velice účelně doplňuje popisované informace a zejména v kapitolách o kultuře a architektuře města přináší lepší představu o popisovaných objektech. Velmi vhodné je i využití srovnávacích fotografií budov. Zájemci o hospodářské dějiny města ocení rekonstrukční mapu pozemkové držby města během 15. a 16. století.

Jednotlivé kapitoly jsou co do množství informací podobné, nelze říct, že by se autoři věnovali některému tématu více a jiné opomíjeli. Poznámkový aparát v práci chybí, k dispozici je pouze seznam literatury v závěru knihy, z něhož je

1 Zdeněk VYBÍRAL – Zdeněk PRCHLÍK – Roman RŮŽIČKA, *Jan Žižka: 1360 –1424: o tábořském hejtmanu a husitském vojevůdci*, Tábor 2014, 173 s.

2 Zdeněk VYBÍRAL – Zdeněk PRCHLÍK – Roman RŮŽIČKA, *Jan Hus: 1371?–1415: o knězi, mysliteli a reformátorovi*, Tábor 2015, 156 s.

zřejmé, že se jedná o kompilaci dosavadních poznatků. Je na škodu, že autoři nevyužili žádné archivní prameny, které by mohly přinést nové informace např. k dějinám každodennosti táborského obyvatelstva. Pokud se ovšem přikloníme k tomu, že kniha je určena více pro laickou veřejnost, je v jejím obsahu dostatek informací a jejich větší prohloubení by mohlo vést k obtížnějšímu pochopení u čtenářů-laiků. Na závěr lze tedy konstatovat, že knihu lze doporučit spíše jako doplněk k již vydaným studiím o městu Tábor, a to zejména díky bohatým ilustracím.

Autorka / Author

Mgr. Karolína Kejvalová

Filozofická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Víta Nejedlého 573/4

500 03 Hradec Králové 3

karolina.kejvalova@uhk.cz

zprávy

První Kongres českých polonistických studií na podzim 2019

Východočeské listy historické přinesly v poslední době již po dvakrátě podrobné zprávy o společných recipročních akcích české a polské vědy zaměřené na výsledky vzájemného poznávání dvou západoslovanských států. Máme na mysli jednak první *Kongres polského* čechoznavstva, konaný na sklonku léta a na počátku podzimu 2016 v Polské republice, jednak mezinárodní vědeckou konferenci Česko-polské pohraničí, realizovanou na Univerzitě Hradec Králové počátkem října 2019 v rámci 1. Kongresu českých polonistických studií.¹ Průběh tohoto kongresu a program jeho jednotlivých dílčích akcí z podzimu 2019 doposud přiblížen nebyl.

Stejně jako předchozí polská akce bylo i české sněmování zájemců o polské dějiny, společnost a kulturu uspořádáno za přímé účasti mnoha českých univerzit, akademických ústavů, samosprávných svazků a osvětových institucí,² jejichž zástupci vytvořili kongresový organizačně-programový výbor.³ Jednotlivá pracoviště zajistila ve svých sídlech několik významných konferencí zaměřených na život polské společnosti, její vědu a kulturu ve snaze zájemcům výrazněji přiblížit různé aspekty jejich fungování i dosažené výsledky. Obdobně jako se kongresu v Polsku zúčastnili čeští vědci, přijeli tentokrát na český kongres polští

-
- 1 Ondřej FELCMAN, *První Kongres polského* čechoznavstva v roce 2016 v Polsku a příprava prvního Kongresu českých polonistických studií v České republice, VLH 40/2018, s. 147–149; TÝŽ, *Mezinárodní konference Česko-polské pohraničí*, VLH 43/2020, s. 150–153.
  - 2 Na uspořádání kongresu se podílelo osm hlavních organizátorů – Karlova univerzita v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Palackého univerzita v Olomouci, Ostravská univerzita, Slezská univerzita v Opavě, Univerzita Hradec Králové, Historický ústav Akademie věd České republiky a Polsko-Czeskie Towarzystwo naukowe we Wrocławiu. V postavení spoluorganizátorů a partnerů vystupovalo dalších šestnáct subjektů včetně Velvyslanectví Polské republiky v Praze s generálním konzulátem v Ostravě. Dále to byly Technická univerzita v Liberci, Univerzita Pardubice, Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě, Konference rektorů slezských univerzit, Královéhradecký a Liberecký kraj, Polsko-česko-slovenská solidarita, Euroregion Těšínské Slezsko, Národní pedagogické muzeum a Knihovna Jana Amose Komenského v Praze, Pedagogické centrum pro Polské národnostní školství Českém Těšíně, Česká geografická společnost, Polský institut v Praze, Oblastní muzeum v Leštně, Centrum polského práva v Brně, o. s. Podporu projevil také Kongres Poláků v ČR a a polský honorární konzulát v Brně.
  - 3 Ve výboru pracovali pod vedení prof. Jana Rychlíka (UK Praha), doc. PhDr. Ivana Dobrotová, Ph.D., první místopředseda výboru (Palackého univerzita v Olomouci); Mgr. Roman Baron Ph.D., druhý místopředseda výboru (Historický ústav AV ČR v Praze); prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc. (Univerzita Hradec Králové); Dr Ryszard Gładkiewicz (Vratislavská univerzita; předseda P-CzTN); prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr. (Slezská univerzita v Opavě); doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně; honorární konsul Polské republiky v Brně); prof. RNDr. Tadeusz Siwek, CSc. (Ostravská univerzita); Mgr. et Mgr. Alžběta Justyna Baronová (Národní pedagogické muzeum a Knihovna J. A. Komenského); prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc. (UK v Praze); Mgr. Jadwiga Dunaj (Vratislavská univerzita; PCzTN); Julian Golak (Polsko-česko-slovenská solidarita); Mgr. Marta Kmeť (Pedagogické centrum pro polské národnostní školství v Českém Těšíně); PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D. (Univerzita Pardubice); Dr. Mgr. Michal Kozieł, Ph.D. (Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě); Mgr. Marzena Ewa Krajewska (Ambasada RP w Pradze); Mgr. Laura Trebel-Gniazdowska (Polský institut v Praze) a prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr. (Slezská univerzita a předseda Konference rektorů slezských univerzit).

učenci. O přípravě akce bylo již psáno, je proto nutné se věnovat především programu jednotlivých konferencí a jejich významu.

První Kongres českých polonistických studií byl zahájen inaugurační konferencí uspořádanou Palackého univerzitou v Olomouci ve dnech 10.–11. září 2019. V průběhu prvního dne se podařilo uskutečnit všechny body připraveného programu, do něhož náleželo úvodní setkání konference povzbuzené účastí představitelů hostitelské univerzity, Olomouckého kraje a zástupců polské vědy a v odpoledních hodinách na něj navazující vystoupení čtyř hlavních referujících: bývalého velvyslance ČR v Polsku Jana Sechtera, prof. Jana Rychlíka z Karlovy univerzity v Praze, polského žurnalisty Mariusze Szczygiela a prof. Rudolfa Žáčka, bývalého rektora Slezské univerzity v Opavě.⁴

Následující den se vědecké zasedání rozdělilo do tří sekcí. K prvním odborným diskusím dostaly v rámci olomouckého setkání příležitost filologie a kulturologie, etnologie a geografie. V jednotlivých sekcích vystoupilo celkem přes dvě desítky odborníků s dvaceti čtyřmi příspěvky. Výrazně dominovali zástupci Moravy a Slezska z univerzit v Brně (7x), Ostravě (4x) a Olomouci (3x), z pracovišť v Čechách byly zastoupeny Univerzita Karlova (1x), Etnologický ústav AV ČR (2x) a Univerzita Pardubice (2x). Polskou vědu reprezentovaly univerzity ve Vratislavi a Opolí a různé organizace z Ratiboře a znovu Opolí. Témata ze zmíněných vědeckých disciplín zahrnovala širokou škálu výzkumných aktivit, zmínit je třeba ty z nich, které se alespoň volně dotýkají zájmových oblastí historické vědy. Ve filologicko-kulturologické sekci nelze nevpomenout vystoupení prof. Marty Pančíkové z Ostravské univerzity, dr. Gabriely Marie Gańczarczyk z Univerzity Pardubice, Mgr. Michaely Zormanové z Olomoucké univerzity či prof. Krystyny Kardyni-Pelikánové z Masarykovy univerzity.⁵ Další příspěvky se rekrutovaly z oboru lingvistiky a literární historie a teorie. Ze sekce etnologické mohou oslovit historiky příspěvky pedagogů z Masarykovy univerzity doc. Miroslava Války, Mgr. Joanny Maurer a dr. Ireny Ciché, výzkumných pracovníků Etnologického ústavu AV ČR dr. Jany Pospíšilové a dr. Nadi Valáškové, či dr. Małgorzaty Michalské z Vratislavské univerzity nebo Mgr. Marcely Szumańska z Opolské univerzity.⁶ Geografická sekce se spokojila s příspěvky prof. Tadeusza

4 J. Sechter, *Polská věda, kultura a historie z perspektivy české zahraniční politiky a diplomacie. Zkušenosti a návrhy*; J. Rychlík, Češi a Poláci v retrospektivě dějin. Pohled na dějiny Polska českýma očima; M. Szczygiel, *Jak jsem se seznámil s Violou Fischerovou a dospěl k pravdě, že pravda neexistuje a reportáž je jenom hendikepovaná paměť* (předneseno v polštině), a R. Žáček, *Slezsko v polsko-českých vztazích. Vědecký výzkum a společenské povědomí*.

5 M. Pančíková, *História spolupráce polonistických pracovišť v Československu*; G. Gańczarczyk, *Zdolávání hranic aneb česko-polské kulturní kontakty v 21. století*; M. Zormanová, *Téma slovanství v českých a polských učebnicích dějepisu*; K. Kardyni-Pelikánová, „Poznajmy się“ albo *Problem epfanii w czeskiej i polskiej literaturze*.

6 M. Válka, *Kontakty českých etnologů s polskou vědou se zaměřením na Masarykovu univerzitu*; J. Maurer, *Poláci v Česku a Češi v Polsku v 21. století – migrace bílých límečků*; I. Cichá, *Formování etnické identity obyvatel Těšínského Slezska po vzniku Československa a Polské republiky*; J. Pospíšilová – N. Valášková, *Etnologický ústav AV ČR a polonistická studia*; M. Michalska, *Badania etnologiczne praskiej Polonii – jej specyfika i wewnętrzne zróżnicowanie*; M. Szumańska, *Śladami rodu Lichnowskich – o transgranicznym szlaku turystycznym na pograniczu śląsko-morawskim*.

Siwka z Ostravské univerzity a dr. Dany Fialové z Karlovy univerzity; jako druhý vystoupil doc. Zdeňek Szczyrba z Palackého univerzity.⁷

Společenské akce umožňující neformální vzájemnou diskusi a výměnu zkušeností i prohlídku univerzity a města včetně jeho pamětihodností se konaly v závěru obou dní. Součástí inaugurační konference kongresu byla prezentace Palackého univerzity, diskusní panel Mariusze Szczygieła s Davidem Hrbkem v budově Mozarteia, přednáška dr. Romana Barona z Historického ústavu AV ČR v Praze o Josefu Pilsudském a valná hromada Polsko-české vědecké společnosti se sídlem ve Vratislavi, v jejímž průběhu byl zvolen na další čtyřleté funkční období nový výbor společnosti. Ve funkci předsedy společnosti byl znovu potvrzen dr. Ryszard Gładkiewicz z Vratislavské univerzity. Společnost byla vedle Polského institutu v Praze spoluorganizátorem zahajovací konference.

Ještě před olomouckou inaugurační konferencí uspořádala Přírodovědně humanitní a pedagogická fakulta Technické univerzity v Liberci ve dnech 19.–21. srpna 2019 tradiční česko-slovenský historický seminář, který byl s ohledem na připravované zahájení prvního Kongresu českých polonistických studií rozšířen organizačně a tematicky na společné česko-slovensko-polské setkání. Na organizaci semináře se spolupodílely Vzdělávací nadace Jana Husa a Ústav pro studium totalitních režimů za spolupráce s Ústavem politických věd Slovenské akademie věd.⁸ Předmětem společného jednání bylo téma *Spravedlnost, nikoli pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu a Polsku*. Ve dvou jednacích dnech odezněly na dvě desítky příspěvků včetně studentských. Vedle retribuční a hlubších pohledů na poválečné mimořádné lidové soudnictví – základního tématu semináře – se v programu objevila didakticky motivovaná vystoupení a workshopy. Osobitou složkou byla vystoupení sledující zpracování tématu retribuční v československém filmu, propojení percepce tématu retribuční v kultuře poválečného Polska a diskuse po promítnutí dokumentu *Národní očista* s jeho tvůrcem Jaroslavem Kratochvílem. Seminář byl ukončen kulturní akcí vystoupení sboru Bohemia Chór FP TUL pod vedením Jany Konvalinkové a Christophera Muffetta a turisticko-poznávací aktivitou – jednodenním výletem do polských Krkonoš. Akce byla koncipována jako předkolo kongresu; její úspěšný průběh přispěl nesporně k naplnění záměru pořadatelů a posílil pozitivní očekávání spojená s kongresem.

V pořadí druhou konferenci nazvanou *Jazyk na hranici – hranice v jazyku* spojenou s akcemi kulturního rázu uspořádala Ostravská univerzita v Bohumíně-Chalupkách 17.–18. září 2019 přímo na česko-polské hranici, aby tak symbolicky podtrhla tematický obsah konference. Z názvu je patrné zjevně filologické zacílení mezinárodní česko-polské konference, jak to ostatně po-

7 T. Siwek – D. Fialová, Česko-polské a česko-slovensko-polské geografické „seminárium“: půl století, a Z. Szczyrba, *Přeshraniční spolupráce na území česko-polských euroregionů pohledem starostů*.

8 Seminář zaštitil patronátem Česko-slovenská komise historiků, Polsko-česká vědecká společnost, hejtman Libereckého kraje Martin Půta a náměstek primátora statutárního města Liberec Ivan Langer.

tvrzuje i dvacet sedm příspěvků od jednatřiceti českých a polských odborníků rekrutujících se ze širokého spektra filologů včetně fonetiků. Zastupovali pořádající Ostravskou univerzitu, Univerzitu Palackého v Olomouci, Univerzitu Karlovu v Praze, Masarykovu univerzitu v Brně, Jagellonskou univerzitu v Krakově, Slezskou univerzitu v Katovicích, Univerzitu v Lodži, Univerzitu Adama Mickiewicze v Poznani a Humanisticko-přírodovědnou univerzitu J. Długosze v Częstochowie. Vedle jazykových vystoupení týkajících se češtiny nebo polštiny zazněla rovněž komparativní témata a referáty srovnávající jeden z obou západoslovanských jazyků s dalším slovanským jazykem.⁹

Ve dnech 1.–3. října následovala mezinárodní konference Česko-polské pohraničí, kterou zajišťovala Univerzita Hradec Králové ve spolupráci s Polsko-českou vědeckou společností ve Vratislavi a Polským institutem v Praze. Program a průběh hradecké konference, pojímající téma pohraničí v širším společenskovědním rozměru a s přihlédnutím ke zhodnocení praktických aspektů soužití přes hranici, byl pojednán v samostatné zprávě (srov. pozn. 1). V bezprostřední návaznosti se 4. října 2019 konal v sousedních Pardubických workshop nazvaný *Idea univerzity třetího věku a celoživotního vzdělávání v česko-polském diskurzu*, organizovaný Univerzitou Pardubice a Konferencí rektorů slezských univerzit. Sestával se z deseti vystoupení českých a především polských odborníků, kteří se vedle problematiky vzdělávání třetího věku zaměřovali na vyhodnocení různých témat realizovaných při přednáškách na univerzitách třetího věku. Úvodní vystoupení přednesli prof. Karel Rýdl z pořadatelské univerzity a dr. Bogna Bartosz z U3V při Vratislavské univerzitě.¹⁰ Historikův zájem vzbudí zejména příspěvky pedagogů Univerzity Pardubice dr. Miroslava Kouby a doc. Petra Posledního, stejně tak zamyšlení již zmiňovaného dr. Ryszarda Gładkiewiczze.¹¹ Svě místo si u přednášejících našla, jak je patrné, vedle historie i kultura a sociální práce, vnímáme-li vzdělávání seniorů jako jednu z důležitých možností obohacovat život starších generací společnosti. Odpovídalo tomu i závěrečné shrnutí druhého tematického bloku nazvané *Místní kultura jako prostor pro česko-polskou spolupráci*.

Do kongresových akcí byla zahrnuta i učebnicová sekce *Bilance – inspirace – perspektivy*, pojednaná jako mezinárodní seminář učebnicových skupin střední Evropy. Konala se 15.–16. října 2019 v Národním pedagogickém muzeu a knihovně J. A. Komenského v Praze. Do skupiny organizátorů náleželo rovněž Velvyslanectví Polské republiky v Praze, Polský institut v Praze, Pedagogické centrum pro polské národnostní školství v Českém Těšíně; zapojila se také Polsko-česká vědecká společnost. Program dvoudenního jednání byl neobyčejně pestrý: v prvním dni zahrnoval vystoupení odborníků (doc. V. Kratochvíl

9 Pro ryze filologický charakter nejsou jednotlivá vystoupení blíže konkretizována.

10 K. Rýdl, *Smysl univerzity třetího věku a celoživotního vzdělávání – české zkušenosti*; B. Bartosz, *Srebrne Tsunami – nowe wyzwanie edukacyjne dla Uniwersytetów Trzeciego Wieku*.

11 K. Kouba, *Přístupy k interpretaci kulturních dějin v česko-polském diskurzu přednášek univerzity třetího věku*; P. Poslední, *Proměny polských hranic po roce 1945 v kurzech a přednáškách univerzity třetího věku*; R. Gładkiewicz, *Idea Asocjacji Uniwersytetów Pogranicza Polsko-Czeskiego*.

z Komenského univerzity v Bratislavě, prof. Péter Bagoly-Simó z Humboldtovy univerzity v Berlíně a dr. Robert Maier s dr. Georgem Eckertem z Institutu Georga Eckerta pro mezinárodní výzkum učebnic v Braunschweigu), prezentaci jednotlivých učebnicových komisí nebo pracovních skupin pojednanou v jednotné tematické skladbě zaměřené na historii činnosti skupin (doba vzniku, struktura, členové, cíle, publikace, finanční prostředky pro činnost),¹² následně mezinárodní diskusi na deset vytyčených témat odborného, didaktického i osvětového charakteru¹³ a v závěru prohlídku expozic muzea a vybraných sbírek ukončené závěrečným zhodnocením a malým pohoštěním. V druhém dni setkání byl mezinárodní seminář česko-polské učebnicové skupiny věnován dvěma významným osobnostem polské a české pedagogiky – Janusze Korczaka a Přemysla Pittra a jejich tvorbě. Pod názvem *Nesnadné výzvy pro pedagogy v minulosti a dnes* zaznělo na sympoziu šest vystoupení českých a polských odborníků. Vztažena byla jednak k činnosti obou osobností a k biografickému zpracování Korczakova života (Magdalena Pezińska, Lenka Lajsková a Laura Trebel-Gniazdowska) a v druhém přiblížila také jejich odkaz a jeho využití ve vzdělávacích projektech i školních osnovách a učebnicích (Małgorzata Machatek, Agnieszka Chłosta-Sikorska a Jakub Seiner).

Kongresové akce pokračovaly v listopadových termínech v Opavě, Telči a Praze a tvořily pomyslné druhé kolo kongresových akcí, přičemž pražská konference se stala jejich úspěšným zakončením a nesporným vrcholem prvního Kongresu českých polonistických studií.

První z akcí této fáze kongresových jednání bylo setkání uspořádané Slezskou univerzitou v Opavě k tematice *Obraz Polska a Poláků v českých médiích ve dnech 5.–7. listopadu 2019*. Mezinárodní konference zaměřená na problematiku médií byla současně již 4. ročníkem cyklu konferencí *Média / dějiny / společnost s podtitulem Kdo rozhoduje o tom, co si myslíme? (Manipulace, propaganda a rozhodování napříč soudobými/novodobými dějinami)*, který univerzita od roku 2016 pořádá. Spolupořadatelem byl Polský institut v Praze a konání konference zaštil moravskoslezský krajský hejtman I. Vondrák. V programu se objevila řada témat vycházejících ze základního obsahu mezinárodní konference. Úvodní vystoupení prof. Rudolfa Žáčka bylo věnováno historickým resentimentům prostupujících vývoj česko-slezsko-polských vztahů včetně sporu o dělení Těšínska, který se stal neuralgickým problémem ve vztazích mezi Čechoslováky a Poláky již od zformování jejich nových států po první světové válce, ale také

12 Do své činnosti dala nahlédnout Česko-polská pracovní skupina; Česko-německá učebnicová komise, Polsko-německá učebnicová komise, Polsko-ukrajinská komise expertů, Polsko-litevská komise, Polská akademie dovednosti, Česko-lichtenštejnská komise a Česko-rakouská komise.

13 Připomenout je třeba alespoň některé z nich: · Komu jsou určeny aktivity učebnicových komisí a pracovních skupin? · Je vidět posun v činnosti jednotlivých skupin, nebo jde spíše o setrvačnost? · Mají tyto aktivity smysl i v dnešním světě? · Nebylo by vhodnější se v další činnosti zaměřit více didakticky? · Jakým způsobem pracovat s odlišnými pohledy na určitou historickou událost? · Jaké je místo regionálních didaktických produktů v činnosti pracovních skupin? · Má smysl společná platforma učebnicových skupin napříč střední Evropou (např. pod záštitou Rady Evropy)?

ve věci postojů k Rusku a slovanské myšlenke, to vše pak pojaté z pohledu médií a jejich podílu na formování těchto vztahů a v udržování stereotypů, které je provázejí. Další referenti pojednali obraz Polska a Poláků v současném českém zpravodajství (Mgr. Monika Horsáková ze Slezské univerzity v Opavě, dále SUO), dějiny sousedství ve výuce (dr. Milan Hes z Univerzity Hradec Králové), česko-polské filmové kontakty, paralely a průsečíky (Mgr. Martin Novosad, SUO a Mgr. Iwona Łyko, Národní filmový archiv v Praze), česká fotografie o Polsku a Polácích (dr. Arkadiusz Gola a MgA. David Macháč, oba SUO), Polsko v české literatuře a literární kritice (dr. Jakub Chrobák a dr. Stanislava Schupplerová, oba SUO), úskalí propagace polské literatury v ČR (Mgr. Jíří Macháček, nakladatelství Protimluv), česko-polské kulturní kontakty (Petr Minařík, nakladatelství Větrné mlýny), obraz katolické církve a faráře v české a polské společnosti (P. Mgr. Marcin Stanislaw Kieras, římskokatolická farnost Hradec nad Moravicí), obraz polské gastronomie a její proměny v českých médiích (dr. Miroslav Kouba z Univerzity Pardubice), a některá další témata. Do jednání byly zařazeny několikery diskusní panely, v nich si vystupující konkrétního tematického bloku vyměňovali vzájemně názory a reagovali na dotazy účastníků. Připomenout lze například panel nazvaný *Česko-polské vztahy mezi opozicemi* moderovaný Julianem Golakem (Polsko-česko-slovenská solidarita) a Petrem Pospíchalem nebo panel *Církev, společnost, média* s Grzegorzem Górnym, Marcinem Stanislawem Kiersem a Mgr. Maciejem Ruczajem (Polský institut v Praze).

Před zahájením konferenčního jednání byly v prvním dni akce 5. listopadu promítnuty čtyři polské filmy, obdobně jako v dalších místech konání kongresu. Setkání s polskou kulturou a uměním zprostředkovaly i dvě výstavy umožňující rovněž nahlédnout do života a myšlení polské společnosti. Z konference byl publikován sborník se statěmi zahrnujícími podstatná vystoupení z dílčích tematických bloků.¹⁴

Jen o den později začalo v moravské Telči další důležité kongresové setkání, které pod názvem *Interakce práva, ekonomie a filologie/lingvistiky v česko-polském prostředí* slibovalo široké tematické zaměření vázané na významné vědecké okruhy působení Masarykovy univerzity, hlavního organizátora konference. Konference, konaná ve dnech 7.–10. listopadu 2019, byla totiž pojata jako součást oslav stoletého výročí vzniku brněnské univerzity a 95. výročí založení brněnské polonistiky. Mezinárodně interdisciplinárně pojatá konference probíhala ve dvou sekcích; první byla zaměřena na vztahy a vzájemné vlivy práva a ekonomiky z hlediska českých a polských zkušeností. Předmětem pozornosti byla úroveň vědy v oboru práva a ekonomie, vzájemné užítky z vědeckého poznávání české a polské strany v oboru práva a ekonomiky a právně komparativní otázky. Druhá sekce směřovala do filologické a kulturní oblasti, když byla zasvěcena překladatelské činnosti a různým jejím souvislostem, jak to

14 *Média dějiny společnost. Obraz Polska a Poláků v českých médiích*, ed. I. Horsáková, Opava 2020, s. 118. V publikaci je osm příspěvků od autorů Rudolfa Žáčka a Zdeňky Žáčkové, Milana Hese, Moniky Horsákové, Iwony Łyko, Martina Novosada, Jakuba Chrobáka, Stanislavy Schupplerové a Miroslava Kouby.

vyjadřoval i její název Čeština a polština v překladu, tlumočení a mezikulturní komunikaci. V rámci překladatelské skupiny filologicko-kulturněvědné sekce kongresu se jednalo o problematice překladu obecně, o ústním tlumočení, o specifice překladu právnických dokumentů a o tlumočení právnických akcí v oboustranném pohledu a o česko-polské mezikulturní komunikaci a výměně. V úspěšném průběhu konference se odrazila i intenzivní spolupráce s polskými vysokoškolskými pracovišti – Vratislavskou univerzitou, Vysokou školou bankovní v Gdaňsku a Univerzitou Adama Mickiewicza v Poznani.

Ke spoluorganizátorům náleželo Centrum polského práva v Brně, o. s., Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Velvyslanectví Polské republiky v Praze, Generální konzulát Polské republiky v Ostravě a Honorární konzulát Polské republiky v Brně. Telěské setkání odpovídalo a bylo doprovázeno bohatým kulturním programem, prohlídkou památkového centra města a setkáním s představiteli města.

Poslední akcí kongresu se stala mezinárodní konference tematicky věnovaná historické vědě a uspořádaná na sklonku listopadu 2019 v Praze Karlovou univerzitou a Historickým ústavem Akademie věd ČR ve spolupráci s Technickou univerzitou v Liberci, Velvyslanectvím Polské republiky v Praze, Polským institutem v Praze a Polsko-českou vědeckou společností ve Vratislavi.

Pražské závěrečné jednání I. kongresu českých polonistických studií bylo slavnostně zahájeno ve Vlasteneckém sále v budově staroslavného Karolína na Starém Městě pražském po poledni 20. listopadu 2019. Po oficiálním přivítání si účastníci vyslechli v rámci hlavního programového bodu tři vystoupení zástupců Varšavy, Prahy a Brna tematicky směřující k využívání dějin v polské politice (prof. Miloš Řezník z Německého historického institutu ve Varšavě), k hodnocení úlohy středověkého Slezska v české a polské historiografii (prof. Lenka Bobková z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy) a k polsko-českým literárním vztahům (prof. Krystyna Kardyni-Pelikánová z Masarykovy univerzity)¹⁵ s následnou společně vedenou diskusí ke všem zmíněným tématům. Do následujícího programového bloku byla zařazena vystoupení první skupiny gestorů tematických sekcí a dílčích kongresových akcí. Jednotliví gestoři seznámili s obsahem a výsledky konferencí uspořádané Ostravskou univerzitou v Bohumíně-Chalupkách (doc. Irena Bogoczová), Univerzitou Hradec Králové (prof. Ondřej Felcman), Univerzitou Pardubice (PhDr. Miroslav Kouba a Dr. Bogna Bartosz z Vratislavské univerzity), Slezskou univerzitou v Opavě (prof. Rudolf Žáček); jedno vystoupení se týkalo jednání učebnicové sekce začleněné do programu závěrečné pražské konference (doc. Blažena Gracová z Ostravské univerzity a prof. Danuta Konieczka-Śliwińska z Univerzity A. Mickiewicza v Poznani). I po této části jednání následovala diskuse. V podvečer si účastníci konference prohlédli výstavu *Odrodzenie polskiej służby dyplomatycznej 1918–1921*, instalovanou v prostorách Velvyslanectví Polské republiky ve Valdštejské ulici v Praze.

15 Miloš Řezník, *Současná politika dějin v Polsku: pojetí, obsah a cíle*; Lenka Bobková, *Úvahy nad českými a polskými pohledy nad rolí Slezska ve středověku* a Krystyna Kardyni-Pelikánová, *Polsko-czeskie związki literackie*.

Ve druhém dni pražské konference byla v režii Historického ústavu AV ČR uspořádána v zasedacím sále Akademie věd ČR na Národní třídě historická sekce I. kongresu českých polonistických studií. V programu s tematicky bohatým spektrem si účastníci zasedání vyposlechli v dopoledním a odpoledním jednání celkem 14 referátů zaměřených na několik okruhů zastoupených polskými dějinami, dějinami vzájemných česko-polských vztahů v jejich různorodosti (historických, vědeckých, organizačních a časopiseckých), a dějinami vzájemného poznávání. Vystupující zastupovali jak pořadatelskou instituci, tak různá vysokoškolská pracoviště z České republiky i z Polska. Nechyběli ani zástupci polské ambasády.¹⁶

Společenským vrcholem pražské konference byl slavnostní večer organizovaný polským velvyslanectvím. Nejprve zavítali účastníci konference do Národního pedagogického muzea, aby byli přítomni derniéře česko-polské výstavy *Historické portréty J. A. Komenského a jeho současníků* a potom se přemístili do blízké budovy polského velvyslanectví. Vrcholným okamžikem slavnostního večera bylo předání vyznamenání Bene Merito, které uděluje ministr zahraničních věcí Polské republiky domácím a zahraničním osobnostem, které svou činností napomáhají posilovat mezinárodní postavení Polska. Mimořádná a zplnomocněná velvyslankyně Polské republiky Její Excellence paní Barbara Anna Čwioro předala vyznamenání za zásluhy o rozvíjení vzájemné polsko-české spolupráce v souvislosti s pořádáním I. kongresu českých polonistických studií patnácti představitelům české vědecké a kulturní obce. V převážné míře to byli členové celostátního organizačně-programového výboru kongresu v čele s jeho předsedou prof. dr. Janem Rychlíkem, DrSc. z Karlovy univerzity.¹⁷ Po úvodní

16 Miloš Řezník, (Německý historický ústav, Varšava) *Přes neúspěchy k úspěšnému národnímu formování? Porážky povstání a jejich význam pro modernizaci polské společnosti v 19. století*; Jiří Friedl (Historický ústav AV ČR, Brno), *Ohlédnutí za třiceti léty. Česká historiografie k dějinám Polska a česko/československo-polských vztahů ve 20. století*; Piotr Maciej Majewski (Varšavská univerzita, Varšava), *Stosunki polsko-czeskie w XX w. z perspektywy historiografii polskiej*; Eva Semotanová (Historický ústav AV ČR, Praha), *Kladsko – historickogeografická studia*; Irena Korbelářová (Slezská univerzita v Opavě), *Česká historiografie Slezska posledního čtvrtstoletí*; Marzena Ewa Krajewska (Velvyslanectví Polské republiky v České republice, Praha), *Polska i Czezechosłowacja – nawiązanie stosunków dyplomatycznych w świetle meandrów polityki międzynarodowej i sąsiedzkiej*; Jiří Kocian (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha), *O spolupráci Sdružení historiků ČR a Polskiego Towarzystwa Historycznego (2009–2019)*; Jaroslav Vaculík (Masarykova univerzita, Brno), *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal*; Józef Szymeczek, Dr. (Ostravská univerzita, Ostrava), *Polská menšina v Československu (ČR) 1920–2020. Geneze – historie – perspektivy*; Jan Květina (Historický ústav AV ČR, Praha), *Výzkum polského republikanismu: kontinuita mezi renesancí a osvětenstvím*; Petr Kaleta (Univerzita Karlova, Praha), *Ponofil Edvard Jelínek a jeho vztah k Rusku*; Marek Ďurčanský (Univerzita Karlova, Praha), *Univerzitní akademická peregrinace mezi Prahou a Krakovem (od thunovských reforem do získání samostatnosti)*; Roman Madecki (Masarykova univerzita, Brno) – Renata Rusin Dybalska (Univerzita Karlova, Praha) – Roman Baron (Historický ústav AV ČR, Praha), *K dějinám české polonistiky do roku 1939*; Jan Němeček (Historický ústav AV ČR, Praha), *Mezi nepřátelstvím a spojenectvím. Československo a Polsko 1938–1945*.

17 Dalšími vyznamenanými byli dr. Roman Baron (HÚ AV ČR Praha), prof. Zdeněk Beneš (KU Praha), doc. Ivana Dobrotová (Palackého univerzita v Olomouci), prof. Ondřej Felcman (UHK), doc. Petr Mrkývka a dr. Roman Madecki (oba Masarykova univerzita Brno), prof. Irena Korbe-

části večera věnované předání vyznamenání se konal slavnostní koncert, součást 11. ročníku koncertů ve Fürstenberském paláci – *Salon Polski*. Jeho účastníci si vypoaslechli ukázky z díla polských skladatelů F. Chopina, S. Moniuszka, I. J. Paderewského a také skladby českých umělců B. Martinů a B. Smetany v podání Anny Marie Miernik (klavír) a Rafala Żurakowského (tenor).

Do pořadu posledního dne závěrečné konference byl vložen druhý blok vystoupení gestorů tematických sekcí, která směřovala do oblastí filologie, kulturologie a překladatelství a byla realizována v Olomouci a v Telči ve společné gesci Univerzity Palackého a Masarykovy univerzity (doc. Ivana Dobrotová – dr. Roman Madecki), dále byla připomenuta sekce geografie a sekce etnologie, obě rovněž realizované v Olomouci a zajištěné Univerzitou Palackého (doc. Jaroslav Burian), v druhém případě Masarykovou univerzitou a Vratislavskou univerzitou (doc. Miroslav Válka – Dr. Małgorzata Michalska). Poslední dvě vystoupení v bloku byla věnována právně-ekonomické sekce v Telči v gesci Masarykovy Univerzity a Vysoké školy báňské – Technické univerzity (doc. Petr Mrkvývka – dr. Michal Kozieł) a historické sekci, uskutečněné zásluhou Historického ústavu AV ČR v předchozím dni (dr. Roman Baron). Poté provedli zhodnocení průběhu a výsledků I. kongresu českých polonistických studií prof. Jan Rychlík z Univerzity Karlovy a Dr Ryszard Gładkiewicz z Vratislavské univerzity, načež následovala diskuse zasahující různé stránky jednotlivých akcí I. kongresu českých polonistických studií a jeho uzavření.

Velmi významnou roli sehrál v organizaci konference organizačně programový výbor, který byl vytvořen na schůzi zainteresovaných univerzit v lednu 2018 v Olomouci a který řídil přípravu kongresu jako celku a současně koordinoval přípravy jednotlivých jeho akcí. Kongres byl organizován na síťovém základu obdobně jako první Kongres čechoznavstva v Polsku v roce 2016. Postupně byl doplňován zástupci dalších přístupujících univerzit a pracovišť, takže nakonec zahrnoval více než dvě desítky osob. Jeho zásluhou se podařilo zrealizovat unikátní a povahou uspořádání jedinečný počín, ve věcně i časově kumulované podobě zajistit konání prvního kongresu českých polonistických studií. Výraznou roli v zabezpečování kongresu je třeba přiznat Polsko-české vědecké společnosti vedené dr. Ryszardem Gładkiewiczem, která se podílela jak na celkové organizaci kongresu, tak mnohdy působila i jako spolupořadatel dílčích jednání. Pozoruhodná a spíše netradiční je rozsáhlá podpora ze strany polského velvyslanectví a hluboký zájem polského státu o vzájemnou česko-polskou spolupráci, potvrzenou i předáním medailí Bene Merito českým a polským vědcům, učitelům a organizátorům, kteří se o uspořádání kongresu zasloužili.

Z hlediska zastoupení vědeckých disciplín nabídl kongres poměrně širokou škálu oborů. Na celkem devíti akcích se představila historie, filologie, právo s ekonomikou, pedagogika, kulturologie, etnologie, geografie. Většina akcí byla

---

lářová a prof. Rudolf Žáček (oba Slezská univerzita v Opavě), prof. Tadeusz Siwek (Ostravská univerzita), Mgr. Jadwiga Dunaj a dr. Ryszard Gładkiewicz (oba Vratislavská univerzita), J. Golak (Polsko-česko-slovenská solidarita), dr. Magdalena Pánková a Mgr. Justyna Alžběta Baronová (obě Národní pedagogické muzeum J. A. Komenského Praha).

zaměřena jednooborově (Liberec k historii, Ostrava/Bohumín k filologii, či obě pražské konference – říjnová k pedagogice, listopadová k historii), ve dvou případech se k jednání a diskusi v rámci jedné konference sešlo několik oborů (Olomouc se čtyřmi disciplínami a Brno/Telč se třemi vědními obory). Další z akcí měly sice pevné téma, ale jeho pojednání bylo koncipováno jako setkání zástupců různých oborů, které se na výzkumu konferenčního tématu či jeho praktické realizace podílely. To se týkalo setkání v Hradci Králové s tématem Polsko-české pohraničí, v Opavě s tématem historie a média a také v Pardubicích, kde bylo téma výuky na univerzitách třetího věku rovněž zpracováno z pohledu několika oborů. V každém případě dominovala historie (Liberec, Hradec Králové, Pardubice, Opava, listopadová závěrečná konference v Praze) a filologie (Olomouc, Ostrava/Bohumín a Brno/Telč). Více než jednou rezonovaly také vědy literární a kulturní (Olomouc, Opava).

První kongres je proto možné hodnotit jako velmi úspěšné vědecké sněmování českých a polských vědců z několika oborů – především humanitních – propojených vzájemným zájmem o své výzkumy a dění v obou společnostech a státech. Stal se nepochybně hodnotným souputníkem I. kongresu polského čechoznavstva uspořádaného v roce 2016. Není od věci, že na obou stranách společné hranice se zrodila iniciativa, směřující s ohledem na prolínání a faktické zrcadlení obou zrealizovaných akcí k jedné, společné česko-polské a polsko-české organizaci vědeckého a společensko-kulturního setkávání, které by se v pětileté frekvenci opakovalo. Pandemie covidu-19 však termín kongresu uvažovaný pro rok 2022 zjevně neumožní.

Autor | Author

prof. PhDr. Ondřej Felcman, CSc.

Historický ústav
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
ondrej.felcman@uhk.cz

XIII Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych. Kudowa-Zdrój 19-20 IX 2020

W dniach 19–20 września 2020 r. w Kudowie-Zdroju odbyła się trzynasta edycja Międzynarodowego Forum Muzeów Domowych, połączona z sympozjum „*Tradycje i zabytki kultury kulinarnej. Piernikarstwo.*” Organizatorami byli: Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego w Kudowie-Zdroju, Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe (PCzTN), Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě, Město Česká Skalice – Muzeum Boženy Němcové. Patronat nad spotkaniem objęły panie Ing. Zuzana Jungwirthová (Starostka města Česká Skalice) oraz Aneta Potoczna (Burmistrz Miasta Kudowy-Zdroju). Patronat nad Międzynarodową Siecią Muzeów Domowych sprawuje Polsko-Czeska Asocjacja Uniwersytetów.

W przeddzień PCzTN postanowiło podjąć przygotowania do utworzenia roboczego zespołu do spraw dokumentacji i badania tradycji oraz zabytków kultury kulinarnej w Polsce i Czechach pod kierunkiem prof. PhDr. Ireny Korbelárovej, Dr. (dziekan Wydziału Filozoficzno-Przyrodniczego Uniwersytetu Śląskiego w Opawie). Decyzję tę podjęto w nawiązaniu do dotychczasowych doświadczeń z prac Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych a także wobec wzrostu zainteresowania badawczego kulturą kulinarną.

Obrady Forum uroczyście otworzyli w zabytkowej willi Residence przedstawiciel władz miasta i dr Ryszard Gładkiewicz – przewodniczący Zarządu PCzTN. Pierwszą częścią programu było sympozjum na temat zabytków i tradycji piernikarstwa. Referat wprowadzający „Pierniki w europejskiej kulturze kulinarnej” wygłosiła mgr Anna Kornelia Jędrzejewska (Muzeum Okręgowe, Bydgoszcz). Następnie prof. Irena Korbelářová i prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr. (Uniwersytet Śląski, Opawa) przedstawili obecność przepisów na pierniki w śląskich ksiązkach kucharskich XIX i początku XX w. W kolejnym referacie doc. PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. (Uniwersytet Zachodnioczeski, Pilzno) zaprezentowała tradycje piernikarskie Zachodnich Czech. Historyczne formy piernikarskie w zbiorach Muzeum Etnograficznego we Wrocławiu omówiła mgr Elżbieta Berendt (Muzeum Etnograficzne-oddział Muzeum Narodowego, Wrocław). Część wykładową zakończyło wystąpienie mgr Marii Marcinowskiej (Muzeum Okręgowe, Nowy Sącz) poświęcone małopolskim piernikom odpustowym.

W dyskusji moderowanej przez prof. dr. hab. Zenona Jasińskiego (Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji, Opole) stwierdzono, iż w ostatnich latach nastąpił rozwój naukowego zainteresowania kulturą kulinarną, w tym tradycją wypieku korzennych ciastek w różnych krajach. Wskazano, że w sztuka wyrobu pierników w północnej Chorwacji została wpisana w 2010 r. na listę niematerialnego dziedzictwa ludzkości UNESCO, co docenia tradycję wytwarzania piernego pieczywa. Podkreślono związki pomiędzy ośrodkami piernikarskimi w różnych krajach i transgraniczność tego rzemiosła. Postulowano wymianę doświadczeń i wiedzy pomiędzy polskimi a czeskimi badaczami, w dalszej

perspektywie także niemieckimi, litewskimi, ukraińskimi, słowackimi czy białoruskimi i rosyjskimi.

W nawiązaniu do wspomnianej inicjatywy PCzTN w sprawie badań kultury kulinarnej zaproponowano, aby w ramach planowanego zespołu utworzyć polsko-czeską grupę roboczą do spraw piernikarstwa. Na początek miałyby ona stworzyć listę ośrodków i osób zajmujących się w Polsce, Republice Czeskiej i Słowacji badaniami i gromadzeniem zbiorów piernikarskich, stworzyć bazę bibliograficzną, przygotować seminarium w celu uzgodnienia dalszych wspólnych prac. Organizację grupy powierzono kustosz Annie K. Jędrzejewskiej. Przypomniała ona, że przed kilku laty antropolog mgr Anna Rumińska zaproponowała termin „piperatologia” na określenie subdyscypliny wiedzy poświęconej piernikarstwu (w nawiązaniu do np. enologii – winoznawstwa).

Pierwotnie program Forum przewidywał po sympozjum wizytę studyjną z warsztatami terenowymi w Muzeum Boženy Němcovej w Czeskiej Skalicy. Miały tam być prezentowane zbiory tego muzeum oraz prywatne kolekcje dmuchanych ozdób bożenarodzeniowych (Ing. Lenka Stehnová, Dvůr Králové n. L.), papierowych wycinanek (Markéta Vránová, Úpice), fotografii i pocztówek (Tomáš Vondryška, Česká Skalice), a także techniki i formy piernikarskie (Aleš Vostřez, Hořice). Niestety, epidemia zmusiła do odwołania tego wyjazdu, więc obrady kontynuowano w Kudowie-Zdroju. Mgr Natalia Borkowska (Szkoła Podstawowa nr 1, Wrocław) przedstawiła swój zbiór trolii, co zainicjowało szerszą dyskusję o praktycznych problemach kolekcjonerstwa w Międzynarodowej Sieci.

Następnie odbył się pokaz pierników i form piernikarskich z degustacją. Dolnośląski piernikarz Marcin Goetz (Piernikarnia i Ekomuzeum Piernikarstwa, Trzcianko) przygotował wielkoformatowe pierniki przekładane, zdobione wyciśniętymi motywami figuralnymi z historycznych drewnianych form z Muzeum Regionalnego w Jaworze, a także domek z piernika z okolicznościowym napisem oraz pierniki lukrowane i konsumpcyjne. Słynne toruńskie „katarzynki” z najstarszej polskiej fabryki pierników „Kopernik” przywieźli A. K. Jędrzejewska i mgr Krzysztof Lewandowski (Muzeum Toruńskiego Piernika-oddział Muzeum Okręgowego, Toruń). K. Lewandowski zaprezentował także historyczne pierniki figuralne wypieczone z kopii form przechowywanych w muzeum toruńskim. Ekspozowano też współczesne drewniane formy piernikarskie autorstwa Beaty Pranke-Zdziebło. Domowe lukrowane pierniczki wypiekła red. Anna Fastnacht-Stupnicka (Wrocław). Degustacja była okazją do wymiany refleksji i informacji o specyfice pracy z ciastem piernikarskim; wprowadzenie do niej wygłosił M. Goetz.

Pożyteczna była wyjazdowa wizyta studyjna w Piernikarni-Fabryce Bardzkich Pierników. Jej właścicielka Magdalena Topolanek oprowadziła po obiekcie, opowiedziała o pracy z piernikami i sztuce lukrowania, wskazała na historię lokalnych wyrobów. Warto dodać, że odkrycie bardzkich tradycji piernikarskich oraz kontakt z potomkami miejscowych rodzin piernikarskich stały się możliwe dzięki pasji badawczej regionalisty Tomasza Karamona, który tworzy

opracowane snycersko formy jako uczeń słynnego czeskiego mistrza Oldřicha Kvapila i popularyzuje wiedzę na portalu „Bardzkie Pierniki”.

W drugim dniu obrady toczyły się w skansenie – Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego. Tematem były „Propozycje i perspektywy rozwoju Sieci Muzeów Domowych”. Pierwszy referat „Zbieractwo w nauczaniu i wychowaniu młodzieży” wygłosił prof. Z. Jasiński. Następnie red. Bronisław Kamiński (Kudowa-Zdrój) zaprezentował „Model tworzenia zbiorów wiejskich na przykładzie Lusiny”, a dr R. Gładkiewicz omówił aktualne problemy prac Sieci.

W części dyskusyjnej głos zabierali głównie organizatorzy muzeów domowych, informując o sukcesach, ale także o wyzwaniach i trudnościach. Była to okazja do wymiany doświadczeń oraz uzyskania wsparcia merytorycznego. Uczestnicy zapoznali się z ekspozycją form piernikarskich z kolekcji skansenu oraz zobaczyli i degustowali kolejne dolnośląskie, toruńskie, czeskie i ukraińskie wypieki piernikarskie. Zaplanowane spotkanie z czeską artystką lukrującą pierniki odwołano z powodu epidemii. Chętni zwiedzili skansen.

Forum odbywało się w bardzo trudnej sytuacji obostrzeń sanitarnych, jednak dzięki wysiłkowi organizatorów udało się zrealizować większość programu. Powstała bardzo ważna inicjatywa organizacji polsko-czeskich badań kultury kulinarnej. Uczestnicy reprezentujący różne instytucje i środowiska mieli możliwość wymiany informacji i doświadczeń, rozwinięcia własnych kompetencji, prezentacji swych osiągnięć, wzmocnienia poczucia więzi w ramach Międzynarodowej Sieci Muzeów Domowych. XIII Forum należało niewątpliwie do najważniejszych polsko-czeskich wydarzeń związanych z tematyką prywatnych zbiorów i kultury kulinarnej w 2020 r.

Autor/Author

mgr Anna Kornelia Jędrzejewska

Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy
ul. Gdańska 4
85-006 Bydgoszcz
anna.kornelia@wp.pl

Osoby zainteresowane współpracą z zespołem do spraw dokumentacji i badania tradycji oraz zabytków kultury kulinarnej w Polsce i Czechach w ramach Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego proszone są o kontakt z organizatorami: prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr. (dziekan Wydziału Filozoficzno-Przyrodniczego Uniwersytetu Śląskiego w Opawie), irena.korbelarova@fpf.slu.cz mgr Anna Kornelia Jędrzejewska (kustosz Muzeum Okręgowego im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy), anna.kornelia@wp.pl

Wykaz zdjęć

Fot. 1 – Dedykowany spotkaniu domek z piernika wykonany przez piernikarnię „Słodka Chatka” w Trzciesku oraz toruńskie pierniki figuralne, autor: Krzysztof Lewandowski

Fot. 4 – Ekspozycja tematyczna z piernikami oraz kopiami historycznych form, autor: Krzysztof Lewandowski

Fot. 2 – Pierniki domowe wypieczone i ozdobione przez red. Annę Fastnacht-Stupnicką, autor: Krzysztof Lewandowski

Fot. 5 – Zabytkowe formy piernikarskie ze zbiorów Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego, autor: Krzysztof Lewandowski

Fot. 3 – Piernikarz Marcin Goetz objaśnia metody pracy z ciastem piernikowym, autor: Krzysztof Lewandowski

Fot. 6 – Ekspozycja tematyczna pierników i zabytkowych form piernikarskich w Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego, autor: Anna Kornelia Jędrzejewska

Fot. 7 – Dolnośląski piernik przekładany, dekorowany historycznym motywem – wykonanie Marcin Goetz, Piernikarnia w Trzcińsku, autor: Anna Kornelia Jędrzejewska

Obsah

STUDIE

- Králova vilikační města a majetky královen. Glosa ke středověké urbanizaci Čech 7
JOSEF ŽEMLIČKA
- Vilém Konecchlumský z Konecchlumí (+ 21. 6. 1621). Rytíř a povstalec 25
JAN KILIÁN
- České Pojizeří. Příběh velké regionální nacionálně-ekonomické myšlenky nebo lokální řevnivosti mezi Hradcem Králové a Mladou Boleslaví na konci 19. a poč. 20. století? 39
PETR GRULICH
- Działalność fabryki organowej Gebrüder Rieger z Karniowa na ziemi kłodzkiej 61
ANDRZEJ PRASAŁ

MATERIÁLOVÉ STATĚ

- Fotografia kolejowa jako materiał do badań życia codziennego w aspekcie historii kultury materialnej. 77
ALEKSANDRA GIEŁDOŃ-PASZEK – WITOLD JACYKÓW

RECENZE

- Petr Čornej, *Světla a stíny husitství. (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií* (Zdeněk Beran) 95
- Tomáš VELIČKA, *Sepsání – užívání – uchovávání: Panovnícké listiny v životě českých královských měst ve středověku* (Michaela Pavlečková) 98
- Richard J. EVANS, *Na obranu historie* (Miroslav Beneš) 101
- Ivo HLOBIL – Milan DOSPĚL (edd.), *Uprostřed Koruny české. Kolektivní monografie NAKI II* (Vladimír Hrubý) 104
- Historický atlas měst České republiky – sv. 31 Jaroměř* (Jiří Uhlíř) 113
- Jakub SMRČKA – Zdeněk VYBÍRAL, *Tábor: o městě – pevnosti* (Karolína Kejvalová) 115

ZPRÁVY

- První Kongres českých polonistických studií na podzim 2019 (Ondřej Feleman) 119

XIII Międzynarodowe Forum Muzeów Domowych. Kudowa-Zdrój 19–20 IX 2020 (Anna Kornelia Jędrzejewska)	129
Pokyny pro autory <i>Východočeských listů historických</i> (VLH)	137

Pokyny pro autory *Východočeských listů historických* (VLH)

Časopis vychází dvakrát ročně. Uzávěrka prvního svazku každého roku je stanovena na 15. únor, pro druhý svazek je to 1. září. Redakce přijímá pouze původní práce, které vznikly v badatelské dílně autora. Práce mohou být psány česky, slovensky a polsky. Studie a materiálové stati (včetně edic dokumentů a vzpomínek) mohou mít maximálně do 40 stran, recenze a zprávy v rozsahu 4–10 stran.

Pokyny pro úpravu rukopisu:

1. Rukopis napsaný na počítači **zašlete** redakci VLH v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete na adresu redakce (vlh@uhk.cz) elektronicky. **Pište ve Wordu, písmo Times New Roman, velikost 12, řádkování 1,5 – poznámky pod čarou velikost 10, řádkování 1.**

2. K textu studie či materiálové stati **přiložte** resumé (rozsah max. 1800 znaků – 1 strana), abstrakt (do 600 znaků) a klíčová slova (5–7 slov), to vše v českém jazyce. Ke studii, materiálové stati a recenzi je třeba připojit krátký medailonek autora – max. 400 znaků (odborná specializace, význačné dílo...) **Redakce je POVINNA vytisknout následující údaje o autorovi: plné jméno se všemi tituly, rok narození, afilace** (údaje o zaměstnání; v případě, že autor nepracuje v odborné instituci, je povinen uvést svou privátní kontaktní adresu), **plná kontaktní poštovní** (pracoviště nebo privátní) **a emailová adresa. BEZ TĚCHTO ÚDAJŮ NEMŮŽE BÝT ŽÁDNÝ TEXT OTIŠTĚN.**

3. Pro zvýraznění slov nebo pasáží v textu je možné:

Použít kurzívu pro citáty; tučné písmo pro názvy dílčích částí práce nebo vybrané části textu; případně prostrkání nebo petit (s využitím obvyklých korektorských značek). Zásadně nepoužívejte podtrhávání.

4. Poznámkový aparát připojte na stranách pod čarou, jak umožňuje Word: přes příkazy *vložit, poznámka pod čarou, značení automaticky*. V textu pište horní index za interpunkční znaménka.

5. Literaturu a edice citujte podle následujících zásad:

- **Monografie:** Jméno autora (v pořadí osobní jméno v plném znění, iniciálou až v dalších citacích, PŘÍJMENÍ, jméno příp. spoluautorů oddělit pomlčkou), název knihy (kurzívou), místo a rok vydání (příp. nakladatel před rok vydání), údaje o stranách (celkový počet, konkrétní strana nebo rozmezí stran). Srov. Josef ŠUSTA, *Úvahy o všeobecných dějinách*, Praha 1999, s. 134.

- Studie publikovaná v periodiku: Autor stati/spoluautoři (viz monografie), název studie kurzivou, název periodika (v závorce zkratku používanou u dalších odkazů na dané periodikum), údaje o ročníku (svazku), roku vydání a stranách. Srov. Jiří MAREK, *Historie mezi teorií a praxí*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 96, 1998, s. 792.
- Studie publikovaná v příležitostném sborníku: Autor stati/spoluautoři (viz monografie), název studie kurzivou, in: název sborníku, (ed./edd.), jméno editora/editorů sborníku, pokud je uváděno, místo a rok vydání (příp. nakladatel před rok vydání), údaje o stranách. Srov. Zdeněk MĚŘÍNSKÝ, *Vývoj zbroje a válečného umění – významné bitvy na Moravě*, in: *Středověká Morava*, ed. Z. Měřínský, Brno 1999, zvláště s. 100–102 nebo Josef PETRÁŇ – Eduard MAUR, *František Kutnar a univerzita Karlova*, in: *Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisceví na formování obrazu české minulosti*, Semily 1998, s. 148.
- Edice: Při citaci edice se přihlíží pokud možno k výše uvedeným zásadám. Je-li obvyklé citovat nejprve nebo pouze název edice, uvést při první citaci plný název edice, a to verzálkami. Ve jméně editora za názvem edice použijte u křestního jména pouze první písmeno, příjmení napište normálním písmem, např. CODEX DIPLOMATICUS ET EPISTOLARIS REGNI BOHEMIAE V/3, edd. J. Šebánek et S. Dušková, Praha 1982, č. 1570, s. 363. V opačném případě, je-li uváděno nejprve jméno autora/autorů edice, postupuje se jako u monografie. Za jménem autora/autorů je v závorce uvedeno (ed./edd.). Pro názornost srov. Antonín BENČÍK – Jaromír NAVRÁTIL – Jan PAULÍK (edd.), *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970*. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, 6. díl, 1. svazek: *Vojenská varianta řešení čs. krize (1967–1968)*, Praha-Brno, ÚSD – Doplněk 1996.
- Archivní prameny: Oficiální název archivu (v závorce zkrácený název používaný u dalších citací), archivní fond a další nezbytné identifikační údaje. Srov. Státní okresní archiv v Hradci Králové (dále jen SOKA Hradec Králové), f. Archiv města Hradec Králové, inv. č. 1776, č. j. 1708, kart. 361.
- Zkrácené citace se používá při opakování literatury i archivních pramenů. Uvést nejprve citaci nezkrácenou, poté zkracovat osobní jméno autora/autorů na iniciálu a název monografie i studie po první podstatné jméno, ukončit třemi tečkami a čárkou; zachovat kurzívu v názvu. Např. J. PETRÁŇ – E. MAUR, *František Kutnar...*, s. 149.
- V citování je třeba důsledně používat odkaz srov., nikoliv viz
- Při bezprostředním následném opakování téhož odkazu (na stejnou práci) je použito slovo *tamtéž* (v kurzivě). Při následném citování další práce téhož autora je použito slovo TÝŽ (kapitálkami).

6. Záznam literatury pro recenzi, anotaci apod. dle následujících příkladů:

- Monografie nebo celý neperiodický sborník. Jitka GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Brno, Barrister a Principal 1997, 158 s.; Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách. *Sborník z konference Památníku národního písemnictví*, Praha, Památník národního písemnictví 1992, 302 s. + obrazové přílohy.
- Celé periodikum: *Pomezí Čech a Moravy. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy*, sv. I, 1997, vyd. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 276 s.

7. V případě připojených obrazových příloh je třeba předat obrazovou dokumentaci redakci v jednom výtisku společně s verzí naskenovanou na označeném elektronickém médiu (ne disketa). Přílohy je nutné opatřit seznamem popisek s uvedením zdroje.

8. Příspěvek zasílejte na adresu: Historický ústav Filozofické fakulty, redakce Východočeských listů historických, Univerzita Hradec Králové, Rokitsanského 62, Hradec Králové 500 03. Obálku označte vlevo dole výraznou zkratkou **Příspěvek pro VLH**. V průvodním dopise uveďte bydliště autora, telefonní číslo a e-mailovou adresu.

Pokyny pro dodání obrazových podkladů:

- Obrázky (fotografie, plány apod.) v elektronické podobě dodávat v souborech jpg nebo tiff. Velikost dodaného obrázku musí být stejná (nebo větší) jako výsledná reprodukce v brožuře při rozlišení 300 dpi (šířka sazebního obrazce sborníku je 125 mm, výška 186 mm). Digitální fotografie dodat v originálních souborech bez úprav.

Pokyny pro psaní textu:

- **První řádek odstavce** neodsazovat mezerníkem ani tabelátorem – pokud je třeba odsadit, pak toto nastavit v programu (Word): FORMÁT – ODSAVEC – ODSAZENÍ – SPECIÁLNÍ
- **Pozor na psaní a použití SPOJOVNÍKŮ (-) a POMLČEK (-)!**
Spojovník je podstatně kratší než pomlčka.
Okolo spojovníku se **mezery nedělají nikdy** a používá se při:
  - připojení spojky -li (např. můžeš-li)
  - spojení jmen (např. Rakousko-Uhersko)
  - slučovacím spojení (např. propan-butan)
  - upřesnění místa (např. Praha-Vysočany)
  - adjektivních složeninách (např. modro-bílý)
  - rozdělování slov

Pomlčka

- klávesová zkratka Alt + 0150
- můžeme-li dosadit místo pomlčky jakékoli slovo (až, do, versus, apod.), **nejsou okolo ní mezery** (např. 1950–1960, 7–9 dní, otevřeno 8–12 h)
- v ostatních případech okolo pomlčky mezery jsou

Texty zaslané redakci se autorům nevrací, ani v případě odmítnutí otištění textu podle rozhodnutí redakční rady. Redakční rada VLH nakládá s osobními daty autorů podle zákona o ochraně osobních údajů ČR.

Průběh recenzního řízení**I.**

Autor doručí redakci VLH text (podrobnosti v pokynech pro autory).

Termíny pro přijetí odborných textů redakcí VLH jsou:

15. února každého roku – uzavírka přijímání textů pro **první svazek** daného roku

1. září každého roku – uzavírka přijímání textů pro **druhý svazek** daného roku

II.

Redakce seznámí autora s časovým plánem a průběhem recenzního řízení. Recenzní řízení je anonymní.

Na základě návrhů redakční rady VLH jsou vybráni a osloveni dva nezávislí recenzenti na každý doručенý text. Kritériem výběru je především odbornost a vědecké zaměření recenzentů. Každý recenzent po dohodě vypracuje jeden posudek na obdržený text. Formulář pro vytváření odborných posudků je na této stránce zveřejněn.

III.

Redakce seznámí redakční radu s podobou odborných recenzí.

IV.

Na pravidelném zasedání redakční rady VLH dojde k výběru textů, které budou ve VLH uveřejněny. Kritériem výběru jsou doručené odborné recenzní posudky. Dále redakční rada přihlíží k tematickému vymezení každého čísla a k vhodné skladbě článků a studií v něm. Autorům je výsledek hlasování redakční rady ihned oznámen, stejně jako případný návrh na dopracování doručených textů podle návrhů recenzních posudků. Autorům jsou recenzní posudky (v anonymní podobě) poskytnuty k nahlédnutí.

V.

Redakční rada VLH na svém pravidelném zasedání sestaví a odhlasuje podobu každého svazku VLH. K provádění redakčních prací mezi jednotlivými zasedáními redakční rady VLH je utvořena stálá redakce časopisu, jejíž činnost je kontrolována redakční radou.

Výsledek recenzního řízení má čtyři možné výstupy:

1. doručený text je na základě recenzního řízení schválen redakční radou k vytištění v připravovaném svazku,
2. doručený text není na základě recenzního řízení schválen k vytištění redakční radou, autorovi (autorům) příslušného textu je doporučeno text přepracovat (podle návrhů recenzentů) a podat jej v dalším kole recenzního řízení k novému posouzení,
3. doručený text je přijat k otištění, není však schválen redakční radou k zařazení do aktuálního připravovaného svazku z důvodu odlišné tematické orientace svazku nebo témat dílčích studií. Autorovi (autorům) je v takovém případě nabídnuta možnost otištění textu v dalším svazku.
4. doručený text není na základě recenzního řízení schválen k vytištění redakční radou pro jeho nedostačující formu.

Každý autor může znovu podat (např. při přepracování) k recenznímu řízení jeden text **pouze dvakrát**. Poté jej již redakční rada nezařadí do dalších kol recenzních řízení.

Východočeské listy historické
44/2020

Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové

První vydání
2020
162 stran

Tisk OFTIS Ústí nad Orlicí

ISSN 1211-8184
MK E 21784